

หลักพระพุทธศาสนา. อริยสัจจ์คืออะไร.
ตายแล้วเกิด ข่าวเรื่องเด็กระลึกชาติได้
โจทก์จำเลยผู้พิพากษาในตัวเอง

และ

ประชุมนิทานสุภาษิต รวม ๕ เรื่อง

สุชีโว ภิกขุ วัดกันมาตุยาราม เรียบเรียง

พิมพ์แจกเนื่องในงานฌาปนกิจศพ

นางพูลศรี ลักษณะพุกก์

ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘

8588

หลักพระพุทธศาสนา. อริยสัจจ์คืออะไร.
ตายแล้วเกิดข่าวเรื่องเด็กระลึกชาติได้
โจทก์จำเลยผู้พิพากษาในตัวเอง

และ

ประชุมนิทานสุภาษิต รวม ๕ เรื่อง

สุชีโว ภิกขุ วัดกันมาตุยาราม เรียบเรียง

พิมพ์แจกเนื่องในงานฌาปนกิจศพ

นางพูลศรี ลักษณะพุกก์

ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘

ในการฌาปนกิจศพนางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ท่านเจ้าภาพได้มาติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ขออนุญาตพิมพ์หนังสือของสภาการศึกษา ฯ เหล่านี้คือ เรื่องหลักพระพุทธศาสนา อริยสัจจคืออะไร ตายแล้วเกิด เรื่องเด็กระลึกชาติได้ โจทก์จำเลยผู้พิพากษาในตัวเอง และประชุมนิทานสุภาษิต เพื่อแจกเป็นธรรมบรรณาการแก่ผู้ที่มาในงาน

ทางสภาการศึกษา ฯ ไม่ขัดข้อง มีความยินดีที่จะอนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือเหล่านั้นได้ตามความประสงค์ของท่านเจ้าภาพ และขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านเจ้าภาพครั้งนี้ ขอหนังสือเหล่านี้จงก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้รับและผู้อ่าน ขอบุญกุศลอันเกิดจากธรรมวิทยาทานนี้ จงเป็นพลวปัจจัยส่งให้นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ได้ประสพศุภศิริสวัสดิ์ ศุภอรรถวิบูลมนุญญผลและความปราศจากทุกข์ในสัมปรายภพนั้นจงทุกประการเทอญ

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

๗ ธันวาคม ๒๔๙๗

คำนำ

เนื่องในการฌาปนกิจศพ นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ภรรยาของข้าพเจ้าผู้วายชนม์ ตามประเพณีนิยม เจ้าภาพผู้จัดการศพมักจะต้องจัดของชำร่วยให้แก่บรรดาญาติ มิตร และ ท่านที่เคารพนับถือ ซึ่งได้กรุณาไปร่วมในการประกอบพิธีการฌาปนกิจนั้นตามสมควรแก่อัตตภาพ ในการนี้ข้าพเจ้าได้พิจารณาเห็นว่า ของชำร่วยย่อมถือเป็นวัตถุที่ระลึกชิ้นสุดท้ายของผู้วายชนม์ จึงอยากจะให้เป็นสิ่งถาวรมั่นคงชั่วกาลนาน วัตถุของใช้ย่อมต้องเสื่อมสลายไปตามธรรมชาติ ช้าหรือเร็วก็สุดแต่สภาพแห่งวัตถุนั้น หาเป็นสิ่งถาวรมั่นคงสมกับความตั้งใจของข้าพเจ้าไม่ จึงเล็งเห็นว่าธรรมวิทยาในทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ไม่ล้าสมัยและไม่เสื่อมสูญ ถ้าได้มีการช่วยกันส่งเสริมเผยแพร่เพิ่มจำนวนให้มากขึ้น พระพุทธศาสนาก็มีโอกาสแผ่ขยายกว้างขวางออกไปอีก ซึ่งนิยมนับถือกันว่าเป็นการบุญการ

กุศลที่มั่นคงทรงอยู่ นอกจากนั้น นางพูลศรี ลักษณะ-พุกก์ เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ก็ได้ตั้งมั่นอยู่ในพระบวรพุทธศาสนาตลอดมา ได้สนใจศึกษาหลักธรรมของพระพุทธศาสนาโดยอาศัยการอ่านหนังสือ, การฟังเทศน์และการสนทนาธรรมกับผู้รู้ในโอกาสอันควรเป็นเนืองนิตย์เสมอมา, ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงได้ไปทำความตกลงกับ "สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย" ขออนุญาตพิมพ์หนังสือของสภาการศึกษานี้ออกแจกเป็นของชำร่วยในงานฌาปนกิจศพของนางพูลศรี ลักษณะพุกก์ เป็นการช่วยบำรุงทางผลประโยชน์ให้แก่สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย และช่วยส่งเสริมเผยแพร่หนังสือหลักธรรมของสภาการศึกษานี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นอีกส่วนหนึ่งด้วย.

คำอุทิศ

ขออำนาจกุศลผลบุญอันได้เกิดจาก การเผยแพร่ธรรมวิทยาการครั้งนี้จงอำนวยประโยชน์สุขและความอิ่มเอิบ ให้แก่ดวงวิญญาณของ นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น จงทุกประการ ในสถานทุกแห่งด้วยเทอญ.

นายเติม ลักษณะพุกก์

บ้านเลขที่ ๒๘๙ ถนนสุริวงศ์ พระนคร

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘

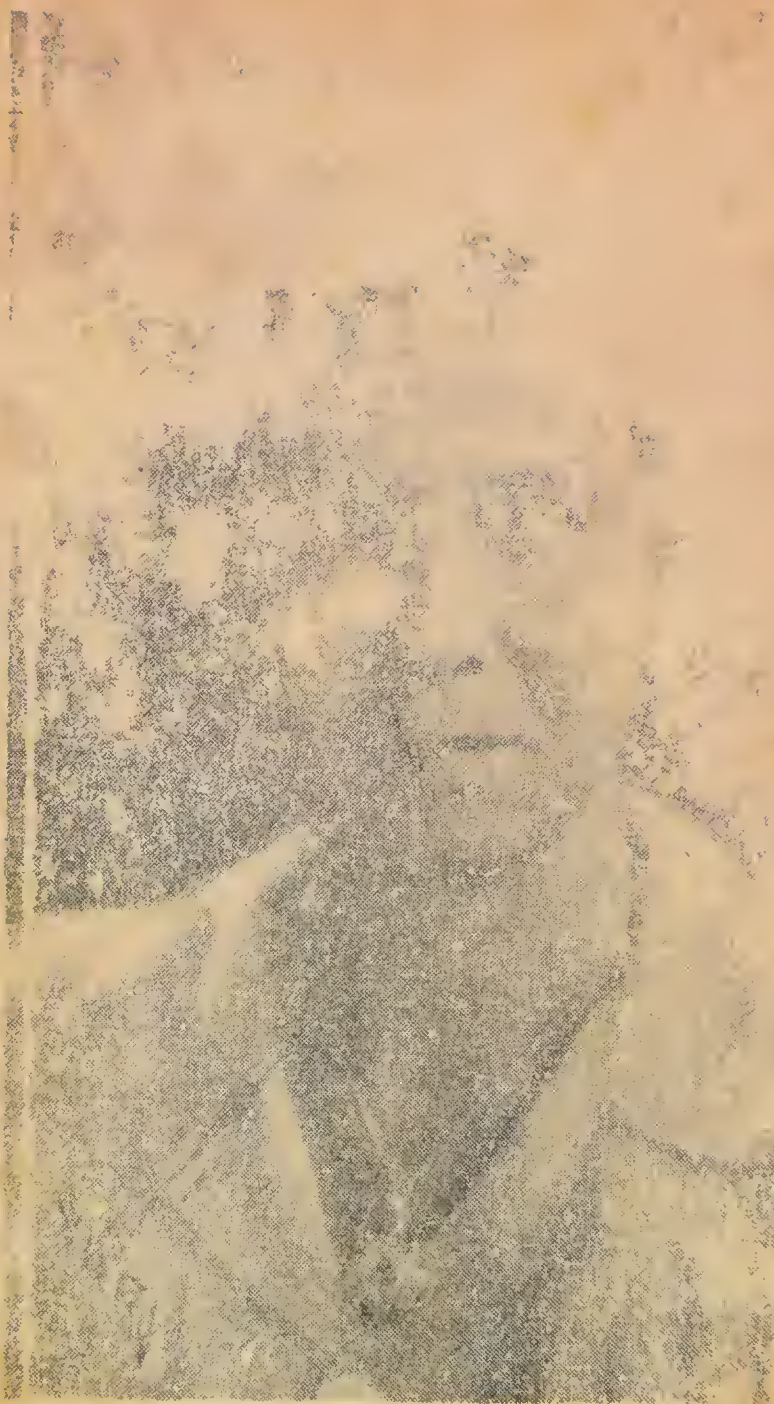

นางพูลศรี ลักษณะพุกก์

ชาตะ เมื่อ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕

มรณะ เมื่อ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๗

อายุ ๕๒ ปี

ประวัติย่อ

นางพูลศรี ลักษณะพุกก์

ชาตะเมื่อ วันที่ ๖ เดือน มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๔๕
ซึ่งตรงกับ ปีขาล วันอังคาร เดือนยี่

นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ เป็นธิดา นายหอ นาง-เหรียญ มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ตลาดน้อย อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ได้เป็นกำพร้าทั้งบิดาและมารดา มาตั้งแต่เด็ก นางเป้า เวชสุพัฒน์ ผู้มีศักดิ์เป็นยาย และนางโต๊ะ เอกแสงศรี ผู้มีศักดิ์เป็นป้า ได้ให้ความอุปการะเลี้ยงดูต่อมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๔ นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ได้เข้าสู่พิธีสมรสกับ นายเติม ลักษณะพุกก์ แล้วจึงได้แยกออกไปอยู่ต่างจังหวัดกับสามี เพราะสามีเป็นข้าราชการรับราชการอยู่ต่างจังหวัด.

นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ เป็นบุคคลที่ได้รับการ

อบรมสั่งสอนจากท่านผู้ใหญ่ตามแบบโบราณ ฝึกให้เป็นคนมีระเบียบเรียบร้อยอยู่กับบ้านเรือน ฝึกให้สามารถในการครัวและการเรือน ส่วนการสังคมภายนอกบ้านนั้นเป็นอันถูกตัดขาด เมื่อนางพูดศรี ลักษณะ-พุกก์ ได้แต่งงานไปแล้ว ก็ได้พยายามปรับปรุงตนเองจนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี มีความสามารถในการครองเรือน การสมาคม และการปกครองผู้คนในบังคับบัญชา จนเป็นที่รักใคร่นับถือในหมู่ข้าราชการและญาติมิตรตลอดทุกจังหวัดที่ได้ผ่านมา เมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ นางพูดศรี ลักษณะพุกก์ ได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการจังหวัดชุมพร ให้ดำรงตำแหน่งกรรมการในองค์การสตรีสงเคราะห์ประชากรของจังหวัดชุมพร ได้เข้าร่วมดำเนินงานเมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ นางพูดศรี ลักษณะพุกก์ ได้ตั้งใจปฏิบัติงานให้ด้วยดี มีการออกไปให้โอวาทเปิดการอบรม บรรดาสตรีผู้เป็นแม่บ้าน

ตามท้องที่ต่าง ๆ ให้รู้จัก การจัดการตกแต่งเคหะ-สถานบ้านเรือน การทารกสงเคราะห์ การอนามัยในครอบครัว และการวัฒนะธรรมในทางจรรยามารยาท ได้ปฏิบัติงานให้โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ซึ่งนับว่าได้ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นโดยมิได้หวังผลตอบแทนแต่อย่างใด ได้ดำรงตำแหน่งและปฏิบัติงานให้จนถึงปลาย พ.ศ. ๒๔๘๖ จึงได้ลาออกเพราะสามีได้ย้ายหน้าที่ราชการไปประจำจังหวัดอื่นต่อไป.

นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ได้มีบุตรและธิดา รวม ๘ คน คือ

๑) นายประทีป ลักษณะพุกก์ ธ.บ.

๒) นายประญัติ ลักษณะพุกก์ พ.บ.

๓) นางสาวพจนา ลักษณะพุกก์

๔) เด็กหญิงประทุม ลักษณะพุกก์ (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๕) เด็กชายประสาน ลักษณะพุกก์ (ถึงแก่กรรม

แล้ว)

๖) นายประเทือง ลักษณะพุกก์

๗) นางสาวเพิ่มศรี ลักษณะพุกก์

๘) นางสาวพรศรี ลักษณะพุกก์

นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ได้พยายามให้การอบรมบ่มนิสสัย บุตร ธิดา ให้เข้าอยู่ในประเภท "ลูกที่ดีสมความตั้งใจ" ได้ทุกคน นอกจากนั้นแล้ว นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ยังมีนิสสัยชอบขอเด็กตามชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ขาดการศึกษา มาเลี้ยงดูให้การอุปการะอบรมสั่งสอนอีกเป็นจำนวนมาก เด็กคนใดรับการเลี้ยงดูอยู่ด้วยจนโต ก็จัดหาอาชีพให้ ปรากฏเป็นผลว่าเด็กเหล่านั้นมีนิสสัยดีรู้จักอดทนเอาตัวรอด ตั้งเนื้อตั้งตัวเองได้ ซึ่งยังมีตัวอย่างอยู่ในเวลานี้ก็หลายคน ซึ่งนับได้ว่า นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ เป็นบุคคลที่มีความสามารถเป็นพิเศษ และมีบุญกุศลอย่างยิ่งยวด.

นางพูลศรี ลักษณะพุกก์ ได้ป่วยเป็นโรค ความดันโลหิตสูงมาตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๙๕ ภายใต้การเยียวยารักษาของ นายแพทย์ ประญัติ ลักษณะ-พุกก์ ผู้เป็นบุตรชายคนที่สอง ต่อมาได้เกิดอาการไตพิการ ในระยะหลังเกิดโลหิตเป็นพิษ เพราะเนื่องมาจากไตหย่อนสมรรถภาพในการขับถ่าย ผลสุดท้ายจึงได้ถึงแก่มรณะกรรม ณ บ้านเลขที่ ๒๘๙ ถนนสุริวงศ์ พระนคร เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๗ เวลา ๑๖ น. ซึ่งได้ยังความวิปโยคโศกเศร้าให้แก่บุตร ธิดา และ ครอบครัวอย่างสุดซึ้ง ศิริรวมอายุได้ ๕๒ ปี เมื่อมีชีวิตอยู่ได้ประกอบคุณงามความดีไว้ ดังได้พรรณนามาโดยสังเขปนี้.

(สำเนา)

ที่๕๕/๒๔๘๕ ศาลากลางจังหวัดชุมพร

๓ มีนาคม ๒๔๘๕

เรื่อง เชิญประชุม

จาก เลขานุการองค์การสตรีสงเคราะห์ประชากร

ถึง นางพูลศรี ลักษณะพุกก์

ด้วยได้รับบัญชาท่านข้าหลวงประจำจังหวัด ให้เชิญท่านไปร่วมประชุม เพื่อปรึกษาหารือ ในการที่จะดำเนินการช่วยเหลือ พี่น้องชาวไทยบางภาคที่ขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค และหาวิธีการที่จะดำเนินการอบรม ชี้แจง ส่งเสริมให้ทราบถึงความเป็นอยู่และสถานะการของประเทศ การครองชีพ การทารกสงเคราะห์ จรรยามารยาท และวัฒนะธรรม ให้เหมาะสมกับสภาวะการในปัจจุบันนี้ ให้ได้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ฉะนั้น จึงเรียนมาเพื่อเชิญท่าน ไปร่วมประชุม

ตามบัญชาท่านข้าหลวงประจำจังหวัด ณ โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดชุมพร (สอาดเผดิมวิทยา) ในวันที่ ๕ มีนาคม ๒๔๘๕ เวลา ๑๕.๐๐ น.

ขอแสดงความนับถือ

(ลงนาม) ส. แก้วสุก

(นายสันต์ แก้วสุก)

สำเนานี้ข้าพเจ้าขอรับรองว่า
เป็นสำเนาที่ถูกต้องตรงกับ
ต้นฉบับเดิม.

นายเติม ลักษณะพุกก์

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘

สารบาญ

หลักพระพุทธศาสนา

๑. หลักทั่วไป

"(๑) ไม่ทำความชั่ว
(๒) ทำความดี
(๓) ชำระจิตต์ของตนให้ผ่องแผ้ว"

มหาปทานสูตร ๑๐/๕๗ ธรรมบท ๒๕/๔๐.

อธิบาย: สิ่งที่เลวทรามเป็นไปเพื่อเบียดเบียพตนและคนอื่นชื่อว่าความชั่ว การไม่ทำความชั่ว คือ งดเว้นการกระทำที่เลวทราม และก่อความเดือดร้อนแก่ตนและคนอื่น. แต่เพียงงดเว้นความชั่วยังไม่พอ ต้องทำความดีอีกด้วย. ความดี คือ สิ่งที่ชอบธรรมอันเป็นไป เพื่อประโยชน์แก่ตนและบุคคลอื่น. ต้นหญ้าบางชะนิดและสวะในแม่น้ำไม่เป็นอันตรายแก่ใคร แต่ก็ไม่

เป็นประโยชน์แก่ใคร คนที่ไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น ซึ่งนับว่าเว้นความชั่วแล้ว ถ้าไม่ทำความดี คือประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นที่ชอบธรรม ก็เหมือนต้นหญ้าบางชะนิดหรือสวะนั้น และแม้เว้นความชั่วทำความดีแล้ว ถ้าไม่ชำระจิตต์ใจให้ผ่องแผ้ว ก็เว้นชั่วและทำความดีไม่ได้ตลอด เพราะยังมิได้ปรับปรุงจิตต์ใจซึ่งเป็นต้นเค้าอย่างสำคัญที่จะให้เว้นชั่ว และทำดีได้อย่างแท้จริง การชำระจิตต์ของตนให้ผ่องแผ้วนั้น หมายความตั้งแต่อย่างต่ำจนถึงอย่างสูงที่สุด คือทำกิเลสเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตต์ มีความโลภ โกรธ หลงเป็นต้น ให้หมดสิ้นไป.

๒. หลักเรื่องคนที่ประเสริฐ

" ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติเป็นผู้ประเสริฐในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย'

อัคคัญญสูตร ๑๑/๑๐๗.

อธิบาย: ความรู้หรือวิชาช่วยให้คนฉลาดสามารถ แต่ถ้าคนมีความรู้อย่างเดียวไม่ปรับปรุงความประพฤติ (จรณะ หรือ จริยา) ให้ดี ก็ใช้ไม่ได้ คนมีความรู้อาจเป็นคนเลวทรามหยาบคายก็ได้ อาจโกงก็ได้ และโกงเก่งกว่าคนโง่เสียด้วย. คนมีความประพฤติดี แต่ถ้าไม่มีความรู้ยังเป็นคนโง่ ก็ยังชื่อว่าบกพร่อง, ต้องประกอบพร้อมทั้งความรู้และความประพฤติ จึงเป็นผู้ประเสริฐ. เมื่อเป็นเช่นนี้ คนที่จัดว่าประเสริฐตามหลักพระพุทธศาสนา ก็คือต้องมีทั้งความรู้ดี ทั้งความประพฤติดี. พระพุทธเจ้าได้รับสรรเสริญว่า วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ จึงนับว่าทรงเป็นตัวอย่างที่ดีของเราทั้งหลาย. ในพระสูตรเดียวกันนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่า "ผู้ที่นับว่าเลิศกว่าคนเหล่านั้น (นับว่าเลิศได้) โดยธรรม ไม่ใช่เลิศโดยอธรรม ดูก่อนวาเสฏฐะทั้งหลาย! เพราะว่าธรรมเป็นสิ่ง

ประเสริฐในหมู่ชนทั้งในบัดนี้และบัดหน้า." ด้วยเหตุนี้ แม้ความรู้ยังอ่อนอยู่บ้าง ด้วยเรียนยังไม่จบก็ดี เริ่มเรียนก็ดี แต่ความประพฤติที่ดีนั้นควรให้มีอยู่เสมอ.

๓. หลักพึ่งตนเองปฏิเสธการอ้อนวอน

(๑) "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! พวกเธอจงมีตนเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย"
จักกวัตติสูตร ๑๑/๔๙. ขันธสังยุตต์ ๑๗/๕๓. มหาปรินิพพานสูตร ๑๐/๑๐๕.

(๒) "ท่านทั้งหลาย จงดำเนินไปตามทางนั้น (มรรค ๘) ซึ่งจะทำมารให้หลงได้, ท่านดำเนินตามทางนั้นแล้ว จักทำที่สุดทุกข์ได้, เราบอกทางให้เพื่อให้รู้วิธีถอนลูกศร (คือกิเลส) ความเพียรเป็นหน้าที่ที่ท่านทั้งหลายควรทำเอง,

ตถาคตเป็นแต่ผู้บอก. ผู้หมั่นเพ่งพินิจปฏิบัติตาม
จะพ้นจากบ่วงแห่งมาร" ธัมมบท๒๕/๕๑.

(๓) "ลำพังความปรารถนา จะทำให้จิตต์พ้นจากอาสวะ คือ กิเลสที่ดองสันดานไม่ได้ เหมือนไก่ไม่กกไข่ ปรารถนาให้ลูกไก่ออกจากฟองอย่างเดียว ย่อมไม่สำเร็จ" ใจความในสังยุตต-นิกายขันธวารวรรค ๑๗/๑๘๕.

(๔) "ดูก่อนคฤหบดี! เราผู้ตถาคตไม่กล่าวความได้ สิ่งที่สัตว์ปรารถนารักใคร่ เจริญใจทั้ง ๕ นี้ คือ อายุ, ผิวพรรณ, ยศ, สุข, สวรรค์ เหตุความวิงวอนปรารถนา, ถ้าจักได้เพราะความวิงวอนปรารถนาแล้วไซร้ ใครในโลกนี้จะพึงเสื่อมจากสิ่งไร. ดูก่อนคฤหบดี! อริยสาวกผู้ใคร่สิ่งเหล่านั้น ไม่ควรจะวิงวอนและเพลิดเพลินยินดีสิ่งเหล่านั้น และไม่ควรทำความวิงวอนปรารถนาเพราะเหตุสิ่งเหล่านั้น อริยสาวก

นั้นพึงปฏิบัติ ข้อปฏิบัติที่จะให้สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้น" ใจความในอนาถบิณฑิกสูตร ปัญจกนิบาต-อังคุตตรนิกาย ๒๒/๕๑.

(๕) "ตนแลเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าพึงเป็นที่พึ่งได้. เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้วย่อมได้ที่พึ่งซึ่งได้โดยยาก" ธัมมบท ๒๕/๓๗.

(๖) "ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ เป็นของจำเพาะตน, คนอื่นทำให้คนอื่นหมดจดไม่ได้"

ธัมมบท ๒๕/๓๗.

อธิบาย: พระพุทธศาสนาสอนให้ทำตนเป็นที่พึ่งของตน ไม่ให้เป็นนักฝันหรือสร้างวิมานบนอากาศ หรืออ้อนวอนบวงสรวงให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดลบันดาลอำนวยสิ่งที่ตนปรารถนา ให้รู้จักประกอบเหตุให้สมที่จะได้รับผลที่ปรารถนา เช่นประสงค์ที่จะรู้หนังสือต้องเรียนหนังสือ ไม่ใช่รอให้ถึงวันดีคืนดีแล้วอ่านออกเอง กิจการบางอย่างแม้ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ก็สอน

ให้รู้จักช่วยตนเอง รู้จักทำตนให้มีคุณธรรมพอที่ผู้อื่นจะมีเมตตากรุณาสงเคราะห์อนุเคราะห์ได้ อันชื่อว่าอาศัยตัวเองในการทำตัวให้มีที่พึ่งอาศัยนั้นเอง. ถ้าความอยากได้ดีลอย ๆ โดยไม่ต้องทำอะไร จะเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาแล้ว จะมีใครยากจน หรือขาดแคลนสิ่งที่ต้องประสงค์ ต้องการข้ามน้ำ ฝั่งโน้นก็มาหาเองโดยไม่ต้องลงเรือ. ผู้อื่นที่จะให้ความอุปการะนั้น อาจมีอายุไม่ยืนพอจะอุปการะได้ตลอดชีวิตเรา และในระหว่างนั้นเขาอาจไม่ชอบเรา หรือเขาอาจตกต่ำลงจนไม่สามารถอุปการะก็ได้. อนึ่ง ผู้อื่นจะอุปการะได้ก็แต่สมบัติภายนอก ส่วนสมบัติภายใน คือ คุณธรรมนั้นไม่มีใครปฏิบัติแทนกันได้ เพราะฉะนั้น หลักพึ่งตนเองจึงเป็นหลักที่ใช้ได้ดีทั้งทางโลกทางธรรม.

๔. หลักความเชื่อถือ

" ดูก่อนชาวกาลามะทั้งหลาย[๑] ! พวกท่านอย่าได้ถือ (๑) โดยฟังตามกันมา, (๒) โดยสืบต่อกันมา, (๓) โดยตื่นข่าวลือ, (๔) โดยอ้างตำรา, (๕) โดยนึกเดาเอา, (๖) โดยคาดคะเน, (๗) โดยตรึกตามอาการ, (๘) โดยชอบใจว่าต้องตามลัทธิของตน, (๙) โดยเชื่อว่าผู้พูดควรเชื่อได้, (๑๐) โดยนับถือว่าท่านเป็นครูของเรา. ดูก่อนชาวกาลามะทั้งหลาย ! เมื่อใดท่านรู้ได้ด้วยตนเองว่าธรรมเหล่านี้เป็นอกุศลมีโทษ นักปราชญ์ติเตียน เมื่อทำแล้ว ย่อมให้เกิดแต่ส่วนที่ไม่เป็นประโยชน์ และทุกข์ ท่านควรละธรรมเหล่านั้นเสีย ธรรมเหล่านี้เป็นกุศลไม่มีโทษ นักปราชญ์สรรเสริญ เมื่อทำแล้วย่อมให้เกิด

---

๑. หลักเช่นนี้ตรัสไว้หลายแห่ง ตรัสกะใครก็ออกชื่อผู้นั้น เช่นในภัททิยสูตรทรงใช้คำปราศรัยว่า ดูก่อนภัททิยะ

ประโยชน์และสุข ท่านควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่" ใจความในกาลามสูตร ๒๐/๒๔๓, ภัททิยสูตร ๒๐/๒๕๕.

อธิบาย: ทางพระพุทธศาสนาสอนว่า การที่จะเชื่ออะไรลงไป ไม่ควรเชื่ออย่างงมงาย (อธิโมกข-สัทธาน้อมใจเชื่อ) ควรเชื่ออย่างมีเหตุผล (สัทธาญาณสัมปยุตต์ เชื่อประกอบด้วยปัญญาหยั่งรู้) ในที่ใดสอนเรื่องศรัทธา ในที่นั้นก็สอนให้มีปัญญากำกับอยู่ด้วยเสมอ. ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจึงชื่อว่า มีเสรีภาพในการใช้ความเชื่ออย่างเต็มที่ เพราะศาสนานี้ไม่นิยมการบังคับ การล่อลวงให้เชื่อในสิ่งใด ๆ. พระสารีบุตรเถระผู้เป็นอัครสาวก ก็เคยตอบว่า ท่านไม่ได้เชื่อเพราะพระพุทธเจ้าบอกให้เชื่อ แต่เชื่อเพราะพิจารณาเห็นด้วยใจของตนเอง คนที่ได้บัลลุมรรคผลทางพระพุทธศาสนา มีคำแสดงคุณลักษณะอย่างหนึ่งว่า "อปรัปปัจจัย" คือไม่ต้องมีคนอื่นเป็นปัจจัยหรือเป็นเครื่องสนับสนุนจูงใจให้เชื่อ เขาเชื่อตัวของเขาเอง เหมือนการกินมะม่วงรู้รส ผู้กินย่อมรู้

เอง ไม่ต้องเชื่อตามที่คนอื่นอธิบาย วิชาวิทยาศาสตร์ (Science) พยายามค้นหาความจริงด้วยการทดลอง และสังเกต และถ้าสิ่งใดสูงหรือประณีตเกินกว่าที่จะทดลองหรือสังเกตได้ วิทยาศาสตร์ก็เข้าไม่ถึง เมื่อวิทยาศาสตร์จนก็ต้องเอาวิชาปรัชญา (Philosophy) มาช่วย วิชาปรัชญาพยายามอธิบายข้อเท็จจริง ตามหลักวิธีหาเหตุผล หรือที่เรียกว่าตรรกวิทยา (Logic) แต่ถ้าสิ่งนั้นลึกซึ้งเกินกว่าจะแสดงข้อเท็จจริงให้เห็นได้ ก็ต้องใช้ "การเก็งความจริง" (Speculation) การเก็งความจริงนี้ ถ้าเปรียบเทียบกับ "การเก็งกำไร" ของพ่อค้า ด้วยวิธี กักตุนของ แล้วก็ อาจเก็ง ถูกบ้าง ผิดบ้าง เพราะฉะนั้น การเก็งความจริงก็คือ "การเดา" "การคาดคะเน" "การตรึกตามอาการ" ซึ่งทางพระพุทธศาสนาห้ามไม่ให้เชื่อนั่นเอง ทางพระพุทธศาสนาถือว่า การที่ต้องเดา, คาดคะเน, หรือตรึกตามอาการนั้น ก็เพราะยังไม่พบความจริง เพราะฉะนั้น จึงวางหลักปฏิบัติเพื่อให้บัลลุความจริงไว้ตั้งแต่

ต่ำจนถึงสูงที่สุด และถือเอาการรู้ประจักษ์ความแท้จริงขั้นสุดท้ายด้วยตนเองเป็นข้อมุ่งหมาย. เพราะฉะนั้น วิธีการของพระพุทธศาสนาจึงลงกับวิธีการของวิทยาศาสตร์ เป็นแต่ว่าวิทยาศาสตร์ยังเจริญอยู่ เพราะยังค้นความจริงได้ไม่หมดจึงยังไม่ถึงที่สุด ส่วนพระพุทธศาสนา ค้นความจริงได้ถึงที่สุดแล้ว เป็นความจริงที่ทำให้พ้นไปจากทุกข์ได้ จึงนิยมให้ปฏิบัติไปตามทางที่จะให้พบของจริงนั้น เพื่อผู้ปฏิบัติจะได้รู้แจ้งประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเดาหรือ "เก็งความจริง" การหาความจริงของวิทยาศาสตร์ส่วนมากหนักไปทางสิ่งภายนอก หรือทางวัตถุ ส่วนทางพระพุทธศาสนาหนักไปในทางจิตต์ใจ เพราะมุ่งให้พ้นจากทุกข์ถึงที่สุดทุกข์เป็นเกณฑ์ และเมื่อสรูปแล้ว หลักความเชื่อถือตามที่พระพุทธศาสนาสั่งสอน ก็คือ การเชื่ออย่างมีเหตุผล หรือภายหลังที่ได้ค้นคว้าทดลองปฏิบัติจนประจักษ์แล้ว ไม่ให้เชื่ออย่างงมงาย หรือขู่ให้เชื่อ ถ้าไม่เชื่อจะตกนรก ดังนี้เป็นต้น.

๕. หลักเรื่องฤกษ์งามยามดี

(๑) "ประโยชน์ ย่อมล่วงเลยคนเขลา ผู้มัวถือฤกษ์ยามอยู่, ประโยชน์เป็นตัวฤกษ์ของประโยชน์ ดาวทั้งหลายจักทำอะไรได้"

ชาดก ๒๗/๑๖.

(๒) "ภิกษุทั้งหลาย ! สัตว์ประพฤติสุจริต คือประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ ในเวลาเช้า เที่ยงหรือเย็น เช้าที่ดี เที่ยงที่ดี หรือเย็นที่ดี ย่อมมีแก่สัตว์เหล่านั้น" ความย่อแห่งสุปุพพัณหสูตร ๒๐/๓๗๘.

อธิบาย : การถือฤกษ์งาม ยามดี เช่นตัดเล็บตัดผม ต้องดูวันนั้นวันนี้เป็นการจำกัดวันที่จะพึงทำประโยชน์ให้น้อยลง สมมติว่าคนไม่ถือ มีเวลาในสัปดาห์หนึ่งเต็ม ๗ วัน ที่จะประกอบการงานหรือแม้ตัดเล็บตัดผมได้ ถ้าไปถือฤกษ์ยามเข้าก็จะต้องเว้นวันนั้นวันนี้ ทำให้วันในสัปดาห์หนึ่งเหลือเพียง ๓ หรือ

๔ วันเท่านั้น เป็นการทำลายประโยชน์ตนเอง ทางพระพุทธศาสนาถือว่า ถ้าทำความดีงาม สุจริตกาย วาจา ใจแล้ว ทำในเวลาเช้าก็เป็นเช้าที่ดี ทำในเวลาเที่ยงหรือเย็น ก็เป็นเที่ยงหรือเย็นที่ดี อันส่องความตรงกันข้ามว่า ถ้าทำชั่วแล้วไม่ว่าทำในเวลาไหนก็เป็นฤกษ์ร้าย ยามร้ายทั้งสิ้น หลักเช่นนี้ ก็คือ ถือเหตุผลเป็นประมาณ และแสดงให้เห็นความที่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นอกาลิโก คือทันสมัยอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น บุคคลควรจัดระเบียบแห่งชีวิตของตนให้ถูกต้องตามเหตุผล อย่าให้ฤกษ์ยามมาจัดเลย กุศลกรรมความดีงามที่ทำนั้นต่างหาก จะช่วยส่งเสริมบุคคลให้เจริญรุ่งเรืองได้.

๖. หลักเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์

(๑) ข้าแต่พระโคดม ! เพราะแม่น้ำพาหุกา อันโลกนับถือ อันคนส่วนมากถือว่าเป็น

บุญญูนที่ เป็นที่ลอยบาปกรรมที่ทำแล้ว" คำของสุนทริกภารทวาชพราหมณ์ ผู้ชวนพระพุทธเจ้าไปอาบน้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์.

"คนพาล มีกรรมอันดำ (ทำความชั่ว) แม้ไปสู่แม่น้ำพาหุกา แม่น้ำอธิกกา แม่น้ำคยา แม่น้ำสุนทริกา แม่น้ำสรัสสตี แม่น้ำปยาคะ หรือแม่น้ำพาหุมดี เป็นนิตย์ ก็ไม่บริสุทธิ์ แม่น้ำสุนทริกา ปยาคะและพาหุกาจักทำอะไรได้ เพราะแม่น้ำไม่พึงทำนรชนผู้มีเวร ทำกรรมหยาบช้า มีบาปกรรมให้หมดจดได้เลย ผัคคุ (มงคลฤกษ์ในเดือนมีนาคม)[๑], อุโบสถ (การจำศีลตามระยะกาลมีกำหนด) และวัตร (ความประพฤติ) ย่อมสำเร็จ แก่ผู้บริสุทธิ์ มี

---

๑. ถือกันว่า การอาบน้ำในวันเช่นนั้น ล้างบาปที่ทำไว้แล้วแม้ตั้งร้อยปีได้, แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่าต้องบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสก่อน มงคลเช่นนั้นจึงเกิดขึ้นเอง.

การงานสะอาดทุกเมื่อ ดูก่อนพราหมณ์ ! ท่านจงอาบน้ำในธรรมวินัยนี้ จงทำความเกษมในสัตว์ทั้งหลาย ถ้าท่านจะไม่กล่าวเท็จ ไม่เบียดเบียฬสัตว์ ไม่ถือเอาสิ่งที่เจ้าของไม่ให้ มีความเชื่อ (ตามเหตุผล) ไม่ตระหนี่, ท่านจะไปแม่น้ำคยาทำอะไร, แม้น้ำดื่มของท่าน ก็เป็นแม่น้ำคยาแล้ว" พระดำรัสตอบของพระพุทธเจ้า วัตถูปมสูตร ม. ม. ๑๒/๗๐.

(๒) "ถ้าบุคคล จะพ้นจากบาปกรรมได้เพราะการรดน้ำ (ศักดิ์สิทธิ์) แล้ว กบ เต่า นาค จรเข้ และสัตว์น้ำทั้งปวงก็จักไปสวรรค์ได้เป็นแน่" ปุณณิกาเถรีภาษิต ๒๖/๔๗๕.

(๓) "ความสะอาดย่อมไม่มีเพราะน้ำ ซึ่งคนส่วนมากพากันอาบ. ผู้ใดมีสัจจะ มีธรรม, ผู้นั้นเป็นผู้สะอาด เป็นพราหมณ์" พุทธอุทาน ๒๕/๘๐.

อธิบาย: ข้อนี้ก็คล้ายกับหลักเรื่องฤกษ์งามยาม

ดี คือ ทางพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าความศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่น้ำ แต่อยู่ที่ความประพฤติ ถ้าประพฤติทำกายวาจาใจให้บริสุทธิ์แล้ว แม้น้ำดื่มในถ้วยก็เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปโดยไม่ต้องไปหาน้ำที่อื่น. เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่าความดีงามทั้งหลาย ไม่ได้อยู่ที่ของภายนอก หากอยู่ที่ความประพฤติปฏิบัติอันดีงามของมนุษย์เรานี่เอง เพราะถ้าแม่น้ำที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ล้างบาปได้จริงแล้ว สัตว์น้ำก็คงดีกว่ามนุษย์ คือ ไปสวรรค์กันหมด. แม้ใครจะรดน้ำมนต์เราก็ไม่ดูหมิ่นว่างมงาย เพราะเรื่องภายในเห็นได้ยาก ก็ต้องใช้ของภายนอกแทนไปก่อน แต่ถ้ามีโอกาสเราก็ควรช่วยกันชี้แจงให้เข้าใจว่า ถ้าเราประพฤติดีแล้ว น้ำอาบน้ำดื่มก็กลายเป็นน้ำมนต์ไปสิ้น.

๗. หลักกรรม (ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว)

(๑) "หญิง, ชาย, คฤหัสถ์, บรรพชิต ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน

เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย, เราทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักได้รับผลของกรรมนั้น." อภิณหปัจจเวกขณสูตร ๒๒/๘๒.

(๒) "หว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น, ทำกรรมดีก็ได้ผลดี, ทำกรรมชั่วก็ได้ผลชั่ว." สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ๑๕/๓๓๓.

(๓) "คนชั่วยังเห็นเป็นดีอยู่ ตราบเวลาที่ความชั่วยังไม่ให้ผล, เมื่อใดความชั่วให้ผล, เมื่อนั้นคนชั่วย่อมเห็นความชั่ว, คนดียังเห็นเป็นชั่วอยู่ตราบเวลาที่ความดียังไม่ให้ผล, เมื่อใดความดีให้ผล เมื่อนั้นคนดีย่อมเห็นความดี." ธัมมบท ๒๕/๓๐.

(๔) "กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวดี (ต่าง ๆ กัน)." จูฬกัมมวิภังคสูตร ๑๔/๓๗๖.

(๕) "ทำบาปด้วยตน ก็เศร้าหมองด้วยตน,

ไม่ทำบาปด้วยตนก็บริสุทธิ์ด้วยตน." ธัมมบท๒๕/๓๗.

(๖) "ผู้มีปัญญาทราม ย่อมเดือดร้อน เพราะการกระทำของตนดุจถูกไฟเผา ฉะนั้น." ธัมมบท ๒๕/๓๓.

(๗) "คนพาลย่อมสำคัญความชั่วว่ามีรสหวาน ตราบเวลาที่ความชั่วยังไม่ให้ผล, เมื่อใดความชั่วให้ผล เมื่อนั้นเขาย่อมเข้าถึงความทุกข์." ธัมมบท ๒๕/๒๔.

(๘) "บุคคลไม่ได้เป็นคนถ่อย คนดี เพราะชาติ หากเป็นเพราะการกระทำ (กรรม), บุคคลเป็นชาวนา, เป็นนักศิลป์ (สิปปิกะ), เป็นพ่อค้า, เป็นคนรับใช้, เป็นโจร, เป็นทหาร, เป็นนักบูชายัญ, เป็นพระราชา, ก็เพราะการกระทำ--โลกเป็นไปเพราะกรรม หมู่สัตว์เป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายผูกพันอยู่ที่กรรม

เหมือนลิ่มสลักเป็นเครื่องยึดรถ ที่แล่นไปอยู่ฉะนั้น.” วาเสฏฐสูตร ๑๓/๖๔๙.

(๙) “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แม้เราเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะในกาลบัดนี้ ก็เป็นกัมมวาทะ (กล่าวว่ากรรมมี) กิริยวาทะ (กล่าวว่ากิริยามี) วิริยวาทะ (กล่าวว่าความเพียรมี) (เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าในอดีตและอนาคตตรงกันข้ามกับคติของมักขลิ เจ้าลัทธิ ผู้กล่าวว่ากรรมคือความดีความชั่วไม่มี กิริยา คือการกระทำไม่มี วิริยะ คือความเพียรไม่มี).” ติกังคุตตร ๒๐/๓๖๗.

(๑๐) “ถ้าท่านกลัวทุกข์ ไม่รักทุกข์ ก็อย่าทำกรรมชั่วทั้งในที่ลับที่แจ้ง ถ้าท่านจักทำหรือทำอยู่ซึ่งกรรมชั่ว ความพ้นจากทุกข์จะไม่มีแก่ท่านผู้แม้โลดหนีไปอยู่.” พุทธอุทาน ๒๕/๑๕๐.

อธิบาย: หลักเรื่องกรรม หรือทำดีได้ดีทำชั่ว

ได้ชั่วนี้ เป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสอนให้คนเว้นจากความชั่วประพฤติความดี ให้รู้จักควบคุมความประพฤติของตน คือเมื่อทราบว่าความเจริญรุ่งเรืองหรือความเสื่อมทรามแห่งชีวิตอยู่ที่กรรม คือการกระทำของตนแล้ว จะได้เว้นกรรมชั่วทำแต่กรรมที่ดี คนที่เกิดมาไม่เหมือนกัน บางคนเกิดในตระกูลมั่งมีผาสุก บางคนเกิดในตระกูลยากจนข้นแค้น บางคนโง่ บางคนฉลาด บางคนมีโรคมาก มางคนมีโรคน้อย ทั้งนี้เพราะผลแห่งกรรมที่ทำไว้ในปางก่อนไม่เหมือนกัน ผลแห่งกรรมที่แล้วมาเราแก้ไม่ได้ แต่เราควบคุมผลแห่งกรรมใหม่ให้เกิดขึ้นตามต้องการได้ด้วยเลือกทำแต่กรรมดี การทำกรรมดีเพิ่มเติมไว้เสมอนั้นอาจช่วยตัดรอนผลของกรรมเก่าให้เพลาลง เช่นเกิดมาในตระกูลยากจน แต่พากเพียรเล่าเรียนศึกษาทำความดีก็อาจช่วยส่งฐานะให้สูงขึ้นเพราะความดีที่ทำใหม่ได้ การให้ผลของกรรมก็มีต่าง ๆ กัน บางอย่าง

เร็วทันตาเห็น บางอย่างช้า บางอย่างช้ามากเหมือนพืชหรือผลไม้ปลูกพร้อม ๆ กัน บางอย่างให้ผลก่อน บางอย่างห้าปีถึงสิบปีจึงให้ผล เช่นมะละกอ มะม่วง ทุเรียน เป็นต้น เพราะเหตุที่กรรมให้ผลเร็วบ้างช้าบ้างนี้ บางคนจึงเข้าใจผิดว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ซึ่งท่านได้กล่าวไว้แล้วว่าคนย่อมสำคัญผิดตราบเวลาที่กรรมนั้น ๆ ยังไม่ให้ผล เหล็กเผาไฟจนแดงแล้วเอาน้ำรด แต่เอามือจับก็ยังคงร้อนอยู่เพราะผลความร้อนยังเหลืออยู่ จะโทษว่า น้ำไม่ให้ผลคือความเย็นแก่เหล็กไม่ได้ มะม่วงผลเดียวที่นำไปปลูกอาจให้ผลเป็นมะม่วงตั้งพันตั้งหมื่นฉันใด กรรมดีกรรมชั่วที่ทำไว้เต็มที่ ทั้งโดยเจตนา ทั้งโดยความพยายาม ก็ให้ผลฉันนั้น ทางพระพุทธศาสนาสอนทางสายกลางคือเจตนาเป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า "เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม" ดังนี้ แต่ในการบัญญัติสิกขาบทบางข้อ

เช่นที่เกี่ยวด้วยกาลเวลา แม้ภิกษุล่วงโดยไม่มีเจตนา ก็ปรับอาบัตินั้น เพื่อป้องกันความเมินเฉยละเลย และการแก้ตัวของผู้ปรารถนาจะหลีกเลี่ยง.

อนึ่ง ในจูฬกัมมวิภังคสูตร (ม. อุ. ๑๔/๓๗๖) พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลย่อมเป็นผู้:-

(๑) มีอายุน้อย เพราะฆ่าสัตว์ มีอายุยืน เพราะไม่ฆ่าสัตว์;

(๒) มีโรคน้อยเพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ มีโรคมากเพราะเบียดเบียนสัตว์;

(๓) มีผิวพรรณทราม เพราะมักโกรธ แค้นพยาบาท มีผิวพรรณดี เพราะไม่มักโกรธ แค้นพยาบาท;

(๔) มีศักดิ์ต่ำเพราะมักริษยา มีศักดิ์สูงเพราะไม่มักริษยา;

(๕) มีโภคทรัพย์น้อยเพราะไม่เอื้อเฟื้อเจือจาน มีโภคทรัพย์มากเพราะรู้จักเอื้อเฟื้อเจือจาน;

(๖) เกิดในตระกูลต่ำเพราะกระด้างถือตัวไม่รู้จักอ่อนน้อม เกิดในตระกูลสูงเพราะไม่กระด้างไม่ถือตัวรู้จักอ่อนน้อม;

(๗) มีปัญญาทรามเพราะไม่ไต่ถามหรือแสวงความรู้ มีปัญญามากเพราะรู้จักไต่ถามและแสวงความรู้

ตามหลักนี้เป็นอันชี้จริยาที่ดีงามไว้สำหรับผู้มุ่งผลดีจะพึงประพฤติปฏิบัติ แต่อาจมีบางคนผู้ใจร้อนประพฤตินิดหน่อยจะให้ได้ผลทันใจหรืออ้างเหตุแย้งต่าง ๆ เป็นต้น ก็พึงคิดหาเหตุผลในเรื่องผลของกรรมเก่าที่ค้างมาบ้าง ในชาตินี้ผู้เบียดเบียฬสัตว์อาจไม่ขี้โรค เพราะผลแห่งความดีในชาติก่อนยังสนองอยู่ แต่ก็จะประสบความเป็นคนขี้โรคในชาติต่อไป หรือว่าในชาตินี้ผู้เว้นจากเบียดเบียฬสัตว์แต่ยังขี้โรค ก็เพราะผลแห่งความชั่วในชาติก่อนยังสนองอยู่ แต่ก็จะประสบความเป็นผู้มีโรคน้อยในชาติต่อไป.

๘. หลักไม่เบียดเบียฬ, ไม่ก่อเวร

(๑) "ความไม่เบียดเบียฬ คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลายเป็นสุขในโลก." พุทธอุทาน ๒๕/๘๖.

(๒) "สัตว์ทั้งปวงย่อมสะดุ้งต่ออาชญา ย่อมกลัวต่อความตาย บุคคลทำตนให้เป็นเครื่องเปรียบเทียบแล้ว ไม่พึงฆ่า ไม่พึงใช้ให้ฆ่า." ธัมมบท ๒๕/๓๒.

(๓) "บุคคลเอาใจตรวจดูทั่วทุกทิศแล้วไม่ได้พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนเองในที่ไหน ๆ, ผู้อื่นทั้งหลาย ก็มีตนเป็นที่รักยิ่งฉันเดียวกัน, ฉะนั้นผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียฬผู้อื่น." พุทธอุทาน ๒๕/๑๕๔.

(๔) "เพราะเบียดเบียฬผู้มีชีวิต บุคคลย่อมเป็นอารยะไม่ได้ เพราะไม่เบียดเบียฬผู้มีชีวิตทั้งปวง จึงเรียกว่าอารยะ (หรืออริยะ)." ธัมมบท ๒๕/๕๐.

(๕) "ผู้ชะนะย่อมก่อเวร. ผู้แพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์, ละความชะนะความแพ้เสียได้ ย่อมสงบระงับ นอนเป็นสุข." ธัมมบท ๒๕/๔๒.

(๖) "เมื่อมนุษย์มีเวรกัน เราไม่มีเวรอยู่เป็นสุขจริงหนอ, เมื่อมนุษย์มีเวรกัน, เราอยู่อย่างไม่มีเวร." ธัมมบท ๒๕/๔๑.

(๗) "ในโลกนี้ เวรไม่เคยระงับด้วยการจองเวรในกาลไหน ๆ เลย เวรระงับด้วยการไม่จองเวรต่างหาก, ธรรมข้อนี้เป็นของเก่า."

ธัมมบท ๒๕/๑๕.

(๘) "พวกอื่นไม่รู้ดอกว่าพวกเราก็พากันย่อยยับในพวกเรา (ที่ทะเลาะวิวาทกัน) นี่เอง, ในชนเหล่านั้นผู้ใดรู้ได้, แต่นั้นความหมายมั่นของเขาย่อมระงับไป." ธัมมบท ๒๕/๑๖.

อธิบาย: พระพุทธภาษิตที่ยกมาพอสังเขปเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นหลักอหิงสา คือการไม่เบียดเบียฬและหลักไม่จองเวรในพระพุทธศาสนาอย่างแจ้งชัด ท่าน

แสดงเหตุผลที่ไม่ควรเบียดเบียฬกันด้วยให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา ด้วยนำตนเข้าไปเปรียบเทียบ คือตัวเรารักตัวไม่ปรารถนาความทุกข์ร้อนฉันใด คนอื่นก็มีความรู้สึกฉันนั้น เมื่อเทียบเคียงอกเขาอกเราเช่นนี้ จึงไม่ควรเบียดเบียฬกัน การตีราคาชีวิตนั้นเจ้าของชีวิตมักตีราคาสูง ไม่ว่าผู้นั้นจะมีรูปร่างเล็กหรือรูปชั่วตัวดำอย่างไร แม้คนที่เป็นโรคเรื้อนไม่สมประกอบก็ไม่เว้นความรักชีวิตของตน สัตว์เหล่าอื่นก็เช่นเดียวกัน ไม่ว่าสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ล้วนรักชีวิต และหาวิธีหลีกอันตรายทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่ควรตีราคาชีวิตของผู้อื่นต่ำแล้วเบียดเบียฬประหัตประหารเขา คนบางคนฆ่าสัตว์เพียงเพื่อสนองความสนุกเพลิดเพลิน หรือฆ่าเพียงเพื่อให้กะเพาะของตนอิ่มไปมื้อเดียว แต่อีกฝ่ายหนึ่งถึงกับต้องเสียชีวิต ถ้าคิดเปรียบเทียบให้เราเป็นผู้ถูกฆ่าเพื่อความอิ่มท้องของคนอื่นบ้างเราจะต้องรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่น่ากลัว การบูชายัญในบางศาสนามีการฆ่าสัตว์ฆ่า

มนุษย์บูชาเทวดา แต่ในพระพุทธศาสนาสอนว่าการเอื้อเฟื้อเจือจานแก่สัตว์และมนุษย์แทนการฆ่านั้น เป็นการบูชายัญที่ดีมากและยังมีปัญหาอีกข้อหนึ่ง คือเรื่องที่ทางพระพุทธศาสนาถือว่าตนเป็นที่รักของตนยิ่งกว่าผู้อื่น ซึ่งอาจมีผู้แย้งว่า มารดา บิดา หรือ ชาติ อาจเป็นที่รักยิ่งกว่าตน แต่ก็ต้องไล่เลียงดูเถิด มารดาบิดาของใคร ชาติของใครตนจึงรัก ก็ของตนนั่นแหละ ถ้าไม่เกี่ยวข้องกับตน ไม่ใช่ของตนแล้วตนจะรักหรือไม่? และสมมติว่ามารดาบิดาไม่มีเจตนาดีต่อตนเลย เคี่ยวเข็ญ ทุบตี ด่าว่า ประทุษร้ายอย่างไม่ปราณี ตนก็คงไม่รู้สึกเคารพรักนับถือ ที่รู้สึกเคารพรักนับถือก็เพราะท่านมีคุณต่อตน ตกลงหนีตนไปไม่พ้น. ส่วนเรื่องการไม่จองเวรนั้นก็จะเห็นได้ว่า ผู้พิฆาตฆ่าฟันนั้นก็พากันป่นปี้ย่อยยับลงไปด้วยกัน สมด้วยคำที่คนไทยเราชอบพูดว่า "สาดน้ำรดกัน" คือเปียกด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อเกิดจองเวรกันขึ้นก็ไม่มีความสุข มี

แต่ต้องระมัดระวังตัว หรือคิดตอบแทนประทุษร้ายกัน ยิ่งมีการแข่งขันซึ่งเอาแพ้เอาชนะกันไม่ว่าในการสงคราม การเป็นความ หรือการพะนัน ก็เป็นทางให้คิดหักล้างกันแลกันไม่สิ้นสุด ผู้ที่พิจารณาเห็นหลักนี้ย่อมหาความสุขในทางสงบ ไม่ต้องมีเวรมีภัย และปลูกศัตรู อาจมีผู้อ้างหลักการกีฬาว่าสอนให้แข่งขันกัน และมีใจหนักแน่น รู้จักแพ้รู้จักชะนะ จึงไม่ใช่น่าคิดเสมอไปดังนี้ ก็น่าทำความเข้าใจกันเหมือนกันกีฬาแปลว่าการเล่น เล่นเพื่อให้เกิดกำลังกาย และเพื่อฝึกกำลังใจให้รู้จักแพ้และชะนะ แสดงว่าความแพ้ความชะนะนั้นทำให้เกิดความรู้สึกรุนแรงในทางตรงกันข้ามทั้ง ๒ ฝ่าย และเป็นต้นเหตุให้จองเวรกันซึ่งเป็นการไม่ดี จึงต้องหาวิธีเอากีฬาซึ่งเป็นการเล่นมาช่วยแก้ กีฬาจึงไม่ใช่ตัวความแพ้ความชะนะ หากเป็นเครื่องแก้ผลร้ายของความแพ้ความชะนะบันเทาความไม่ดีให้น้อยลง กีฬาจึงไม่ใช่เรื่องที่พึงติ แต่บางทีใน

การกีฬาซึ่งเป็นการเล่น ๆ นั้นเอง กลายเป็นจริงเป็นจังขึ้นถึงกับยกพวกตีกัน หรือทำให้โกรธแค้นอาฆาต กลายเป็นเรื่องส่วนตัว กีฬาซึ่งเป็นเครื่องแก้ความไม่ดีของการแพ้การชะนะ บางครั้งก็แก้ไม่ได้ ซ้ำยังเกิดความขัดข้องขึ้นในเครื่องแก้นั้นอีกต่อหนึ่ง ถ้าเป็นเรื่องจริง ๆ ในทางแห่งชีวิตด้วยแล้วไม่ว่าการสงครามการเป็นความ หรือการต่อสู้แข่งขันเพื่อแพ้ชะนะใด ๆ ย่อมทำให้เกิดความเดือดร้อนไม่สงบ และก่อให้เกิดความรู้สึกเบียดเบียนกันทั้งสิ้น ใครมีขันติความอดทนดีก็เก็บความรู้สึกรุนแรงไว้แต่เพียงในใจ ที่ขาดขันติก็แสดงออกมาภายนอก เป็นความคร่ำครวญ ร้องไห้หรือกล่าววาจาหยาบคายเป็นต้น การที่อดทนไว้ได้ไม่ใช่ความดีของความแพ้ แต่เป็นความดีของขันติ เพราะฉะนั้น หลักการไม่เบียดเบียนกัน และการไม่จองเวรมุ่งร้ายกัน จึงเป็นหลักส่งเสริมความสงบสุขในโลกซึ่งควรช่วยกันปลูกฝังให้เกิดมี.

๙. หลักเมตตากรุณาช่วยเหลือเผื่อแผ่กัน

(๑) "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ตั้งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจารี (คือผู้ออกบวชด้วยกัน) ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ธรรมนี้ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งการให้ระลึกถึงกัน ทำให้เกิดความรัก ความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน." สาราณิยธรรมสูตร ๒๒/๓๒๒.

(๒) "(พึงแผ่ไมตรีจิตต์ไปในหมู่สัตว์ว่า) ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้มีสุข มีความเกษม มีตนถึงความสุขเถิด. สัตว์มีชีวิตเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ยังเป็นผู้สะดุ้ง หรือเป็นผู้มั่นคง ไม่มีเหลือ ยาวใหญ่ ปานกลาง ผอมหรืออ้วน ที่แลเห็นหรือมิได้แลเห็น อยู่ไกลหรือใกล้ ที่เกิดแล้วหรือแสวงความเกิด ขอสัตว์ทั้งปวงนั้นจงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเถิด, สัตว์อื่นอย่าพึงข่มเหงสัตว์อื่น

อย่าพึงดูหมิ่นอะไร ๆ กันในที่ไร ๆ เลย ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและกัน เพราะความเคืองแค้นหรือขัดใจ มารดาถนอมลูกคนเดียวผู้เกิดจากตนเสมอด้วยชีวิตฉันใด พึงเจริญเมตตาอันเป็นไปในใจไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวง แม้ฉันนั้น บุคคลพึงเจริญเมตตาอันเป็นไปในใจไม่มีประมาณไปในโลกทั้งสิ้น ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง เป็นธรรมอันไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ผู้เจริญเมตตาจิตต์นั้นยืน เดิน นั่ง นอนก็ตาม พึงตั้งสตินั้นไว้ตลอดเวลาที่ตื่นอยู่ บัณฑิตทั้งหลายกล่าวกิริยาอันนี้ว่าเป็นพรหมวิหาร (ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม) ในศาสนานี้." เมตตสูตร ๒๕/๓๕๓

(๓) "ดูก่อนวัจฉะ[๑] ผู้ห้ามผู้อื่นซึ่งกำลังให้ทาน ชื่อว่าทำอันตรายแก่คน ๓ คน คือ ทำ

---

๑. ปริพพาชกคือนักบวชนอกศาสนาคนหนึ่งเรียกเต็มว่าวัจฉโคตรปริพพาชก มาถามพระพุทธเจ้า ว่าพระองค์ทรงห้ามไม่ให้ทานแก่นักบวชศาสนาอื่นหรือ ? พระพุทธเจ้าจึงตรัสตอบ.

อันตรายแก่บุญของผู้ให้ ทำอันตรายแก่ลาภของผู้รับ และตัวของผู้นั้นก็ถูกขุด (จากความดี) ถูกฆ่า (จากความดี) เสียก่อนแล้ว ดูก่อนวัจฉะ ผู้เทน้ำล้างถาด เทน้ำล้างชามลงในน้ำครำ หรือหลุมโสโครก ด้วยเจตนาให้สัตว์ที่อาศัยอยู่ในนั้นได้ยังชีพ เรายังกล่าวการได้บุญอันมีกิริยาที่ทำอย่างนั้นเป็นมูล จะกล่าวอะไรถึงการให้แก่มนุษย์ด้วยกันเล่า ดูก่อนวัจฉะ! ก็แต่ว่าเรากล่าวทานที่ให้แก่ผู้มีศีลว่ามีผลมาก หากล่าวเช่นนั้นในผู้ทุศีลไม่." ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๒๐/๒๐๕.

(๔) "การให้ปัน ๑ การพูดไพเราะ ๑ การบำเพ็ญประโยชน์แก่กัน ๑ การวางตนให้เหมาะสมตามธรรม ๑ เหล่านี้แหละเป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์กันในโลก เหมือนลิ่มสลักเป็นเครื่องยึดรถที่แล่นไปอยู่ฉะนั้น." จตุกกังคุตตร ๒๑/๔๒.

(๕) "ผู้ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ผู้ให้ผ้าชื่อ

ว่าให้ผิวพรรณ ผู้ให้ยานชื่อว่าให้ความสุข ผู้ให้ประทีปชื่อว่าให้จักษุ." สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ๑๕/๔๔.

อธิบาย: หลักเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่นั้นดูเหมือนว่ามีอยู่ในทุกศาสนา แต่พระพุทธศาสนานับว่าแปลกกว่าเพื่อน ที่สอนให้เมตตากรุณาทั่วไปหมดไม่จำกัดว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ใหญ่สัตว์เล็ก นอกศาสนาหรือในศาสนา ไม่ใช่สอนให้มีเมตตาพวกเดียวกัน ชาติศาสนาเดียวกัน แล้วช่วยกันย่ำยีพวกอื่น ชาติศาสนาอื่น ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงได้รับคำยกย่องจากชาวตะวันตกว่า "All-embracing" แปลว่าโอบไว้หรือครอบคลุมทั้งหมด. ข้อความในพระสูตรต่าง ๆ ที่ยกมาตั้งไว้ข้างต้นย่อมเป็นเครื่องรับรองความจริงข้อนี้ และหลักเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่นี้ เป็นส่วนสนับสนุนหลักไม่เบียดเบียนของเวร ที่กล่าวมาแล้วเท่ากับว่าหลักไม่เบียดเบียนเป็นหลักศีล หลักเมตตากรุณาเป็นหลักธรรม ช่วยสนับสนุนศีลให้สมบูรณ์

ยิ่งขึ้น เช่นคนไม่ฆ่าไม่ประทุษร้ายผู้อื่นแล้วก็รู้จักเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ ไม่ว่ามนุษย์และสัตว์ จึงชื่อว่าอยู่ในข่ายแห่งเมตตากรุณาของธรรมะทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น.

๑๐. หลักขันติ ความอดทน

(๑) "ความอดทนคือความอดกลั้น เป็นตบะ (ธรรมเครื่องเผากิเลส) อย่างยิ่ง."

ธัมมบท ๒๕/๔๐.

(๒) "เวรของผู้มีความอดทนเป็นกำลัง ย่อมสงบระงับ." ชาดก ๒๗/๕๓๙.

(๓) "คนอดทนถ้อยคำของผู้สูงกว่าได้ ก็เพราะกลัว, อดทนถ้อยคำของคนที่เสมอกันได้ก็เพราะสู้กันได้, แต่ผู้ใดอดทนถ้อยคำของคนต่ำกว่าได้, สัตบุรุษกล่าวความอดทนของผู้นั้นว่าเป็นความอดทนอันสูงสุด." ชาดก ๒๗/๕๓๙.

(๔) "ดูก่อนผัคคุนะ[๑] ! เพราะเหตุนั้นแล ถ้าใคร ๆ พึงตีท่านต่อหน้า ตบด้วยฝ่ามือ ขว้างด้วยก้อนดิน ตีด้วยท่อนไม้ หรือฟันด้วยมีด ท่านพึงละความพอใจความนึกคิด แบบชาวบ้านเสีย พึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจะไม่ปล่อยให้จิตต์แปรปรวน จักไม่เปล่งวาจาหยาบคาย หวังประโยชน์ และความอนุเคราะห์ มีจิตต์ประกอบด้วยเมตตา ไม่ตกอยู่ในอำนาจของโทสะดังนี้เถิด."

กกจูปมสูตร ๑๒/๒๑.

(๕) "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ยังเสงี่ยมเจียมตัว สงบระงับอยู่ได้ตราบเวลาที่ถ้อยคำอันไม่น่าพอใจยังไม่มากระทบ เมื่อใดถ้อยคำเช่นนั้นมากระทบ เมื่อนั้นพึงรู้ได้ว่าเสงี่ยมเจียมตัว สงบระงับ หรือไม่." ก.กจูปมสูตร ๑๒/๒๕๔.

๑. เป็นชื่อภิกษุรูปหนึ่ง.

อธิบาย: หลักเรื่องความอดทนเป็นเครื่องแสดงถึงความมุ่งหมายในการสอนให้คนมีความเข้มแข็งทั้งทางกำลังกายกำลังจิตต์ การอดทนต่อความลำบากตรากตรำหนาวร้อน เป็นธรรมะข้อหนึ่งของผู้ครองเรือน (ขัติ-ความทนทานในฆราวาสธรรม) การอดทนต่อทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็ดี อดทนต่อคำล่วงเกินของผู้อื่นก็ดี อดทนต่อเครื่องเร้าต่าง ๆ อันจะทำให้โลภ โกรธ หลงไปตามก็ดี เป็นคุณลักษณะที่ดีงามของมนุษย์ เพราะต้องอาศัยการยับยั้งการต่อสู้ทางจิตต์ใจและการไตร่ตรองหาเหตุผล ซึ่งแสดงถึงความเข้มแข็งไม่อ่อนแอ ผู้ใดมีขันติความอดทน ผู้นั้นย่อมตัดเหตุแห่งการทะเลาะวิวาท และตัดเหตุแห่งการล่วงละเมิดความผิด เพราะมีเครื่องเร้ามาชักจูงและเหตุผลที่ท่านแสดงไว้ข้างต้นว่า การอดทนต่อคนที่ต่ำกว่าซึ่งเราสามารถรังแกหรือปราบเขาได้นั้น เป็นความอดทนอย่างสูงสุด ก็เพราะเป็นของทำได้ยาก

ไม่เหมือนความอดทนต่อคนที่สูงกว่า ซึ่งแม้ไม่อยากอดทนก็ต้องจำทน เพราะกลัวเขา หรือคนที่เสมอกันถ้าเราไม่อดทนเกิดสู้กันขึ้น เขาก็พอสู้เราได้ จึงต้องจำใจอดทนไป แต่การอดทนต่อคนที่ต่ำกว่าทำได้ยาก และมักจะทำกันไม่ได้ จึงเท่ากับสอนให้หัดทำสิ่งที่ยากที่สุดให้ได้ด้วย การอดทนนั้นทางพระพุทธศาสนาให้มีแต่ต้นมือ ไม่ใช่รอให้เกิดเรื่องเสียก่อนแล้วจึงอดทน แต่ให้อดทนไม่ก่อให้เกิดเรื่องขึ้น เช่นที่สอนไม่ให้ยินดีในการทะเลาะวิวาท ไม่ให้ยินดีในการพูดขัดแย้งผู้อื่น ซึ่งจะเป็นต้นเหตุให้เกิดการโต้เถียงทำร้ายกัน สอนให้ขุดรากแห่งความเดือดร้อน อันจะเกิดขึ้นจากต้นเหตุเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ เสียด้วยการอดทนแต่เริ่มแรกซึ่งเข้าในลักษณะตัดต้นไฟ อีกอย่างหนึ่ง แม้ทางพระพุทธศาสนาจะสอนให้อดทนภายหลังที่เกิดเรื่องขึ้นแล้ว เช่นถูกด่า ถูกทำร้ายก็ตาม แต่จะพึงสังเกตได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนที่เป็นชั้นในเข้าไปอีก

คือสอนให้ตั้งตนให้เป็นคนดี ไม่เบียดเบียฬใคร ไม่ยินดีในการทะเลาะวิวาท ให้มีแต่เมตตากรุณาสงเคราะห์ อนุเคราะห์ผู้อื่น การทำตนแบบนี้นอกจากเป็นการทำตนไม่ให้ใครคิดด่าคิดทำร้ายแล้ว ยังเป็นการทำตนให้คนคิดแต่จะกราบไหว้บูชา หรือแสดงความสำนึกในบุญคุณ เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติถูกต้องตามพระโอวาทของพระพุทธเจ้า จึงไม่ต้องแสวงหาเสน่ห์ของขลังที่ทำให้คนอื่นรัก หรือแสวงหาเครื่องรางมาแขวนคอ ความประพฤติปฏิบัติของตนนั่นเองจะเป็นเสน่ห์แก่คนทั่วไป และความประพฤติปฏิบัติที่ดีนั้นเองจะเป็นเครื่องรางอันวิเศษ มิใช่แต่ป้องกันมิให้ใครคิดร้าย แต่จะเรียกร้องให้คนมาเคารพนับถือเพิ่มขึ้นอีกด้วย.

๑๑. หลักมักน้อยสันโดษ

(๑) "ความสันโดษ (คือยินดีด้วยของของตน ไม่เพ่งเล็งก้าวล่วงของของคนอื่น) เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง." ธัมมป ๒๕/๔๒.

(๒) "ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความมักน้อย, สันโดษ ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรมเป็นวินัย เป็นสัตถุศาสนา (คือศาสนาของพระศาสดา)" หลัก ๒ ประการใน ๘ ประการของลักษณะ ตัดสินธรรมวินัย ภิกขุนีขันธกะ ๗/๓๓๑.

(๓) "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สันโดษด้วยผ้านุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่ตามมีตามได้ ไม่ทำการแสวงหาอันไม่สมควรเพราะเหตุแห่งสิ่งเหล่านั้น ไม่ได้สิ่งเหล่านั้นก็ไม่หวาดสะดุ้ง ได้แล้วก็ไม่ติด ไม่หมกมุ่น-- ไม่ยกตนข่มผู้อื่นเพราะเหตุนั้น--" จตุกกังคุตตร ๒๑/๓๕.

อธิบาย: คนที่พิจารณาหรือมองเผิน ๆ มักหาว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนเกียจคร้าน ไม่ขยันทำมาหากิน มีเท่าไรกินเท่านั้น ไม่คิดก้าวหน้า, ความเข้าใจผิดเช่นนี้ ควรช่วยกันชี้แจงให้แจ่มแจ้ง การที่คนเข้าใจผิดไม่ใช่ความผิดของความมักน้อยสันโดษ เหมือนคนที่อ่านหนังสือไม่ออก ซื้อแว่นตามาใส่ เพื่อจะให้อ่านหนังสือออก ครั้นใส่แว่นตาแล้วยังอ่านไม่ออกก็ติแว่น ซึ่งอันที่จริงไม่ใช่ความผิดของแว่น หรือเปรียบเหมือนคนที่พยายามจุดบุหรี่ที่หลอดไฟฟ้า ครั้นจุดไม่ติดก็โทษหลอดว่าใช้ไม่ได้ ซึ่งก็ไม่ใช่ความผิดของหลอดไฟฟ้าเช่นเดียวกัน แว่นตาไม่ใช่เครื่องมือทำให้คนไม่รู้หนังสือให้อ่านออก หลอดไฟฟ้าไม่ใช่เครื่องใช้สำหรับจุดบุหรี่ ผู้ใช้ต้องรู้ว่าสิ่งเหล่านี้สำหรับใช้ทำอะไร มักน้อยสันโดษก็ฉันนั้น ควรรู้ความหมายและประโยชน์ให้ถูกเรื่อง จึงใช้ให้เป็นประโยชน์ได้.

มักน้อย ตรงข้ามกับมักมาก หมายถึงความรู้จักประมาณตน รู้จักความพอดีและรู้จักหาความสุขได้ตามสภาพ ไม่ปล่อยให้ความมักใหญ่ใฝ่สูงมาเผาใจให้เดือดร้อน หรือจะพูดให้ชัดต้องพูดในทางตรงกันข้าม คือความมักมากนั้นเป็นอย่างไร น่ารังเกียจและอำนวยผลชั่วอย่างไร ความมักน้อยก็คือที่ตรงกันข้ามนั่นเอง เช่นคนมักมาก แม้ไม่เป็นคนมักขะโมย แต่เข้าที่ไหนก็หวังแต่จะได้ เป็นคนเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ ขอเล็กขอน้อยหรือขอมากสุดแต่ให้ได้มาก็แล้วกัน จะทำอะไรก็ไม่รู้จักประมาณมีแต่เกินพอดีเสมอ ไว้ใจให้กระทำการสำคัญไม่ได้ ความมักมากจะคอยกระซิบให้โกง หรือโกยประโยชน์ใส่ตนเป็นนิตย์ ชอบให้คนเข้าใจว่าตนเป็นคนเด่นคนสำคัญและทำงานชิ้นนั้นชิ้นนี้สำเร็จ ทั้ง ๆ ที่บางทีตนไม่ได้ทำเลย ชอบปล้นคุณความดีและชื่อเสียงของคนอื่นแต่คนมักน้อยไม่เป็นเช่นนั้น แม้มีชื่อเสียงเกียรติคุณ

ก็ไม่ลำพองจิตต์ติดอยู่ในสิ่งนั้น หรือกล่าวอวดผู้อื่น ส่วนการพากเพียร สร้างคุณงามความดีแก่ตนในทางสุจริตไม่เป็นการเสียมักน้อย.

สันโดษ แปลว่ายินดีด้วยของของตน คนที่ทำอทินนาทานคือลักขะโมยของผู้อื่น ก็เพราะขาดความยินดีฉะเพาะของตน เมื่อเป็นเช่นนี้คนที่ติดคุกหรือถูกลงโทษอย่างอื่นเพราะขาดสันโดษจึงมีอยู่ไม่น้อย. คดีต่าง ๆ ในโรงในศาลนั้น เรื่องที่นับว่ามีเสมอก็คือเรื่องลักขะโมยหรือปล้น เห็นได้ทีเดียวว่า ถ้าโลกเราขาดสันโดษจะเต็มไปด้วยขะโมย และชาวโลกผู้ไม่สันโดษด้วยคู่ของตนก็จะล่วงละเมิดคู่ของคนอื่น เป็นเหตุบาดหมางฆ่าฟันแก่งแย่งกัน อันจะแผ่ความเดือดร้อนให้ขยายไปกว้างขวาง สันโดษเป็นธรรมจำเป็นสำหรับโลกเช่นนี้ จึงไม่ควรเข้าใจผิดว่าทำคนให้เกียจคร้าน พระพุทธเจ้าเป็นวิริยวาที สรรเสริญคุณของความเพียร ติความเกียจคร้าน หาได้สนับสนุน

ให้คนงอมืองอเท้าไม่ ที่สอนเรื่องสันโดษก็เพราะต้องการให้หาความสุขได้จากของของตนโดยไม่ต้องล่วงเกินของของผู้อื่น อนึ่งทรัพย์สมบัตินั้นจะถือว่าจำนวนเท่านั้นเท่านี้จึงนับว่าอย่างยิ่งหาได้ไม่ เพราะความพอใจของคนมีขนาดต่าง ๆ กัน คนหนึ่งว่ามากแล้ว อีกคนหนึ่งอาจว่ายังน้อยไปก็ได้ จึงต้องถือเอาความยินดีของแต่ละคนเป็นเครื่องกำหนด สมด้วยคำกล่าวว่าภิกษุผู้ยินดีด้วยผ้านุ่งห่มอันปะติดปะต่อของตน ย่อมรู้สึกว่าเท่ากับผ้าราคาตั้งแสนกหาปณะของคฤหบดี ภิกษุผู้ยินดีด้วยกุฎีมุงด้วยหญ้าย่อมรู้สึกว่าเท่ากับปราสาทราชวังฉะนั้น. การพากเพียรเพื่อบรรลุสิ่งที่มุ่งหมายในทางที่ชอบไม่เสียสันโดษ. เมื่อเข้าใจประโยชน์ของความมักน้อยสันโดษเช่นนี้แล้ว ก็จะไม่หลงติด้วยความเข้าใจผิดเหมือนคนติแว่นตาและติหลอดไฟฟ้าดังกล่าวมาแล้วอีกต่อไป.

๑๒. หลักความสำเร็จผล

"อิทธิบาท คือ ธรรมะที่ให้ถึงความสำเร็จ ๔ ประการ คือ ๑ ฉันทะ พอใจ ๒ วิริยะ พากเพียร ๓ จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ ๔ วิมังสา ทดลองหรือพิจารณาเหตุผล." สังยุตตนิกาย มหาวาร-วรรค ๑๙/๓๕๕.

อธิบาย: สิ่งที่บุคคลปรารถนา และไม่เป็นของเหลือวิสัย ย่อมสำเร็จได้เพราะธรรมะคืออิทธิบาท ๔ ประการนี้ ผู้ทำอะไรไม่สำเร็จจงตรวจสอบสวนเหตุดู อาจพบว่าเพราะขาดข้อปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่ง หรือขาดหมดทั้ง ๔ ข้อนี้ก็ได้. และในที่นี้ก็จะพบอีกว่าท่านแสดงความเพียรเป็นองค์ประกอบอันหนึ่งแห่งธรรมที่จะให้ถึงความสำเร็จ. หลักข้อนี้ใกล้ชิดกับหลักข้อที่ ๓ ที่ว่าด้วยการพึ่งตนเองปฏิเสธการอ้อนวอน ผู้จะถึงความสำเร็จก็ต้องพึ่งตนเป็นผู้ดำเนินการ เป็นแต่แสดงวิธีการว่าจะพึ่งตนอย่างไร หรือทำอย่างไรจึงสำเร็จ. คำว่า

อิทธิ นอกจากแปลว่าความสำเร็จแล้ว ยังแปลได้ว่า ฤทธิ์. มนุษย์ที่แสดงฤทธิ์ได้จะโดยวิธีของวิทยาศาสตร์หรือจิตตศาสตร์ก็ตาม ก็จะต้องอาศัยหลักทั้ง ๔ ข้อเหล่านี้.

๑๓. หลักกตัญญูกตเวที

(๑) "บุคคลที่กตัญญู (รู้คุณที่คนอื่นทำแล้ว) กตเวที (ประกาศหรือตอบแทนคุณที่คนอื่นทำแล้ว) เป็นผู้ที่หาได้ยากในโลก." ปัญจ-กังคุตตร ๒๒/๔๘๕, ๒๖๗.

(๒) "ความกตัญญู เป็นมงคลอันสูงสุด." มงคลสูตร ๒๕/๔.

อธิบาย: พระพุทธภาษิตเท่าที่ยกมาเพียงเล็กน้อยนี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงถึงหลักการทางพระพุทธศาสนาว่าถือความกตัญญูกตเวทีเป็นธรรมจรรยาอันสำคัญข้อหนึ่งที่มนุษย์พึงประพฤติต่อกัน. ความจริงธรรมะข้อนี้

ก็มีสอนกันอยู่ทั่วไป แม้ไม่ใช่ในทางศาสนา แต่เพื่อให้เห็นความสมบูรณ์ในหลักธรรมที่สำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนาจึงยกมากล่าวไว้ด้วย. พระสารีบุตรเถระได้ชื่อว่าเป็นผู้กตัญญูกตเวทีที่เป็นแบบฉะบับ ท่านทราบว่าพระอัสสชิเถระอาจารย์ผู้แนะนำท่านให้รู้จักพระพุทธศาสนาอยู่ ณ ที่ใด ท่านก็นอนหันศีรษะไปทางนั้น และแม้ในเรื่องเด็กน้อยที่ใครมีอุปการคุณแก่ท่าน ท่านก็ระลึกได้เสมอ การสอนเรื่องกตัญญูกตเวที เป็นทางทำให้ มนุษย์กระชับความสัมพันธ์ในทางถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและรู้จักบุญคุณของกันและกัน.

๑๔. หลักเรื่องการกลับตัว

(๑) "ผู้ใดปิดกั้นกรรมชั่วที่ทำลงไปแล้วด้วยความดี ผู้นั้นย่อมทำโลกนี้ให้สว่างเหมือนดวงจันทร์ปราศจากเมฆหมอก ฉะนั้น." ธัมมบท ๒๕/๓๙.

(๒) "ผู้ใดประมาทแล้วไม่ประมาทในภายหลัง ผู้นั้นย่อมทำโลกนี้ให้สว่างเหมือนดวงจันทร์ที่ปราศจากเมฆหมอก ฉะนั้น." ธัมมบท ๒๕/๓๘.

อธิบาย : เมื่อพิจารณาถึงคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา โดยทั่ว ๆ ไป จะพบธรรมะเรื่องการกลับตัวนี้ข้อหนึ่ง ว่าเป็นธรรมะดาด ๆ แต่มีความหมายลึกซึ้งน่าขบคิด ซึ่งถ้าได้เห็นความสำคัญของธรรมะข้อนี้แล้ว จะทำให้รู้สึกเสียดายแทนเพื่อนมนุษย์อีกเป็นอันมากที่พากันมองข้ามธรรมะข้อนี้เสีย ทอดตนให้จมอยู่ในความเสื่อมอย่างหมดอาลัยไยดี หรือบ้างก็เกิดดื้อดึงทำความชั่วยิ่งขึ้น ด้วยคิดสั้น ๆ ว่าไหน ๆ ได้เสียแล้วก็จะเสียให้เต็มที่ คล้ายกับว่า เมื่อเปื้อนโคลนแล้วก็จะคลุกลงคลุกโคลน อย่างไม่ต้องกลัวเปื้อนอะไรต่อไปอีก.

ผู้ที่ไม่ด่วนตายเสียแต่ยังเด็ก คงจะได้เคยผ่าน

ความผิดพลาดบกพร่องอะไรกันมาบ้าง ไม่มากก็น้อย ถึงกับบางท่านได้กล่าวเป็นภาษิตไว้ว่า "คนผู้ไม่เคยทำผิด คือ คนผู้ไม่เคยทำอะไรเลย" "ความผิดพลาดเป็นของมนุษย์ การให้อภัยเป็นของเทวดา" ซึ่งข้าพเจ้าอยากจะเสริมไว้อีกข้อหนึ่งในที่นี้ว่า "ความผิดพลาดเป็นของมนุษย์ แต่มนุษย์ที่ดีต้องรู้จักกลับตัว."

ทางพระพุทธศาสนายอมรับว่า บุคคลในโลก มีโอกาสที่จะประพฤติชั่วหรือทำความผิดพลาดเสียหายได้โดยง่าย เพราะสิ่งแวดล้อมอันจะชักจูงให้เกิดกิเลสซึ่งเป็นเหตุทำชั่วมีอยู่มาก ท่านจึงสอนให้มีสติ และให้พิจารณาโดยรอบคอบก่อนแต่จะทำอะไรลงไป แต่ยังมีปัญหาที่ว่า ถ้าเป็นผู้พลั้งพลาดเสียหายแล้ว แม้จะทำคืนสิ่งที่แล้วมาไม่ได้ จะคงปล่อยให้พลั้งพลาดอยู่ตลอดไปเช่นนั้นหรือ หรือว่าจะทำให้ผิดพลาดชั่วช้ายิ่งขึ้น ด้วยถือหลักง่าย ๆ ว่า เมื่อได้เสียแล้วก็จะเสียให้เต็มที่ ความข้อนี้พึงทราบโดยอุปมา.

ผ้านุ่งห่มของบุคคลที่ขาดทะลุเป็นช่องไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง บุคคลจะควรปะชุนให้ดีหรือควรนุ่งห่มทั้งที่ขาดอยู่อย่างนั้น หรือว่าจะควรฉีกให้ขาดยิ่งขึ้นจนเป็นร่างแหแล้วนุ่งห่ม ข้อนี้ต้องตอบว่าควรปะชุนให้ดี.

อีกอย่างหนึ่ง บุคคลมีกายเปรอะเปื้อนของโสโครกมีกลิ่นเหม็นอันพึงรังเกียจ จะควรล้างดีหรือปล่อยไว้ดีหรือว่าจะควรเอาของโสโครกนั้นมาเทรดตัวให้เปรอะเปื้อนมากขึ้นอีก ข้อนี้ต้องตอบว่าควรล้างเสียให้สะอาด.

และอีกอย่างหนึ่ง บุคคลเดินทางไปสู่ที่หมายแห่งหนึ่ง ในระหว่างทางพบทาง ๒ แพร่ง คลับคล้ายคลับคลา จำไม่ได้ว่าทางไหนถูก ต่อเมื่อเลือกเดินไปทางหนึ่งเป็นเวลานานแล้ว จึงรู้ว่าเดินผิดทาง ดังนี้ จะควรถอยกลับมาสู่ทางแยกเก่า แล้วเดินทางที่ถูกต่อไปใหม่หรือควรหยุดเฉยอยู่เพียงนั้น หรือว่าควรเดินต่อไปอีกทั้งที่รู้ว่าผิดและไม่มีโอกาสถึงที่หมายได้เลยเป็นอันขาด

แม้ข้อนี้ก็ต้องตอบว่า ควรถอยกลับมาเดินทางที่ถูกต่อไปใหม่.

การงานหรือความประพฤติก็เช่นเดียวกัน ผู้ใดเคยผิดพลาดมาแล้ว ไม่ควรปล่อยอยู่อย่างนั้น หรือจงใจทำให้ผิดพลาดยิ่งขึ้น ควรจะคิดแก้ไขกลับตัว ทำแต่ทางที่ดีที่ถูกจึงจะชอบ.

ผู้ที่ผิดพลาดแล้วท้อถอยอาลัยในชีวิต หรือเกิดความฮึดฮัดจะทำความผิดพลาดยิ่งขึ้น ชื่อว่ามอบตัวเองให้แก่ความชั่วความผิดพลาด มิได้เป็นเจ้าของของตัวเอง ทั้งชื่อว่าไม่ทำตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่สอนให้ควบคุมชีวิตของตนให้เป็นไปในทางที่ดี ด้วยการทำความดีอีกด้วย ถ้าถือเสียว่าสิ่งที่ล่วงแล้วมาเป็นเพียงความฝัน ซึ่งทำได้อย่างมากเพียงนึกย้อนไปสาวเอามาคิดทบทวนเล่นเท่านั้น ก็อาจทำลืม ๆ เสียได้โดยง่าย แล้วหันมาเอาใจใส่กับความเป็นไปในปัจจุบันและอนาคต คิดปรับปรุงแก้ไขทางดำเนินชีวิตของตนต่อไป

ใหม่ ให้อยู่ในทำนองคลองธรรม ประกอบเหตุแห่งความเจริญตามสมควรแก่ทางโลกหรือทางธรรม ก็จะช่วยตัวเองให้รุ่งเรืองขึ้นได้เป็น ตโมโชติปรายโน ผู้มืดมาแล้วสว่างไป เปรียบเสมือนดอกบัวเกิดในกองขยะแต่ส่งตัวเองให้สูงขึ้นไปได้ และมีกลิ่นหอมฟุ้งต่างจากขยะฉะนั้น ทางพระพุทธศาสนาชื่นชมต่อบุคคลเช่นนี้ ผู้ไม่ยอมทอดตนให้อยู่ในอำนาจของความชั่ว ความผิด และเมื่อย้อนไปกล่าวถึงคำว่า "ความผิดพลาดเป็นของมนุษย์ แต่มนุษย์ที่ดีต้องรู้จักกลับตัว" แล้วก็น่าพิจารณาถึงหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ที่สอนถึงการกลับตัวนี้ต่อไปอีก.

๑. ในพระไตรปิฎก มีเรื่องปรากฏว่า ภิกษุบ้างพราหมณ์บ้าง ล่วงเกินเพราะความเข้าใจผิดในพระพุทธเจ้า เมื่อสำนึกตนได้จึงทูลขอขมา พระองค์ตรัสประทานอภัยแล้ว ได้ตรัสสรุปในที่สุดว่า "การที่บุคคลเห็นโทษล่วงเกินแล้วทำคืนเสียให้ถูกธรรม สำรวม

ระวังต่อไปนั้น เป็นความเจริญในวินัยของพระอริยะ" นี้แสดงว่าในอริยวินัยไม่นิยมความดื้อรั้นหรือเมินเฉยในเมื่อสำนึกได้ว่า ตนประพฤติผิดล่วงเกินผู้อื่น.

๒. ในทางวินัย ภิกษุใดประพฤติผิด เป็นเหตุให้สงฆ์ลงโทษ เช่นไม่ให้มีใครคบหาพูดจาด้วย หรือคฤหัสถ์ใดประพฤติตนในทางที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ภิกษุและศาสนา จึงถูกสงฆ์ประกาศคว่ำบาตรไม่รับไทยธรรมของผู้นั้น เมื่อภิกษุก็ดี คฤหัสถ์ก็ดี เหล่านั้นกลับตัวได้ สงฆ์ก็ประกาศเลิกข้อลงโทษนั้น ๆ ให้เป็นผู้มีสิทธิต่าง ๆ เท่าเทียมกับหมู่ต่อไปตามเดิม เป็นการแสดงว่าข้อลงโทษนั้น ๆ แท้จริงก็มุ่งความกลับตัวได้ของผู้ประพฤติผิดเป็นที่ตั้ง.

๓. ในการสอนเรื่องความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าได้สอนให้ไม่ประมาทในการละความเห็นผิดทำความเห็นให้ถูก และเรื่องทิฏฐุชุกรรม การทำความเห็นให้ตรง พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าเป็นบุญกิริยาวัตถุ ที่ตั้ง

แห่งการทำบุญประการหนึ่ง. ความเห็นนั้น จะให้เห็นถูกตลอดสายทุกเรื่องเป็นการยาก ในเรื่องที่ตนยังไม่เคยศึกษาค้นคว้าหรือเรื่องที่ตนรู้ไม่จริง ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องมีความเห็นผิดเข้าใจผิดอยู่บ้าง โดยฉะเพาะในทางธรรมปฏิบัติ ได้มีคณาจารย์เจ้าลัทธิสั่งสอนอยู่เป็นอันมาก ซึ่งปรากฏว่า แม้พระพุทธเจ้าของเราก็เคยศึกษาและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของคณาจารย์เหล่านั้น แต่เมื่อศึกษาถี่ถ้วนแล้ว เห็นว่ายังไม่ใช่ทางที่ถูกแท้ จึงทรงค้นคว้าด้วยพระองค์เองต่อไปใหม่. นี้แสดงว่าพระองค์ทรงถือเหตุผลที่ถูกที่ชอบ รู้จักกลับพระองค์ไม่ยอมจมอยู่ในความผิด. บางคนเคยมีความเห็นอย่างใด ก็ยืนยันอยู่อย่างนั้น ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ทั้งที่รู้ว่าความเห็นของตนผิด ซึ่งท่านพระกุมารกัสสปเคยเปรียบบุคคลเช่นนี้กับผู้ไม่ยอมทิ้งอุจจาระที่นำไป ด้วยประสงค์จะทำประโยชน์บางอย่างเพื่อรายได้ ทิ้ง ๆ ที่พบวัตถุที่มีค่าต่าง ๆ ในระหว่างทาง เช่น ปอ ป่าน เงิน

ทอง ด้วยเสียดายว่าตนได้แบกมานานแล้ว. แม้ในการสนทนาธรรมหรือสนทนาถึงเรื่องอื่นใด ถ้ามุ่งประโยชน์ก็ควรจะยอมรับผิดหรือรับรองผู้อื่น ในเมื่อเห็นว่าคำพูดของตนไม่ถูก และเหตุผลของผู้อื่นถูกต้องดีกว่า แม้พระนาคเสนเถระ เมื่อสนทนากับพระเจ้ามิลินท์ ก็ได้ทูลซ้อมความเข้าใจก่อนว่า จะสนทนากันอย่างบัณฑิต คือถือเหตุผลที่ถูกต้องเป็นประมาณ อันแสดงว่า ในการกลับตัวจากความเป็นผู้เห็นผิดนั้น นอกจากต้องพยายามศึกษาค้นคว้าให้รู้จริงในสิ่งนั้น ๆ ด้วยตนเองแล้ว แม้เมื่อสนทนาปราศรัยกับผู้อื่น ก็ควรยอมรับรองความเห็นที่ถูกที่ชอบด้วยเหตุผลไม่ถือผิดยืนยันมติของตนทั้งที่รู้ว่าผิด ความกลับตัวเช่นนี้ ย่อมเป็นไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองเป็นอย่างมาก.

๔. ผู้ใดก็ตาม แม้จะเคยเป็นคนโหดร้าย ประพฤติชั่วช้ามาก่อนด้วยเหตุแวดล้อมชักจูงก็ดี ด้วยความ

โง่เขลาเบาปัญญาหรือเหตุใด ๆ ก็ดี เมื่อทราบว่าตนผิดแล้ว ควรจะเลิกความประพฤตินั้นเสีย กลับตัวให้เป็นคนดี เริ่มประพฤติความดีต่อไป ทำได้เช่นนี้ทางพระพุทธศาสนาย่อมสรรเสริญ มีตัวอย่างเช่นพระองคุลิมาล เคยเป็นโจรฆ่าฟันคนมามากต่อมาก แต่กลับตัวได้ กลับตั้งอยู่ในศีลธรรมจนได้สำเร็จพระอรหัตตผล แล้วเปล่งอุทานแสดงความเห็นในเรื่องการกลับตัวนี้ด้วยน้ำใสใจจริง ตามพระพุทธภาษิตซึ่งตั้งไว้เป็นหลักข้างต้นนั้น.

๕. เมื่อพิจารณาจากพุทธประวัติ และสาวกประวัติแล้ว จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดี ได้ผ่านความกลับตัวมาด้วยกันทั้งสิ้น ในอปทาน[๑] แสดงบุพพกรรมของพระองค์ พระพุทธเจ้ายอมรับว่าพระองค์เคยเป็นนักเลงชื่อปุนาลิ เที่ยวอาละวาดกล่าวตู่พระปัจเจกพุทธเจ้าในชาติล่วงมาแล้ว ชาติใด

๑. อปทาน สุตตันตปิฎก ๓๒/๔๗๒.

ชาติหนึ่ง และเคยเป็นอะไรต่ออะไรอีกที่ไม่ดี ซึ่งในที่สุดก็พยายามกลับตัวติดต่อกันในชาติหลัง จนได้เป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด พระสาวกทั้งหลาย เช่นพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ ก็นับถือศาสนาอื่นมาก่อน แต่เมื่อได้ฟังหลักธรรมอันประกอบด้วยเหตุผล ในศาสนาของพระผู้มีพระภาค ก็กลับตัว กลับใจ กลับความเห็น มาประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ชฎิลพันรูปอันมีท่านอุรุเวลกัสสป นทีกัสสป และคยา-กัสสป ๓ พี่น้องเป็นประธาน ก็ถือเคร่งในลัทธิอื่นมาก่อน เมื่อได้สดับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็พิจารณาเห็นด้วยใจของตนเองว่าลัทธิของตนไม่มีสาระ จึงทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา และโดยฉะเพาะท่านอุรุเวลกัสสป ได้กล่าวประกาศเหตุผลในการที่ตนเลิกลัทธิเดิมมานับถือพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนชาวมคธผู้มาประชุมกัน ณ สวนตาลหนุ่ม.

เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่จะปรารภการกลับตัว

ของพระผู้มีพระภาค และพระสงฆ์ปุราณชฎิลเป็นต้น นั้นให้เป็นอารมณ์ แล้วตรวจสอบดูความเป็นไปในชีวิตของตนว่าควรแก้ไขกลับตัวอย่างไรบ้าง ถ้าอัธยาศัยยังร้ายกาจ ก็ควรแก้ไขเสียให้อ่อนโยน ถ้ายังเป็นผู้เกียจคร้าน ก็จงเริ่มตั้งความเพียรเสียแต่วันนี้ ความชั่วใด ๆ ที่เคยทำมาแล้ว อย่ากลับทำซ้ำอีก ความเห็นใด ๆ อันตนเคยยืนยันถือมา เมื่อทราบว่าผิดแล้ว จงกลับความเห็นที่ผิดนั้นเสีย ทำให้ถูกตรงต่อไปใหม่ ดังนี้ วันที่ทำได้เช่นนั้นจะเป็นวันแห่งความสดชื่นของพวกเราเหล่าพุทธบริษัท ในกาลที่จะได้แก้ไขความพลั้งพลาดในหนหลังเสีย ด้วยการกลับตัวให้เป็นคนดีต่อไปใหม่ ผู้ที่ได้ลิ้มรสปีติอันเกิดแต่การทำความดีมีศีลเป็นต้นแล้ว จะรู้สึกว่าปีติอันเกิดแต่การทำความดีนี้ ทำชีวิตให้สดชื่น และน่าชวนเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ มาร่วมได้รับอย่างยิ่งทีเดียว.

๑๕. หลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือน

(๑) "ดูก่อนพราหมณ์[๑]! ธรรมะ ๔ อย่างเหล่านี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่กุลบุตรในปัจจุบัน คือ ๑ ความถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยัน, ๒ ความถึงพร้อมด้วยการรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้, ๓ การคบเพื่อนที่ดีงาม, ๔ การดำรงอาชีพโดยเหมาะสม ไม่ให้ฟุ่มเฟือย หรือฝืดเคืองจนเกินไป."

อัฏฐกังคุตตร ๒๓/๒๘๔.

(๒) "ดูก่อนคฤหบดี[๒]! ความสุข ๔ อย่างที่คฤหัสถ์ผู้บริโภคกาม พึงได้รับตามกาลตามสมัย คือ ๑ สุขเกิดแต่การมีทรัพย์, ๒ สุขเกิดแต่การได้ใช้จ่ายทรัพย์นั้น, ๓ สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้, ๔ สุขเกิดแต่การประกอบการงานที่ปราศจากโทษ." จตุกกังคุตตร. ๒๑/๘๐.

---

๑. ตรัสกับอุชชยพราหมณ์. ๒. ตรัสกับอนาถบิณฑิกะ คฤหบดี

(๓) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ตระกูลที่ถึงความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ทั้งหลาย จะตั้งอยู่ไม่ได้นาน เพราะฐานะ ๔ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ๑ ไม่แสวงหาสิ่งที่หาย, ๒ ไม่ซ่อมแซมสิ่งที่คร่ำคร่า, ๓ ไม่รู้จักประมาณในการใช้ทรัพย์สมบัติ, ๔ ตั้งหญิงหรือชายผู้ทุศีลให้เป็นใหญ่ (คือเป็นแม่เรือน พ่อเรือน)."

จตุกฺกังคุตร ๒๑/๓๓๖.

(๔) "ธรรมของผู้ครองเรือน ๔ คือ ๑ สัจจะ ความซื่อสัตย์ต่อกัน, ๒ ทมะ ความรู้จักข่มจิตต์ของตน, ๓ ขันติ ความรู้จักอดทน, ๔ จาคะ ความรู้จักให้ปันเผื่อแผ่."

สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ๑๕/๓๑๖.

(๕) "ดูก่อนบุตรแห่งคฤหบดี![๑] สาวกของพระอริยเจ้าย่อมไม่เสพอบายมุข (ปากทางแห่ง

---

๑. ตรัสกับสิงคาลมาณพ.

ความเสื่อม) ๖ อย่าง คือ ๑ ดื่มน้ำเมา, ๒ เที่ยวกลางคืน, ๓ เที่ยวดูการเล่น, ๔ เล่นการพะนัน, ๕ คบคนชั่วเป็นมิตร, ๖ เกียจคร้านทำการงาน." สิงคาลกสูตร ๑๑/๑๘๖.

(๖) "ดูก่อนพราหมณ์![1] ปากทางแห่งความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นแล้ว มี ๔ อย่าง คือ ๑ ความเป็นนักเลงหญิง, ๒ ความเป็นนักเลงสุรา, ๓ ความเป็นนักเลงการพะนัน ๔ ความคบคนชั่วเป็นมิตร." จตุกกังคุตตร ๒๑/๒๘๖.

อธิบาย: ธรรมะเหล่านี้มีคำอธิบายชัดเจนอยู่ในตัวแล้ว เมื่อพิจารณาดูจะเห็นได้ว่า ถ้าผู้ครองเรือนศึกษาธรรมเหล่านี้และปฏิบัติตามโดยมากแล้ว ก็เป็นอันหวังความสุขทางโลกได้ นี่แสดงถึงคำสอนทุกแง่ทุกมุมของพระพุทธเจ้า ซึ่งแบ่งเป็นชั้นต่ำ ชั้นกลาง

---

๑. ตรัสกับอุชชยพราหมณ์.

ชั้นสูง คนปฏิบัติได้เพียงไดก ๆ ก็ได้รับความสุขอย่าง โดก ๆ ก็เป็นอันยอมรับว่าคนเราไม่เหมือนกัน ปฏิบัติได้สูงบ้างต่ำบ้าง จึงทรงสั่งสอนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่คนทุกชั้น.

๑๖. หลักปฏิบัติ ๓ ชั้น (ศีล, สมาธิ, ปัญญา.)

(๑) "ดังได้สดับมา พระผู้มีพระภาคเมื่อประทับอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์, ณ อัมพลัฏฐิการาชอุทยาน, ณ ปาวาริกัมพวัน เมืองนาลันทา ทรงสั่งสอนธรรมีกถาส่วนมากแก่ภิกษุทั้งหลายคือศีล (การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย) สมาธิ (การทำจิตต์ให้ตั้งมั่น) ปัญญา (ความรอบรู้ตามเป็นจริง)."

มหาปรินิพพานสูตร ๑๐/๘๕.

(๒) "ดูก่อนภิกษุ!-- เมื่อเธอศึกษาทั้งอธิศีลสิกขา ทั้งอธิจิตตสิกขา ทั้งอธิปัญญา-

สิกขา เธอก็จักละราคะ โทสะ โมหะได้ เพราะละราคะ โทสะ โมหะได้ก็จักไม่ทำอกุศลกรรม จักไม่เสพบาปธรรม." ติกังคุตตร ๒๐/๒๙๖.

(๓) "นรชนผู้มีปัญญา ตั้งอยู่ในศีลแล้ว เจริญสมาธิและปัญญา เป็นผู้มีความเพียร มีความรู้สึกตัว เห็นภัยในกิเลส ผู้นั้นจะพึงสางรกชัฏ (ทั้งภายในภายนอก) ได้." สํ. สคาถ. ๑๕/๒๐.

อธิบาย: สิกขา คือข้อที่ควรศึกษา ๓ ชั้นอันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้เรียกว่า อนุปุพพปฏิปทา (ข้อปฏิบัติตามลำดับ) บ้าง เรียกว่าไตรสิกขาบ้าง และศีล สมาธิ ปัญญา นี้เรียกว่าอธิศีล อธิจิตต์ อธิปัญญาบ้าง มีคำว่า อธิ อยู่หน้าหมายถึงศีลสมาธิปัญญาอย่างสูง หลักทั้ง ๓ ข้อนี้ขัดเกลาข้างนอกเข้าไปหาข้างใน คือศีลขัดเกลาความประพฤติทางกายวาจา สมาธิขัดเกลาจิตต์ให้สงบระงับตั้งมั่น ปัญญาขัดเกลาความเห็นให้ถูกต้องตามเหตุผลที่เป็นจริง แม้มรรคมี

องค์ ๘ ที่เป็นทางสายกลางเมื่อย่อกล่าวก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญานี้เอง ท่านแสดงความเกี่ยวเนื่องกันเป็นต่อ ๆ ว่าศีลอบรมสมาธิ สมาธิอบรมปัญญาโดยลำดับ จิตต์ซึ่งปัญญาอบรมแล้วก็จะพ้นจากอาสวะ คือกิเลสที่ดองหมักหมมอยู่ในสันดาน หนังสือวิสุทธิมรรค อันเป็นตำราทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักฐานมีผู้นิยมนั้น ก็แต่งขึ้นตามหลัก ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญานี้ ศีล สมาธิ ปัญญาที่อบรมให้เต็มที่สัมพันธ์กันดุจเกลียวเชือก ๓ เกลียว คือเมื่อเอามือจับย่อมกระทบทั้ง ๓ เกลียวแล้ว ย่อมอำนวยผล คือความดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ได้ ถ้าเทียบด้วยบันได ๓ ขั้นก็เป็นบันไดที่จะส่งผู้ปฏิบัติให้ประสบความหลุดพ้น อันเป็นข้อมุ่งหมายอย่างสูงทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงเปรียบไว้ว่า น้ำทะเลมีรสเดียว คือรสเค็ม ฉันใด ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียวคือความหลุดพ้นฉันนั้น เมื่อปรารถนาความหลุดพ้นจึงควรอาศัยบันได ๓ ขั้น คือ ศีล สมาธิ ปัญญานี้เป็นเครื่องก้าวขึ้นไป.

๑๗. หลักเรื่องอนัตตา

(๑) "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! รูป (ร่างกาย) เวทนา (ความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่ทุกข์ ไม่สุข) สัญญา (ความจำ) สังขาร (ความคิด) วิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางตา หู เป็นต้น) ไม่ใช่ตน ถ้าเป็นตนก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และจะพึงได้ในสิ่งเหล่านี้ว่าจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา-- ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุนั้นแล รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือดี ไกลหรือใกล้ ทั้งหมดนั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา--"

อนัตตลักขณสูตร ๑๗/๘๒.

(๒) "เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา (คือไม่ใช่ตัวตน) เมื่อนั้นย่อมหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์." ๒๕/๕๐.

อธิบาย: หลักพระพุทธศาสนา แย้งกับศาสนาพราหมณ์อย่างสำคัญ ตรงที่ศาสนาพราหมณ์สอนอัตตา หรือ อาตมัน ส่วนพระพุทธศาสนาสอนอนัตตา อัตตา หรือ อาตมัน แปลว่าตัวหรือตน ทางศาสนาพราหมณ์ถือว่า มี "ตนใหญ่" หรือ "ปรมาตมัน" เป็นตนสากล และมีตนย่อยคือชีวิตฉะเพาะคนที่แยกมาจากตนใหญ่ เรียกว่า "ชีวาตมัน" ส่วนทางพระพุทธศาสนายอมรับว่าตนมีเพียงที่สมมติ หรือร้องเรียกกันคือร่างกายจิตต์ใจของแต่ละคนก็สมมติเรียกว่าตนของผู้นั้น เช่นคำว่าตนเป็นที่พึ่งของตน แต่ไม่ให้ยึดถือเป็นจริงเป็นจัง สอนให้เห็นว่าที่สมมติเรียกกันนั้น ๆ ในที่สุดก็สลายแยกไปตามธาตุเดิมของมัน ถ้าเป็นตน

จริงแล้ว ก็ควรจะบังคับบัญชาไม่ให้ปรวนแปร แก่เฒ่า หรือแตกสลายไปได้ดังปรารถนา แต่ก็บังคับบัญชาไม่ได้ มันคงปรวนแปรไปตามธรรมชาติของมัน. เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่ควรยึดถือว่าเป็นนั่นเป็นนี่หรือเป็นตัวตนของเรา เพื่อจะได้ไม่ก่นแต่เศร้าโศกเสียใจในเมื่อสิ่งนั้นเสื่อมสลายไป. ในทางธรรมจรรยา การยึดถือว่าตนมีอยู่ถาวรไม่รู้จักสิ้น เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกว่า ฆ่าคน ประทุษร้ายคน ก็ไม่เป็นอันฆ่า เพราะตนไม่รู้จักตาย เป็นการผ่านไประหว่างธาตุต่อธาตุ เช่นมีดเป็นธาตุดิน ตัดศีรษะคนก็ผ่านไประหว่างธาตุดิน ธาตุน้ำเป็นต้น เลยเป็นเหตุให้เกิดการเบียดเบียนกัน และมีมานะในทางที่ผิด นอกจากนั้นยังเป็นเหตุให้ยึดถือติดอยู่ในตนเป็นคนถือตน เห็นแก่ตน. (ผู้ใคร่ศึกษามติทางพระพุทธศาสนาเรื่องอนัตตาเพิ่งดูอนัตตลักขณสูตร (๑๗/๙๒) ท้ายโปฏฐปาทสูตร (๙/๒๔๘) จูฬสัจจกสูตร (๑๒/๔๒๒) และสังยุตตนิกายเล่ม ๑๖, ๑๗, ๑๘,) ใน

อนัตตลักขณสูตร มีข้อความย่อ ๆ ดังแปลไว้ข้างต้นแล้ว. ท้ายโปฏฐปาทสูตรทรงแสดงว่าคำว่าตนนี้เป็นเพียงโลกสมัญญา โลกนิรุตติ โลกโวหาร โลกบัญญัติ ตถาคตย่อมเรียกไปตาม แต่หาได้ยึดถือไม่. ในจูฬสัจจกสูตรแสดงการโต้ตอบอย่างละเอียด ระหว่างสัจจกนิครนถ์ผู้ยืนยันมั่นเรื่องอัตตากับพระพุทธเจ้าผู้ตรัสสั่งสอนเรื่องอนัตตา. ข้อที่กล่าวว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตานั้นแสดงว่าไม่แต่ขันธ์ ๕ คือร่างกายและจิตใจเท่านั้นที่เป็นอนัตตา แม้สิ่งทั้งปวงที่เป็นสังขารมีปัจจัยปรุงแต่งก็ตาม เป็นวิสังขารไม่มีปัจจัยปรุงแต่งก็ตาม ล้วนเป็นอนัตตาไม่ใช่ตนทั้งสิ้น. ก่อนจะแนะให้เห็นว่าไม่ใช่ตนท่านแสดงเป็นลำดับมาว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์สิ่งนั้นไม่ใช่ตน. ในกายจิตตสูตร สังยุตตนิกาย (๑๖/๑๑๔) พระพุทธเจ้าตรัสว่า คนถือว่ากายเป็นตนยังดีกว่าเพราะกายยังตั้งอยู่ได้ปีหนึ่งบ้างสองปีถึงสิบปี ยี่สิบปีเป็นต้นบ้าง แต่ที่ถือจิตตเป็นตน

ไม่ควรแท้ เพราะจิตต์เกิดดับเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงชื่อว่าสอนให้ปล่อยวางไม่ยึดถืออะไร เป็นตนทั้งสิ้น เมื่อปล่อยวางได้ ก็เป็นเหตุให้ใจเป็นอิสสระจากความยึดถือ. ในหนังสือ Sacred Books of the East เล่ม ๔๙ หน้า ๑๓๑ ตอนที่แสดงคำโต้ตอบระหว่างพระพุทธเจ้ากับอาฬารดาบส (แปลมาจากเรื่องพุทธจริตของอัศวโฆษ) แสดงคำค้านของพระพุทธเจ้าต่อเหตุผลของอาฬารดาบส (ผู้ถือลัทธิสางขยะ) ว่า "เขตตัญญู หรือผู้รู้กาย (คืออาตมัน) ซึ่งไม่มีกายนั้น จะต้องเป็นผู้รู้หรือผู้ไม่รู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าเป็นผู้รู้ก็จะต้องมีสิ่งที่ถูกรู้ ถ้ายังมีสิ่งที่ถูกรู้ก็ยังไม่หลุดพ้น หรือถ้าอาตมันนั้นถือกันว่าเป็นผู้ไม่รู้, เมื่อเป็นเช่นนั้น อาตมันที่นึกวาดภาพขึ้นนี้จะมีประโยชน์อะไรแก่ท่าน แม้ไม่มีอาตมันเช่นนั้น ความไม่รู้ก็มีอยู่แล้ว เช่นในท่อนไม้หรือกำแพง,ตราบที่ยังไม่พ้นจากจำนวนเป็นต้น อาตมันก็ยังไม่เป็นอิสสระจากลักษณะ, เพราะฉะนั้น

เมื่อยังไม่พ้นจากลักษณะ ก็ยังกล่าวถึงความหลุดพ้นไม่ได้ ลักษณะกับเจ้าของลักษณะแยกจากกันออกจริง ๆ ไม่ได้ เหมือนเราไม่สามารถสังเกตเห็นไฟที่แยกออกจากรูปและความร้อนได้." นี่แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงค้านมติอัตตา หรืออาตมัน ที่ถือกันว่าเป็นที่สุดแห่งสิ่งทั้งปวงแล้วเป็นผู้รู้อยู่. ถ้ารู้ได้ก็ต้องมี " อะไร " ที่ถูกรู้ ถ้ายังมี " อะไร " ผูกพันอยู่จะชื่อว่าพ้นไม่ได้ หรือถ้ากล่าวว่าอาตมันนั้นไม่รู้ อาตมันจะต่างอะไรกับท่อนไม้หรือกำแพงเล่า ตามลัทธิสางขยะ เชตัญญู หรืออาตมันมีอยู่ก่อนลักษณะมาถูกผูกพันด้วยลักษณะในภายหลัง เมื่ออาตมันมีความหลุดพ้นอยู่ก่อนแล้วมาถูกขังได้อีกจะนับว่าเป็นความหลุดพ้นจริงจังอะไรได้. ความข้อนี้เข้าใจยากหน่อย แต่ก็พอค่อย ๆ คิดพิจารณาได้. ตกลงว่าหลักอนัตตาของพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำหรับถอนความยึดมั่น ถือมั่นในตัวตนอันเป็นเหตุให้เกิดอหังการ (ความถือว่าเรา) มมังการ (ความถือ

ว่าของเรา) อนึ่ง ตามโวหารของโลก ใครจะเรียกว่าตนหรืออะไรก็ตามใจ เราก็พูดกับเขารู้เรื่อง คือยอมพูดตามสมมติบัญญัติ เป็นแต่ในการพิจารณาหาเหตุผลสอนใจ เราไม่ยึดถือตามสมมตินั้น.

๑๘. หลักอริยสัจจ์

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้คือทุกขอริยสัจจ์ได้แก่ความเกิด แก่ ตาย ความเศร้าโศกคร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ คับแค้นใจเป็นทุกข์แต่ละอย่าง ปรารถนาสิ่งใด ไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ ประจวบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ พลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ โดยย่อขันธ์ ๕ ที่ยังยึดถืออยู่เป็นทุกข์."

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้คือทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ (เหตุให้ทุกข์เกิด) ได้แก่ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความติดด้วยอำนาจความเพลิน ยินดียิ่งในอารมณ์นั้น ๆ

กล่าวคือ ความทะยานอยากในอารมณ์ที่ใคร่ ๑ ความทะยานอยากมีอยากเป็น ๑ ความทะยานอยากไม่มีไม่เป็น ๑."

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้คือทุกขนิโรธอริยสัจจ์ (ความดับทุกข์) ได้แก่ความดับโดยสิ้นความติด ไม่มีเหลือ ความสละ ความวาง ความปล่อย ความไม่อาลัยตัณหานั้นแล."

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้คือทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) ได้แก่ทางมีองค์ ๘ อันประเสริฐนี้แล กล่าวคือความเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ ทำการงานชอบ ๑ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งใจมั่นชอบ ๑."

"— — ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็เมื่อใดแล ปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงในอริยสัจจ์ ๔ เหล่า

นี้ อันมีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒[๑] ดังกล่าวมานี้ ของเราหมดจดแล้ว เมื่อนั้นเราจึงยืนยันตนว่า เป็นผู้ตรัสรู้ยิ่ง ซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม— —" ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร. ๔/๑๗, ๑๑/๕๒๘.

อธิบาย: เรื่องอริยสัจจ์นี้ผู้เรียบเรียงได้เขียนคำอธิบายไว้ละเอียดแล้วในหนังสือเรื่อง "อริยสัจจ์ คืออะไร?" ฉะนั้น ในการนี้จะกล่าวฉะเพาะที่เป็นปัญหา อริยสัจจ์ข้อต้นกล่าวถึงทุกข์ มองอะไรเป็นทุกข์ไปหมดแล้วก็แสดงเหตุให้ทุกข์เกิด แสดงความดับทุกข์ แสดงข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์โดยลำดับ ดังนี้ เป็นเหตุให้ผู้ศึกษา พุทธ ปรัชญา ที่เป็นฝรั่งบางคนหรือหลายคนถึงความเห็นว่าพระพุทธ ศาสนา มองในแง่ร้าย (Pessimistic) มีคำกล่าวถึงนักมองในแง่ร้ายหรือที่ตั้งศัพท์ขึ้นว่า นักทุนิยม (Pessimist) ไว้ว่า "เขาไม่

---

๑. รอบ ๓ คือสัจจญาณ ญาณรู้ตัวอริยสัจจ์ ๑ กิจจญาณ ญาณรู้หน้าที่ที่ควรทำในอริยสัจจ์ ๑ กตญาณ ญาณรู้หน้าที่ที่ทำสำเร็จแล้ว ๑ เป็นไปในอริยสัจจ์ ๔ จึงเป็นอาการ ๑๒.

สามารถช่วยตัวเองให้มองแง่ที่ดีงามของโลกได้" เราจะแก้เขาว่ากระไร? ตามความเห็นของผู้เขียน นักมองในแง่ร้ายนั้นได้แต่ตีโพยตีพาย หาได้ชี้แง่ดีหรือวิธีแก้ไขไว้ไม่. แต่ถ้าเราอ่านเรื่องอริยสัจจ์ดูให้ดีจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ชี้เพียงทุกข์เท่านั้น หากชี้ให้รู้จักเหตุแล้วชี้ให้หาหนทางดับทุกข์พร้อมกันไป เป็นอันแสดงแง่ดีไว้ในขั้นที่สุด ผู้ศึกษาเรื่องอริยสัจจ์จะไม่ต้องใจฝ่อหรือหดหู่เพราะเรื่องทุกข์ แต่จะรู้จักวิธีหาความสุขด้วยการศึกษาให้รู้ทุกข์พร้อมทั้งเหตุของมัน แล้วแก้ไขดับทุกข์นั้นด้วยข้อปฏิบัติอันมีเหตุผล คือ มรรค ๘ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาที่มองในแง่ร้ายเลย หากสอนให้รู้จักแง่ดีโดยกำจัดแง่ร้ายต่างหากและเรื่องอริยสัจจ์นี้ก็คือธรรมะอันประกอบด้วยเหตุผลพร้อมทั้งชี้ข้อปฏิบัติไว้อย่างสมบูรณ์นั่นเอง ทั้งนับว่าเป็นหลักสำคัญยิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วจึงกล้าปฏิญญาพระองค์ว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

๑๙. หลักนิพพาน

(๑) "พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวพระนิพพานว่ายอดยิ่ง." ธัมมบท ๒๕/๔๐.

(๒) "พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง." ธัมมบท ๒๕/๔๒.

อธิบาย: ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา ถ้าไม่รู้เรื่องอริยสัจจ์ ๔ ไม่รู้เรื่องนิพพาน ก็ควรเรียกได้ว่า ไม่รู้จักพระพุทธศาสนา. อริยสัจจ์ คือ เหตุและผล ส่วนพระนิพพาน คือ ธรรมะที่พ้นไปจากเหตุผล. ถ้าจะเทียบด้วยการเดินทางไปยังสถานแห่งหนึ่ง การเดินทางคือเหตุ การถึงคือผล แต่สถานที่ถึงนั้นไม่ใช่เหตุไม่ใช่ผล คราวนี้จึงมาถึงปัญหาเรื่องความหมายของพระนิพพาน คำว่านิพพาน แปลว่า "ธรรมชาติที่ดับ" ก็ได้ คือเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ดับหมดไม่มีในนิพพานนั้น แปลว่า ธรรมชาติที่ออกจากตัณหาเครื่องร้อยรัดก็ได้ คือไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัดในนิพพานนั้น. ถ้าจะพูดให้เข้าใจ

ง่ายเมื่อแปลนิพพานว่าดับก็หมายได้ตั้งแต่ต่ำจนถึงสูงที่สุด คนปฏิบัติตามหลักศีลธรรมย่อมดับความเดือด-ร้อนได้ตามสมควรแก่การปฏิบัติ คือปฏิบัติได้น้อยก็ดับได้น้อย ปฏิบัติได้มากก็ดับได้มาก ปฏิบัติได้ถึงที่สุด ก็ดับได้เด็ดขาด กล่าวตามหลักอนัตตาแล้ว พระนิพพานเป็นอนัตตา คือไม่เป็นตัวตนเพราะถ้าเป็นตัวตนก็ยังไม่หลุดพ้นเพราะยังไปติดอยู่ที่ตัวตน เหมือนอย่างว่าไฟดับ ต้องไม่มีตัวตนของไฟ ถ้ายังมีตัวตนของไฟเราก็เห็นได้ และไม่เรียกว่าไฟดับ. ตั้งปัญหาต่อไปว่าถ้าพระนิพพานหมายถึงธรรมชาติที่ดับแล้ว พระนิพพานก็ไม่มีนั่นเอง แก้ว่า พระนิพพานไม่ได้หมายถึงดับตัวเอง หากหมายถึงว่าเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ดับไป เปรียบเหมือนไฟดับไป แต่สภาพที่ดับยังมีอยู่หรือโรคหายแล้ว ความไม่มีโรคก็มีอยู่. ถามว่าพระนิพพานเป็นสภาพที่เข้าใจยาก เป็นสภาพที่ดับ จะว่าเป็นสุขอย่างไรกัน จะเอาอะไรมารู้ว่าเป็นสุข ตอบว่า

เราเคยชินอยู่แต่ความสุขโลก ๆ ที่ต้องอาศัยตา หูเป็นต้น เป็นสื่อให้รู้ จึงเข้าใจว่าความสุขนั้นมีได้ด้วยความรู้สึกอย่างเดียว แท้จริงพระนิพพานไม่มีสุขชะนิดโลก ๆ เพราะสุขอย่างโลกยังเกิดได้ดับได้ แต่สุขอย่างนิพพานหมายถึงว่าไม่มีทุกข์ คือพ้นเขตต์ของทุกข์นั่นเอง และที่เรียกว่าสุขนั้นก็ขอยืมคำพูดในทางโลกไปเรียกเท่านั้น ความข้อนี้เป็นของรู้ได้จำเพาะตนผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติไปให้ถึงที่สุดแล้วจะไม่เถียงกันเลย ถ้าต้องการพิสูจน์ว่าพระนิพพานเป็นสุขอย่างไรก็ปฏิบัติตามมรรค ๘ หรือตามศีลสมาธิปัญญาเถิดเปรียบเหมือนการอ่านหนังสือออกมีสภาพเป็นอย่างไร ถ้าหัดอ่านจนออกแล้วจะรู้เอง หรือเปรียบเหมือนการพูดกันถึงเมือง ๆ หนึ่งว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างไรก็ไม่ชัดเจนเหมือนไปให้ถึงเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ยิ่งพระนิพพานเป็นโลกุตตระพ้นจากโลก เรายืมถ้อยคำในทางโลกมาบัญญัติก็คงไม่ตรงแท้เหมือนคนที่พยายามอธิบายว่าสีขาวเป็นอย่างไร

ให้คนจักษุบอดแต่กำเนิดฟัง คนจักษุบอดไม่เคยเห็นสี ใดๆ เลย แม้จะอธิบายให้ฟังอย่างไรก็เข้าใจไม่ได้ เช่นอธิบายว่าสีขาวนั้นเหมือนกระดาษ เขาก็คงเข้าใจว่าสีขาวนั้นคือสิ่งที่เป็นแผ่นๆ หรือสีขาวนั้นคือที่ไม่ดำ เขาก็ไม่รู้อีกว่าไม่ดำนั้นเป็นอย่างไร เพราะแม้สีดำเขาก็ไม่รู้จัก. แต่ถ้ามีหมอที่ดีรักษาตาเขาหายสามารถแลเห็นได้ พอชี้ให้ดูว่านี่คือสีขาวก็ไม่ต้องอธิบายกันต่อไปอีก เขาเข้าใจได้ทันที. แย้งต่อไปว่าพระนิพพานถ้าไม่มีความสุขอย่างโลกๆ ไม่มีหนัง ไม่มีละคร หรือความสนุกสนานอะไรแล้ว ก็ดูไม่น่าปฏิบัติเพื่อบัลลุเลย. แก้ว่าถ้าเราเอาความรู้สึกอันเคยชินมาตัดสินแล้วก็เป็นเช่นนั้น แต่ถ้าถอยใจออกไปมองห่างๆ ดูบ้างก็พอจะเห็นได้ เช่นหนอนกินอุจจาระเอร็ดอร่อย ถ้าเอาความชินของหนอนมาวัด มันก็จะเห็นเป็นว่า ในที่ใดไม่มีอุจจาระให้กิน ในที่นั้นไม่มีความสุข หรือสุนัขชอบกินซากศพ ชอบคลุกเกลือก

น้ำเหลือง หรือสิ่งของที่เน่า ๆ ถ้าเอาความเคยชินของสุนัขมาวัดแล้ว มันกลับเห็นว่าการที่มนุษย์มาหลงดมน้ำอบนั้นเป็นการโง่ เราลองเอาสำลีชุบน้ำอบให้มันดมมันจะเบนจมูกหนี แต่ถ้ามันถอยใจให้สูงมากขึ้นกว่านั้นได้ มันก็จะเห็นได้ว่าความสุขที่มันหลงติดอยู่นั้นเป็นของต่ำช้าและน่ารังเกียจสำหรับมนุษย์. คราวนี้ในหมู่มนุษย์เรา เราเอาความเคยชินของเราวัด เราก็จะเกณฑ์ให้พระนิพพานดีต่อเมื่อมีสุขอย่างที่เราเคยประสบในมนุษย์ ถ้าเราถอยใจให้สูงกว่าเดิม มองดูอย่างที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายของพระองค์มองบ้าง เราก็รู้จักตัวเองดีขึ้น เหมือนเมื่อเรามีอายุมากแล้วหัวเราะเยาะเด็ก ๆ ที่เล่นตุ๊กตา เล่นขายของเล่นร่อนรูปว่าไม่น่าสนุกอะไรเลยฉะนั้น. ในชั่วชีวิตของเราเองนี้ความรู้สึกเป็นสุขยังต่าง ๆ กันตามวัยตามอายุเพราะฉะนั้นจึงควรศึกษาเรื่องพระนิพพานด้วยใจอันสูง เพื่อยกระดับของเราให้ขึ้นสู่ระดับของพระพุทธเจ้า.

๒๐. หลักความไม่ประมาท, ปัจฉิมโอวาท

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บัดนี้เราเตือนท่านทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด." มหาปรินิพพานสูตร ๑๐/๑๘๐.

อธิบาย: พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องความไม่ประมาทเป็นพระโอวาทสุดท้าย ในที่อื่นทรงสั่งสอนว่า กุศลธรรมทั้งหมดรวมลงในความไม่ประมาท เหมือนรอยเท้าสัตว์เดินดินต่าง ๆ รวมลงในรอยเท้าช้างฉะนั้น ความไม่ประมาทจะเป็นเหตุให้เราเตือนใจตามคำสอนที่ทรงเตือนไว้ว่า "วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่" เราจะได้หมั่นพิจารณาดูตน และหาโอกาสเพิ่มพูนคุณงามความดีละความชั่วให้ลดน้อยลง ความไม่ประมาทจะเตือนไม่ให้เราลืมตัวเห็นเป็นจริงเป็นจังกับชีวิตในโลก ประหนึ่งว่าจะดำรงอยู่ได้ชั่วกัปป์กัลป์ ในที่สุดทุกคนจะต้องจบลงด้วยความตาย

ทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ก็จะเปลี่ยนมือไปเป็นของคนอื่นที่คิดนึกเรานึกว่าเป็นของเรา แต่เราจะกลายเป็นเถ้าถ่านผงเรี่ยรายอยู่บนพื้นดินนั้น หรือบางทีเขาก็จะเก็บไว้ในโกศเล็ก ๆ เหมือนของเด็กเล่น แต่ไม่มีใครอยากจับต้องและเป็นที่หวาดกลัวของเด็ก ๆ. เมื่อทุกคนจะต้องถึงที่สุดเหมือน ๆ กันเช่นนี้ ในขณะที่มีชีวิตอยู่จึงควรตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ถือเอาสาระจากชีวิตที่น่าเบื่อยไม่มีสาระนี้ไว้ให้ได้ด้วยการบำเพ็ญคุณงามความดีบำเพ็ญประโยชน์ตนประโยชน์ท่านให้สมบูรณ์เถิด.

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพ ฯ
นายพินิจ อุ่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๘๖

อริยสัจจ์คืออะไร ?

บทนำ

หลักสำคัญที่สุดซึ่งพระพุทธเจ้าสั่งสอน คือเหตุผลตามเป็นจริง. เพราะฉะนั้น พระองค์จึงนิยมให้ผู้นับถือศาสนาไตร่ตรองสอบสวนให้เห็นจริงเสียก่อน ไม่ใช่เชื่ออย่างงมงาย อย่างถูกบังคับกดขี่ หรือเห็นผู้อื่นเชื่อก็เชื่อบ้าง.

คงมีบางท่านได้เคยอ่านอุบาลิวาทสูตร[๑] ในพระสุตตันตปิฎกมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๑๓ หน้า ๕๔ อันเป็นพระสูตรที่สนับสนุนความจริงข้างบนนี้ ซึ่งทำให้อุบาลิคฤหบดี [เดิมนับถือศาสนาเชน] ผู้ได้รับตักเตือนจากพระพุทธเจ้าในครั้งนั้นชื่นใจยิ่งนัก และยิ่งกว่านั้น แม้เราท่านในปัจจุบันนี้ ก็จะอดชื่นใจ

---

๑. แปลลงในธรรมจักษุแล้ว ตั้งแต่เล่ม ๒๓ ตอนที่ ๒ ถึงเล่มที่ ๒๔ ตอนที่ ๕.

ไม่ได้ในเมื่อได้อ่านอุปาลิวาทสูตรจบ.

เรื่องย่อๆมีว่า "ทีฆตปัสสีนิครนถ์ [ศิษย์นิครนถนาฏบุตร] ไปสนทนาปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้า ครั้นกลับมาก็เล่าให้นิครนถนาฏบุตรผู้กำลังนั่งอยู่กับบริษัทและชาวบ้านฟัง. อุบาลีคฤหบดี ซึ่งเป็นคนร่ำรวยมีชื่อเสียง และข้อสำคัญคือเป็นคนเจ้าคารม ได้ยินเรื่องเช่นนั้นจึงประกาศขึ้นในที่ประชุมว่า ดีแล้ว ข้าพเจ้าจะไปต่อปากต่อคำกับพระสมณโคดมให้เห็นที่สุด จะฉุดคร่าด้วยวาทะ เหมือนหนึ่งฉุดคร่าขนอันยาวของแกะ จะพัดฟาดเสียด้วยคารม เหมือนช้างหนุ่มลงเล่นน้ำฟาดงวงในสระฉะนั้น. นิครนถนาฏบุตรเห็นชอบด้วย เพราะไว้ใจว่าคงชนะกลับมา แต่ทีฆตปัสสีนิครนถ์ค้านว่าตนไม่พอใจให้ไป เพราะเกรงจะไปถูกพระพุทธเจ้าพูดกลับใจให้เป็นพวกของพระองค์เสีย นิครนถนาฏบุตรกลับพูดว่า ที่อุบาลีคฤหบดีจะกลายเป็นสาวกของพระสมณโคดมนั้น ไม่เป็นไปได้

มิแต่พระสมณโคดมจะกลายเป็นสาวกของอุบาลีคฤห-
บดีละก็ว่ามิถูก ทีฆตปัสสีคัดค้านเช่นเดิม ๓ ครั้ง และ
ทั้ง ๓ ครั้งนั้น นิครนถนาฏบุตรก็ตอบอย่างเชื่อมั่นใน
อุบาลีคฤหบดีดังที่ตอบในครั้งแรกทุกประการ ตกลง
อุบาลีคฤหบดีไปหาพระพุทธเจ้ายกเหตุผลโต้กัน [สำ
นวนโต้โดยละเอียดพึงดูในสูตรนั้น] ในที่สุดเห็น
จริงว่า พระพุทธเจ้ามีเหตุผลลบล้างเหตุผลของตัวสิ้น
ก็ยอมเป็นศิษย์ถึงสรณคมน์ตลอดชีวิต [พึงสังเกต
อย่างหนึ่งว่า สมัยนั้นเขาโต้กันอย่างนักปราชญ์ คือ
ฝ่ายแพ้ยอมรับว่าแพ้ ในเมื่อเหตุผลของอีกฝ่ายหนึ่ง
ดีกว่า ไม่ใช่โต้กันอย่างปิ้นตลิ่งหรือขี้แพ้ชวนตี อัน
เป็นการโต้ตอบกันทำนองชวนวิวาท] เมื่ออุบาลี
คฤหบดีปฏิญญาตนนับถือพระรัตนตรัยแล้ว พระ-
พุทธเจ้ากลับเตือนว่า อุบาลี ท่านใคร่ครวญไตร่ตรอง
ดูเสียให้ดีก่อน อย่าเพิ่งยอมรับหรือนับถือเรา จง
คิดดูถึงชื่อเสียง จงคิดดูถึงว่าบ้านท่านเป็นที่ประชุม

เสียงดูของเหล่านิครนถ์ คิดดูให้มาก เท่ากับความมากของชื่อเสียงเกียรติยศนั้น ๆ อย่าให้ใครตำหนิได้ว่า ท่านมายอมเป็นสาวกเราง่าย ๆ อุบาลีคฤหบดีกราบทูลว่า ชื่นใจยิ่งนัก พระเจ้าข้า ถ้าเป็นเดียรถีย์นิครนถ์อื่น สักแต่รู้ว่า ข้าพระองค์นับถือยอมเป็นสาวก ก็จะรีบยกธงประกาศทั่วเมืองนาลันทาว่า อุบาลีคฤหบดีเป็นพวกเราแล้ว แต่นี่พระองค์กลับเตือนให้พิจารณาไตร่ตรองดูให้รอบคอบเสียก่อน ข้าพระองค์จึงกลับเลื่อมใสยิ่งขึ้น. ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าก็สอนความรู้เบื้องต้น คืออนุบุพพีกถาต่อจากนั้นจึงแสดงอริยสัจจ ๔ ให้ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบันบุคคล."

นอกจากนี้ยังมีสูตรอื่น ๆ อีก เช่นภัททิยสูตร กาลามสูตรเป็นต้น ที่ควรถือเป็นหลักเรื่องการนับถือศาสนา.

การที่เราจะรับหรือนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นหลัก

ประจำใจเป็นที่พึ่งอาศัย ก็จำต้องพิจารณาให้เห็นว่าสิ่งนั้นมีดีอย่างไร อาจเป็นที่พึ่งแก่เราได้อย่างไรเสียก่อน เมื่อเห็นว่ามีดีและมีประโยชน์จริงแล้ว จึงควรนับถือหรือรับไว้ เช่นนี้ ก็จะชื่อว่าฉลาดถือเอาแต่สิ่งที่มีประโยชน์ ไม่เป็นคนหลักลอย คือหันไปหันมาสุดแต่ว่าสิ่งแวดล้อมจะชักนำให้ไปทางไหน การนับถือศาสนาก็อยู่ในหลักเกณฑ์ที่ว่านี้ เราจำจะต้องพิจารณาดูให้ดีว่า ศาสนานั้น ๆ มีดีอย่างไร และเป็นประโยชน์แก่เราอย่างไร มิใช่สักแต่ได้ยินเขาว่าดีก็พลอยว่าดีไปตามด้วย หรือเป็นคนชอบเครื่องล่อพอได้ฟังว่าจะได้รับผลดีวิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ เช่นถ้าประจบหรืออ้อนวอนเทวดานั้น ๆ แล้ว จะประสบความสุขสำราญ หรือไปก่อกรรมทำเข็ญเลวทรามไว้ที่ไหนก็ไม่เป็นไร มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยได้ เมื่อเป็นผู้ชอบความสุขต่าง ๆ ซึ่งตนอาจได้รับโดยง่ายอย่างไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรมาก เพียงกราบไหว้อ้อนวอน

ให้ถูกใจเทวดาเท่านั้น ก็ได้อะไรต่ออะไร ตลอดจนขึ้นสวรรค์เช่นนี้ ย่อมพอใจเชื่อถือ และความจริงก็เป็นดังนั้น คนโดยมากพอใจจะได้รับผลต่าง ๆ อย่างสะดวกสบาย และทันอกทันใจ เห็นได้ง่าย ๆ เช่นคนที่ทำอะไรจับจด หรือทิ้งขว้างเสียงกลางคัน เพราะความเบื่อหน่ายนั้น มีไม่น้อย บุคคลเหล่านี้อยู่ในประเภท "อยากเป็นนักปราชญ์ให้ได้ภายในวันเดียว" บ้าง "อยากเป็นเศรษฐีให้ได้ภายในวันเดียว" บ้าง จึงในที่สุดไม่ได้เป็นอะไรเลย.

การที่พระพุทธเจ้าพยายามค้นคว้าความจริงจนได้ตรัสรู้และตั้งศาสนาขึ้นนั้น ทรงมุ่งประโยชน์ที่ผู้นับถือแล้วทำตามจะได้รับเป็นใหญ่. ฉะนั้นถ้าพูดตามภาษาสมัยใหม่ ก็คือพระองค์ต้องการคุณภาพของผู้นับถือ หาต้องการปริมาณไม่. ถ้าผู้นับถือปฏิบัติตาม ก็แปลว่าศาสนามีโอกาสอำนวยประโยชน์ให้แก่เขา จึงเป็นอันว่าเขานับถือศาสนาอย่างได้รับประโยชน์จากศาสนา.

หากคนที่นับถือแม้จะมีจำนวนมากไม่ปฏิบัติตาม เขาก็จะชื่อว่านับถือเปล่า ๆ คือศาสนาไม่มีประโยชน์สำหรับเขาเลย.

อันที่จริง สักแต่ว่ามีคนนับถือศาสนาของพระองค์มาก ๆ นั้นถ้ามากแต่จำนวนคน และคนเหล่านั้นไม่ซึมซาบในศาสนาของพระองค์พอ หรือถือตาม ๆ กันพวกเหล่านี้เสียอีก จะเป็นต้นเหตุให้ศาสนาของพระ-องค์เสื่อมโทรมเร็วเข้า เพราะอาจสำคัญผิดหรือยกอาสิ่งที่ผิด ๆ บางอย่างขึ้นว่าเป็นคำสอนของพระองค์หรือมิเช่นนั้น ก็ถือความสะดวกและเคยชินของตนเป็นประมาณ แม้เข้าอยู่ในหมู่ก็ทำให้หมู่พลอยเสื่อมเสียไปด้วยความประพฤติชั่วของตน.

อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงต้องการให้ผู้นับถือศาสนาของพระองค์ทุกคน นับถือด้วยใช้ปัญญาพิจารณาคำสอนให้เห็นดีเห็นชอบจริง ๆ แล้วจึงเชื่อประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ไม่ประสงค์ให้สิ้นสุด

ถึงเพียงการนับถือแล้วก็กราบไหว้บูชาเท่านั้น ข้อมุ่งหมายอันสำคัญคือให้ปฏิบัติตามคำสั่งสอน เพราะการปฏิบัตินั่นเอง จะทำผู้นั้นให้ได้ลิ้มรสที่แท้จริงแห่งพระพุทธศาสนา. ความสงบสุขจะเกิดขึ้น ก็เกิดสืบมาแต่เหตุคือการละความชั่ว และการประพฤติความดีของคนเรา มิใช่จะเกิดขึ้นได้ลอย ๆ. ฉะนั้น เมื่อต้องการได้รับความสุขก็ต้อง " ทำ " ด้วยตนเอง. ทำการละความชั่ว ทำการเพิ่มพูนความดีด้วยอาศัยตนเป็นผู้ทำ ไม่ต้องไปอ้อนวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหนช่วยทำให้.

เมื่อทางพระพุทธศาสนาวางจุดประสงค์กว้าง ๆ คือต้องการให้คนนับถือด้วยปัญญาและปฏิบัติตามคำสอนไว้ฉะนี้แล้ว จึงเกิดปัญหาขึ้นว่า พระพุทธเจ้าจะทำอย่างไร จึงจะยังสิ่งที่ต้องการทั้ง ๒ ข้อนี้ให้เต็มบริบูรณ์ได้. คำตอบสำหรับปัญหานี้ก็คือ พระองค์จะต้องประกาศศาสนา ด้วยคำสอนที่ " ผู้ฟังอาจ

ตรองตามให้เห็นจริงได้" ไว้ต้อนรับผู้นับถือศาสนาด้วยปัญญา และคำสอนของพระองค์นั้นจะต้อง "อำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่ความปฏิบัติ" ด้วย. รวมความก็คือ มีเหตุผลดีด้วย ให้ผลดีจริงด้วยจะมีดีเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะจะทำให้ขาดผลที่ต้องการไปอย่างสำคัญ เราคงได้ยินคนบางคนที่มีคำพูดเต็มไปด้วยเหตุผลอย่างน่าเลื่อมใสยิ่งคิดก็ยิ่งเห็นจริงไปด้วย แต่ครั้นทำจริง ๆ ตามที่ว่านั้น กลับไม่ได้ผลหรือบางทีอาจเลวลงกว่าเดิมก็เคยมี. เรื่องเหล่านี้มีตัวอย่างแพร่หลายในทางโลก เช่นบุคคลบางคนผู้ต้องการเรียกความไว้วางใจจากมหาชน ด้วยคำพูดหรือเหตุผลที่จูงใจอย่างสำคัญ แต่เหตุไฉนเมื่อถึงมือทำจึงไร้ผล นี่ก็แสดงให้เห็นว่า ความจริงย่อมขึ้นอยู่แก่ตัวมันเองหาได้พลอยเปลี่ยนแปลงไปตามโวหารของผู้ฉลาด ซึ่งประดิษฐ์เหตุผลขึ้นย่อมสีให้แลเห็นเป็นต่าง ๆ ไม่ ทองปลอมนั้นอาจจะตบตาคน

ได้จริง แต่เมื่อพิสูจน์ทดลองแล้ว ก็ตบตาต่อไปมิได้ คำสอนของพระพุทธเจ้าก็เหมือนกัน ไม่ใช่จะมีเพียงเหตุผลให้ใคร ๆ เห็นดีเห็นชอบเท่านั้น ยังคงทนต่อการพิสูจน์ทดลองได้เป็นอย่างดี คือผู้ใดจะลองปฏิบัติตามดูก็เชิญได้ทุกคน และเมื่อปฏิบัติตามแล้วย่อมอำนวยผลให้ตามสมควรแก่การปฏิบัติ.

อีกอย่างหนึ่ง แม้คำสอนนั้นจะมีผลจริงดังว่า แต่ถ้าวิธีสั่งสอนไม่ดี คือผู้ฟังไม่อาจตรองตามให้เห็นจริงได้ ก็ยากจะมีใครนับถือเพราะฉะนั้น พระองค์จึงสู้อุตสาหะดำเนินไปทั่วทุกหนทุกแห่ง เท่าที่กำลังพระบาทของพระองค์และระยะเวลา ๔๕ ปี ตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงนิพพานจะอำนวยให้ เที่ยวสั่งสอนชี้แจงให้คนทั่วไปเห็นจริงทั้งในคำอธิบายและเห็นจริงทั้งในการทดลองปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้ศาสนาของพระองค์ข้ามน้ำข้ามทะเลแผ่ไปทั่วโลก และโดยฉะเพาะมาตั้งอยู่อย่างมั่นคงในประเทศไทย จน

ตราบเท่าทุกวันนี้ เกือบจะถึง ๓ พันปีแล้ว. ดังกล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงตระหนักเพียงไรในการสั่งสอนมีเหตุผลดีที่ผู้ฟังอาจตรองตามให้เห็นจริงได้ และให้ผู้ปฏิบัติตามได้ผลโดยควรแก่การปฏิบัติ.

บทที่ ๑

การสอนอย่างรับผิดชอบเอง
โดยไม่ต้องอ้างเทวดา

ถ้าพิจารณาถึงวิธีการสั่งสอนโดยละเอียดแล้ว จะเห็นได้ว่า ในการทำให้ผู้ฟังตรองตามเห็นจริงได้นั้น พระพุทธเจ้าทรงเลือกสอนเฉพาะธรรมะที่ควรรู้ควรเห็น ด้วยไม่สอนบิดสอนซัดพอเอาตัวรอดไปชั่วมื้อชั่วคราว ผู้อ่านหนังสือพิมพ์เสมอจะพบเรื่องที่ฝรั่งนักสำรวจไปพบพวกป่าเถื่อนที่ยอมอยู่ใต้อำนาจของพ่อมดหมอผี ผู้อ้างว่าตนทำตามปกาสิตของพระเป็นเจ้าลัทธิศาสนาดังว่านี้พวกพ่อมดหมอผีสบายมาก เพียงฉลาดล่อหลอกซัดความรับผิดชอบไปที่เทวดาก็หมดปัญหาอื่น ๆ เมื่อความรับผิดชอบไปอยู่ที่เทวดาเสียแล้ว อะไร ๆ ทุกอย่างที่ตนได้ทำไป โดยอ้างว่า "ตามบัญชาของเทวดา" นั้น ย่อมบิดความรับรู้ทั้งสิ้นให้อยู่แก่เทวดาโดยตนไม่ต้องกังวลให้เหตุผลชี้แจง

เลย. แต่พระพุทธเจ้าไม่สอนเช่นนั้น เพราะทรงถือว่า การบัดหรือซัดไปให้เทวดา ด้วยอ้างเทวดาขึ้นเป็นโล่ห์นั้น เป็นเรื่องที่ไม่อาจตรองตามให้เห็นจริงได้.

เรื่องเทวดา เรื่องพรหม ที่ศาสนาอื่น ๆ สอนกันอยู่ พระองค์กลับล้มเอามาไว้ในมนุษย์นี้ก็มี ด้วยแสดงว่า ใครมีคุณธรรมคือหิริความละอายใจในการทำความชั่ว และโอตตัปปะความเกรงกลัวต่อความชั่ว ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ผู้นั้นชื่อว่าเป็นเทวดา ผู้ใดมีคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ คือพรหมวิหาร ๔ อันได้แก่เมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา ผู้นั้นชื่อว่าเป็นพรหม และอนึ่งผู้ใดทำกิเลสของตนให้สิ้นไปได้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นเทวดาสูงกว่าเทวดาและพรหมอื่น ๆ ทั้งหมดคือเป็นวิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ นี้ก็จะเห็นได้ทันทีว่าเทวดาและพรหมในพระพุทธศาสนานั้นชี้ตัวให้เห็นได้ก็มี และมิใช่เรื่องที่พระพุทธเจ้ามีไว้เป็นโล่ห์สำหรับสั่งสอนคน แล้วซัดความรับรู้ไปให้แก่

เทวดาผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่นั้น ๆ เลย ที่แท้เมื่อพระองค์สอนเรื่องใด ก็รับผิดชอบในคำสอนนั้นเอง ผู้ใดจะสงสัยคัดค้าน ยินดีต้อนรับชี้แจงเสมอ. จากหลักฐานในพระไตรปิฎก ตอนใดเล่าถึงว่ามีผู้มาโต้แย้งคัดค้านพระพุทธเจ้าจะโดยตรงก็หรือสงสัยก็ตาม ตอนนั้นย่อมปรากฏทั้งคำถามคำตอบอย่างละเอียด ระหว่างผู้นั้นกับพระพุทธเจ้า ชี้ให้เห็นว่าทรงชะนะเขาด้วยเหตุผลอย่างไร ไม่ใช่พูดเพียงว่ามีคนมาโต้แย้งแล้วก็แพ้พระพุทธเจ้า เป็นการรวบหัวรวบหางให้เห็นแต่ความศักดิ์สิทธิ์เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าจะตรองให้เห็นจริงหรือเชื่อได้.

วิชาแสดงฤทธิ์และรู้ใจคนอื่น ที่ทุกศาสนามีไว้ประดับศาสดาจารย์ของตนนั้น มีชายหนุ่มชาวเมืองนาลันทาคนหนึ่ง เข้าไปพูดให้พระองค์ส่งสาวกผู้ชำนาญจิตตวิชาไปเที่ยวแสดงบ้าง. แต่พระองค์ตรัสตอบว่า วิธีนั้นไม่ยั่งยืน เพราะนักเล่นกล [มายาการ]

ก็ทำได้และหากจะจูงใจคน ก็ฉะเพาะผู้ที่รู้เห็นหรือผู้ที่อยู่ในสมัยนั้น เมื่อล่วงกาลไปนาน ๆ เข้าใครจะเชื่อถือสั่งสอนกันตามหลักความจริงไม่ได้ ตราบใดที่คำสอนยังอยู่ ตราบนั้น แม้จะเป็นเวลาช้านานสักเพียงไรก็ยังเป็นหลักฐานมั่นคงที่จะให้คนภายหลังตรองตามจนเห็นจริงได้. เพราะฉะนั้น จึงเท่ากับว่าถ้าใครอยากดูฤทธิ์ดูเดช หรือการรู้ใจทายใจคนได้ ก็ให้ไปดูนักเล่นกล จะเป็นเพียงกลชั้นต่ำ ๆ เช่นพวกปาหี่ของจีนหรือกลชั้นสูงของฝรั่ง เช่นนายคนหนึ่งในประเทศอเมริกา สามารถเอาผ้าผูกตาแล้วขับรถไปได้ทุกหนทุกแห่งก็ตาม แต่ถ้าจะต้องการดูเหตุผลในคำสอนกันแล้ว เชิญมาดูได้ที่พระพุทธศาสนา.

เบื้องต้นแห่งเรื่องอริยสัจจ์

เมื่อพูดถึงเหตุผล ก็ทำให้เราดำเนินมาถึงจุดมุ่งหมายของหนังสือนี้คือเรื่องอริยสัจจ์ พุทธศาสนิกชนเป็นส่วนมากคงได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอว่า :—

"พระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ แล้ว จึงพอพระหฤทัยว่ารู้ละ" "พระพุทธเจ้าเทศนาสั่งสอนคน มีอริยสัจจ์เป็นธรรมะสูงสุด" พระพุทธเจ้าตรัสบอกภิกษุทั้งหลายว่า "หากมีใครมาอวดอ้างว่าตนจะทำที่สุดทุกข์ได้ โดยไม่ต้องตรัสรู้อริยสัจจ์แล้ว ก็เท่ากับว่า เขาผู้นั้นอวดอ้างจะเอาใบมะขามป้อมซึ่งเป็นใบไม้เล็ก ๆ มาห่อใบตาลให้ได้ นั้นไม่ใช่ฐานะที่จะเป็นไปได้" พระพุทธเจ้าตรัสว่า "คนไม่ตรัสรู้อริยสัจจ์แม้จะมีอาการภายนอกดีงาม ก็ไม่ผิดอะไรกับมะม่วงที่สุกแต่ผิว ส่วนภายในนั้นยังดิบอยู่" "... ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงอนุบุพพีกถาและจตุราริยสัจจ์แก่..." "พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้รู้ยิ่งเห็นจริง ในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น และธรรมที่ควรรู้ควรเห็นนั้น ก็คืออริยสัจจ์" ดังนี้เป็นต้น.

คำว่า อริยสัจจ์ เราพูดกันจนติดปาก เราฟังกัน

จนชินหู แต่อริยสัจจ์นั้นคืออะไรเล่า และทำไมจึงเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาดังที่ทุกคนรู้และเข้าใจกัน. ในการเข้าใจปัญหาเรื่องนี้ เราจะต้องมีความรู้เบื้องต้นเสียก่อน เพราะอริยสัจจ์เป็นธรรมสูงสุด เป็นธรรมของผู้มุ่งพ้นจากโลก ไม่เวียนว่ายตายเกิดอีก. เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเท่าที่ปรากฏ พระพุทธเจ้ามักไม่แสดงให้ใครฟังก่อน เมื่อใครผู้นั้นยังไม่มีพื้นความรู้เบื้องต้นเท่ากับว่าพระองค์เป็นช่างย้อมสีผู้ฉลาดไม่ยอมย้อมผ้าทั้ง ๆ ที่ยังสกปรกมิได้ซักฟอกให้สะอาดเสียก่อน. หรือจะพูดในฐานะเป็นนักสั่งสอน ก็ต้องเรียกว่า รู้หลักวิชาครูเป็นอย่างดีในการอธิบายเหตุผลที่เห็นง่าย ๆ เสียก่อน แล้วจึงสอนเหตุผลที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเป็นลำดับต่อภายหลัง และอันนี้เองคือวิธีสั่งสอนให้ผู้ฟังตรองตามแล้วเห็นจริงได้ เพราะสอนให้เห็นจริงขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ซึ่งหากจะเปรียบด้วยครูผู้สอนเลขก็สอนกันแต่บวกลบขึ้นไปก่อน ไม่ใช่เอาเลขเศษส่วนหรือสมการมาสอน

โดยที่นักเรียนยังไม่รู้บวกลบคูณหารดังนั้นเลย.

ตามปรกติพระพุทธเจ้าทรงหยั่งอัธยาศัยผู้ฟังเสีย ก่อนแล้วจึงสั่งสอน บางคนที่ติดโลกกังวลอยู่ด้วยการ หาเลี้ยงชีพ ก็ต้องสอนด้วยประโยชน์ปัจจุบัน คือให้รู้ จักวิธีตั้งเนื้อตั้งตัวในทางโลก บางคนที่ใฝ่ใจใน ศีลธรรม ก็สั่งสอนด้วยสัมปรายิกประโยชน์คือการ ตั้งตัวทางศีลธรรม เพื่อให้ชีวิตอนาคตของตนดำเนิน ไปโดยราบรื่น หรือเป็นทางช่วยให้การตั้งตัวทางโลก ดำรงอยู่ได้ยั่งยืน เพราะคนที่ตั้งตัวทางโลกได้ ถ้า ขาดศีลธรรมก็ตั้งอยู่ไม่ติด. บางคนใฝ่ใจในธรรม ชั้นสูงหรือพอจะชักนำในเรื่องหนีจากความยุ่งยากหมุน เวียนของโลกได้ ก็สอนด้วยปรมประโยชน์ คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง โดยสอนให้ไปนิพพาน การสอน อย่างหลังเพื่อให้บัลลุประโยชน์อย่างยิ่งนั้น คือสอน ให้ตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป.

ได้เล่าไว้แล้วในบทนำว่า อุบาลีคฤหบดี เป็นคน

เจ้าคารมและมีความรู้ดีเสียอีก เมื่อยอมเป็นสาวก ของพระพุทธเจ้า พระองค์ยังทรงสอนด้วยอนุปุพพีกถาก่อน แล้วจึงแสดงอริยสัจจ์ ๔ ให้ฟังในภายหลัง. การเขียนเรื่องอริยสัจจ์คืออะไรนี้ ก็มีโครงเรื่องตามแนวนั้น คือจะพูดถึงอนุปุพพีกถาเสียก่อน แล้วจึงพูดถึงอริยสัจจ์โดยลำดับ.

อนุปุพพีกถา

เพื่อเป็นการซ้อมความเข้าใจของผู้ฟังคำสั่งสอน พระพุทธเจ้ามักทรงเลือกเอา "อนุปุพพีกถา" ขึ้นแสดงก่อนที่จะแสดงอริยสัจจ์. เพราะถ้าจะยกอริยสัจจ์ขึ้นแสดงทีเดียว ตามที่รู้กันอยู่แล้ว ใจความของอริยสัจจ์คือเรื่องทุกข์กับพ้นทุกข์ ผู้ฟังที่ยังมิได้เตรียมเหตุผลเบื้องต้นในการพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นทุกข์น่าเบื่อหน่าย พอได้ยินเรื่องทุกข์ ๆ ร้อน ๆ หรือเรื่องที่ว่าโลกดูช่างเต็มไปด้วยสิ่งที่น่าเบื่อน่ารำคาญ ไม่มีอะไรที่ชวนชื่นอกชื่นใจดังนี้ ก็อาจจะเกิดใจฝ่อหรือ

ห่อหู่เสียก่อน ไม่ตั้งใจฟัง หรือบางทีเลยตั้งโทษเอาด้วยซ้ำว่าช่างมองแต่แง่ที่ร้ายเท่านั้น อะไร ๆ ก็เกณฑ์ให้เป็นทุกข์เป็นร้อนไปหมด. การฟังเรื่องเช่นนี้จะพลอยให้ทุกข์ร้อนเหี่ยวแห้งใจไปเปล่า ๆ สู้ไปหาอารมณ์ที่ปลอบประโลมใจให้ชุ่มชื่นมิดีกว่าหรือ. เมื่อเป็นเช่นนี้อย่างไรเสียการสอนของพระพุทธเจ้าก็คงขาดประโยชน์ไปบ้างแม้อาจจะไม่มาก แต่ก็สำคัญพอที่จะทำให้พระองค์ต้องหาหนทางซ้อมความเข้าใจกับผู้ฟังด้วยอนุบุพพีกถาก่อนเสมอไป.

เพราะเหตุที่อนุบุพพีกถา ว่าด้วยเรื่องที่น่าชื่นอกชื่นใจก่อนแล้วจึงแสดงโทษและความไม่แน่นอนของสิ่งเหล่านั้นให้เห็นจริงต่อภายหลัง เมื่อผู้ฟังเห็นโทษของสิ่งที่ตนเคยนึกว่าดีนั้น ๆ และได้ฟังอานิสงส์ของการปลีกตัวออกเพื่อแสวงความสุขที่ยั่งยืน ที่แท้จริงกว่าความสุขจอมปลอมแล้ว คราวนี้เมื่อเอาเรื่องทุกข์กับเรื่องพ้นจากทุกข์มาอธิบายต่อไป ก็เข้ารอยกันได้สนิท.

อนุบุพพีกถาคืออะไร?

แปลกันอย่างตรง ๆ ตัว อนุบุพพีกถา ได้แก่ "ถ้อยคำที่มีลำดับ" คือมีธรรมะเป็นลำดับ ตั้งแต่ต่ำจนถึงสูง เป็นลำดับตั้งแต่ ๑ จนถึง ๕ และเป็นลำดับที่จะให้ก้าวขึ้นสู่ความเข้าใจอริยสัจจ์ เหมือนขั้นบันไดที่เป็นลำดับขึ้นไปจนถึงชานเรือนฉะนั้น. ลำดับทั้ง ๕ นั้นคือ :–

๑. ทาน การให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่น.

๒. ศีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย.

๓. สัคคะ สวรรค์

๔. กามาทีนพ โทษของกาม.

๕. เนกขัมมานิสงส์ อานิสงส์ของการออกจากกามคือออกบวช.

บทที่ ๒

๑. ทาน

การให้ "สิ่งที่ควรให้" แก่ "คนที่ควรให้" เป็นความหมายของคำว่า "ทาน" ในที่นี้ "สิ่งที่ควรให้" นั้น คือสิ่งที่ผู้รับอาจใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ ในทางที่ไม่ผิด เป็นต้นว่า เครื่องนุ่งห่มอาหารที่อยู่ และยา. ถ้าเราให้ยาแก่คนที่ต้องการอาหาร หรือให้เครื่องนุ่งห่มแก่คนที่ต้องการยาดังนี้ สิ่งนั้น ๆ ย่อมไม่เป็นประโยชน์เพราะไม่ถูกความต้องการของผู้รับ. หรือเราให้สิ่งที่เป็นกำลังแก่โจรผู้ร้าย ก็กลายเป็นว่า เขาจะนำสิ่งที่ได้รับไปใช้ในทางที่ผิด สิ่งเหล่านี้จึงไม่เป็นทานวัตถุ คือสิ่งที่ควรให้. "คนที่ควรให้" แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ คนขัดสน เป็นคนที่ควรให้โดยฐานอนุเคราะห์ ๑ คนชั้น ๆ เดียวกับเรา ควรให้โดยฐานสงเคราะห์ เป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ [ตามเค้าสังคหวัตถุและสาราณีย-

ธรรม[๑] ๑ คนที่มีอุปการคุณแก่เรา เช่นมารดาบิดา หรือคนที่มีคุณธรรมสูงเช่นสมณะ ควรให้โดยฐานบูชาคุณ ๑.

ให้แก่คนขัดสน เป็นการแสดงความเมตตากรุณา. ให้แก่คนชั้น ๆ เดียวกัน เป็นการแสดงความโอบอ้อมอารีหรือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่รู้จักแบ่งปันกัน ซึ่งเป็นเหตุอันหนึ่งที่จะยึดเหนี่ยวน้ำใจ และผูกมิตรไว้ได้เป็นอย่างดี. ให้แก่คนผู้ควรบูชา เช่นมารดาบิดา เป็นการแสดงความกตัญญูกตเวที หรือให้แก่สมณะ ก็เป็นการแสดงความเคารพในศีลธรรม ด้วยให้กำลังแก่ผู้มีความประพฤติดี สละสิทธิ์ทั้งหมดในทางโลก ออก

๑. ตามนัยแห่งอรรถกถาจัดเป็น ๒ คือ ทานที่ให้โดยอนุเคราะห์ ๑ ให้โดยบูชาคุณ ๑ แต่เมื่อพิจารณาตามแนวพระสูตรเช่นสาราณียธรรมและสังคหวัตถุ ก็จะเห็นได้ว่า ผู้รับไม่จำเป็นต้องเป็นคนยากจนขัดสน หรือมีอุปการะมีคุณธรรมเท่านั้น แม้คนเสมอๆกันก็แบ่งปันเจือจาน เป็นการผูกมิตรหรือยึดเหนี่ยวน้ำใจกันได้ เรียกว่าให้โดยสงเคราะห์ ดังนั้นในที่นี้จึงจัดการให้โดยสงเคราะห์ไว้ด้วยประการหนึ่ง.

บวชประพฤติตนในทางสงบ แล้วสั่งสอนโลกให้สงบด้วย.

อนึ่ง การให้ที่นับว่าดีถึงขนาดนั้น ต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ทานวัตถุไม่เลวทรามกว่าที่ตนบริโภคใช้สอย และไม่เป็นสิ่งที่หามาได้โดยทุจจริต ๑ ผู้ให้ตั้งใจหรือเต็มใจให้ ไม่ใช่ให้อย่างเสียไม่ได้ ๑ ผู้รับเป็นคนที่ควรให้ อย่างสูงคือเป็นผู้มีคุณธรรม ๑.

เมื่ออธิบายถึงการให้ตลอดจนวัตถุและบุคคลที่ควรให้ฉะนี้แล้วก็จะทำให้เห็นว่า ทานเป็นเครื่องหมายแห่งความเมตตากรุณา ความโอบเอื้ออารี และความกตัญญูกตเวที ของมนุษย์ผู้จำต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ทำให้มนุษย์รู้สึกว่า ตนมิได้อยู่โดดเดี่ยวในโลก ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงจัดทานไว้เป็นธรรมะข้อแรก กล่อมใจให้ละเลิกความเห็นแก่ตัว รู้จักสงเคราะห์อนุเคราะห์กันและกัน.

แต่การรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันนั้น หาได้ทำให้คน

หมดความชั่วช้าโหดร้ายไม่ เพราะในหมู่คนชั่วด้วยกันเอง ก็อาจเจือจานกันได้ ฉะนั้นจึงจำจะต้องมีธรรมะข้อต่อไป คือศีล เป็นเครื่องช่วยเหลือป้องกันความชั่วช้าทารุณต่าง ๆ ที่มนุษย์ผู้ยังตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภ โกรธ หลง จะพึงทำทางกายและวาจา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป.

๒. ศีล

ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ นักปราชญ์ชาวชมพูทวีปผู้รจนาคัมภีร์ภาษามคธฝ่ายพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ได้กล่าวไว้ในหนังสือปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคว่า :—

" ชื่อว่าศีลเพราะอรรถว่าอย่างไร ? เพราะอรรถว่าเป็นปรกติ. ชื่อว่าปรกตินี้ คืออะไร ? คือประมวลไว้ [สมาธาน] อธิบายว่าความที่กายกรรมเป็นต้นไม่เลอะเทอะ ด้วยอำนาจความเป็นผู้สงบเสงี่ยมอย่าง ๑. คือทรงไว้ [อุปธารณ] อธิบายว่า ความรองรับกุศลธรรมทั้งหลาย ด้วยสามารถเป็นที่ตั้ง

[แห่งกุศลธรรมเหล่านั้น] อย่าง ๑. นักปราชญ์ผู้รู้ลักษณะแห่งศัพท์ อนุญาตอรรถทั้ง ๒ นี้ เท่านั้น."

อย่างไรก็ดี ตามที่รู้กันอยู่แล้ว ศีล คือการรักษากายวาจาให้เป็นปรกติเรียบร้อย หรือการงดเว้นความชั่วต่าง ๆ ที่มนุษย์จะพึงทำทางกายและวาจา.

การที่มนุษย์กลมเกลียวกันด้วยอาศัยรู้จักแบ่งปันกันกินเป็นต้น ดังกล่าวแล้วในข้อว่าด้วยทานนั้น ถ้ายังไม่มีการสอนให้รู้จักงดเว้นความชั่วต่าง ๆ บางทีจะกลมเกลียวกันไปในทางที่ผิด เช่นรู้จักรักแต่ตนหรือพวกของตน แล้วเบียดเบียฬข่มเหงผู้อื่นก็ได้ ดังนั้นเมื่อสอนเรื่องทานแล้ว จึงชี้แจงถึงเรื่องศีล ซึ่งกล่าวด้วยความเว้นจากการทำที่ยังความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น ๑ แก่ตนเอง ๑ เป็นลำดับไป.

พระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่า การที่จะเกณฑ์ให้ทุกคนมีความประพฤติดีถึงขนาดเหมือน ๆ กันทั้งหมดย่อมเป็นไปไม่ได้ จึงได้สอนไว้ทั้งอย่างสูงอย่างกลางและ

อย่างต่ำ. ด้วยเหตุนี้ ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็สอนให้รักษาศีล ๕ บ้าง ศีล ๘ บ้าง ถ้าเป็นสามเณร ก็ให้รักษาศีล ๑๐ เป็นภิกษุ ก็ให้รักษาศีล ๒๒๗.

ศีลอื่น ๆ จงยกไว้ มาพิจารณากันดูแต่เพียงศีล ๕ ซึ่งเป็นพื้น ๆ หรือที่เรียกว่า นิจจศีล คือศีลซึ่งควรรักษาเป็นนิตย์ ก็จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๔ ที่สอนให้เว้นจากเบียดเบียฬชีวิตสัตว์ ลักหรือทำลายทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ผิดลูกเมียผู้อื่น และพูดปดรวมทั้ง ๔ ข้อนี้ ล้วนสอนให้เว้นจากการทำที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียฬผู้อื่นสัตว์อื่น เป็นการสอนให้เห็นอกเห็นใจกันและกันโดยยกตนขึ้นเทียบเคียงว่า เราชอบความสุข ไม่ปรารถนาจะให้ใครมาล่วงเกินเราฉันใด แม้คนอื่นสัตว์อื่นก็มีหัวใจเช่นเดียวกับเรา เมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่ควรเบียดเบียฬกันและกัน. ส่วนศีลข้อ ๕ นั้น สอนให้เว้นการดื่มเหล้าและของมึนเมาต่าง ๆ อันเป็นการเบียดเบียฬตนเอง. ศีลข้อนี้ เป็นที่ชุมขุน

ของนักเลงเหล้าทั้งหลายยิ่งนัก บางคนถึงกับเวตารับศีลยอมรับหมดทุกข้อ พอถึงข้อ ๕ กลับนั่งประณมมือเฉยเสียก็มี อย่างไรก็ตาม การดื่มเหล้าเป็นไปเพื่อเบียดเบียฬตนเองอย่างแท้จริง ตั้งต้นแต่ทำให้เสียทรัพย์ จนถึงเป็นต้นเหตุให้ทำความชั่วต่าง ๆ ที่มนุษย์ธรรมดาไม่กล้าทำ.

คนที่มีเงินไม่ใคร่พอใช้ เพราะเหตุใช้ไปในทางดื่มเหล้านั้นมีไม่น้อย ' คนที่ทำผิดทางอาชญาเพราะฤทธิ์เหล้าก็มีเป็นอันมาก. ด้วยฤทธิ์เหล้านี้ บุคคลอาจฆ่าพ่อฆ่าแม่ได้ทั้งสิ้น เพราะในเวลานั้นความรู้สึกผิดชอบทั้งหลาย ได้อยู่ภายใต้อำนาจเหล้าเสียหมดแล้ว. บางคนเคยเป็นคนหงิมพูดน้อย แต่พอดื่มเข้าไปก็กลายเป็นคนพูดมากพูดพล่าม สมด้วยคำว่า "เหล้าพูดไม่ใช่คนพูด เหล้าทำ ไม่ใช่คนทำ." เพราะฉะนั้นการเว้นเหล้า ก็คือการตัดต้นเหตุแห่งความชั่วต่าง ๆ ที่จะพึงทำอย่างไร้ความรู้สึกผิดชอบในเวลาเมา แล้ว

กลับเสียใจเมื่อสร่างเมา ตลอดจนประหยัดทรัพย์ของตนเอง.

บางคนอ้างว่า กินพอประมาณไม่เป็นไรนั้น ถ้าสังเกตดูให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่า ทุกคนก็เริ่มต้นแต่น้อยหรือพอประมาณไปก่อนทั้งสิ้น เมื่อนานหนักเข้าความรู้ประมาณก็หมดไป เท่าไร ๆ ไม่พอดื่ม เท่าไร ๆ ไม่พอซื้อ นี่คือความมากมาจากน้อย ความเคยมาจากหัด.

จะเห็นได้ว่า ทางพระพุทธศาสนา ไม่ได้จัดการดื่มเหล้าไว้ในกายทุจริตตรง ๆ เพราะอันที่จริงเพียงดื่ม ยังไม่ชื่อว่าเป็นทุจริตแต่เนื่องจากว่าเมื่อดื่มแล้วจะเป็นต้นเหตุแห่งการทำความชั่วได้ทุกชะนิด ฉะนั้นท่านจึงสอนให้งดเว้น.[๑]

---

๑. ในอภิธัมมัตถวิภาวินี ฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะกล่าวว่า อาจารย์บางพวกสงเคราะห์การดื่มสุราเข้าในกาเมสุมิจฉาจาร ซึ่งเป็นกายทุจริต เพราะเป็นความประพฤติผิดในกาม คือรส.

รวมความก็คือ ศีลนั้น คือข้อปฏิบัติเพื่อไม่เบียดเบียนผู้อื่นและตนเอง ทำให้เป็นคนมีกายวาจางาม เพราะห่างไกลจากความชั่วทำให้โลกดำรงอยู่ได้ด้วยความสงบราบคาบ รู้จักเห็นอกเห็นใจกันและกัน ทำให้ความพยาบาทจองเวรของสัตวโลกน้อยลง ท่านจึงจัดไว้เป็นธรรมะลำดับที่ ๒ ต่อจากทาน.

มีคำกล่าวว่า แสงจันทร์ ก็ไม่เย็นเท่าศีล เพราะแสงจันทร์ได้แต่เย็นตา แต่ศีลเย็นสงบเข้าไปถึงหัวใจ แม่น้ำสำคัญ ๆ ก็สายก็ตาม ที่นับถือกันว่าล้างบาปได้ ต่อให้อาบวันละ ๓ ครั้งหรืออาบทั้งวัน ก็ล้างได้แต่มลทินภายนอกเท่านั้น ส่วนศีลย่อมล้างมลทินภายในคือการประพฤติชั่วได้จริง ๆ ทำให้กายวาจาเรียบร้อย เพราะฉะนั้น แม่น้ำคือศีลจึงประเสริฐกว่าแม่น้ำทั้งปวง.

ผู้ให้ทานรักษาศีล ย่อมได้รับแต่ความสงบ จะมองไปทางไหนก็เต็มไปด้วยมิตรสหาย และผู้เมตตา

อารี เป็นผู้ "มีขนตก" คือ ไม่ต้องขนพองสยองเกล้า เพราะกลัวภัยต่าง ๆ จากศัตรู ไม่ต้อง "คลุมศีรษะเดิน" เพราะกลัวใครจะจำหน้าได้ ด้วยเรื่องประพฤติชั่วต่าง ๆ, เป็นผู้แกล้วกล้าในสมาคม และเปิดเผยไม่ต้องระแวงว่าใครจะโจทท้วง ทั้งนี้เพราะความชั่วนั้น ๆ ตนได้ละแล้วด้วยศีล เขาผู้นั้นจึงได้รับแต่ความสุข.

๓. สัคคะ

คำมคธว่า "สคฺค" คำสํสกฤตว่า "สวรฺค" ไทยเราแผลงมาเป็น "สวรรค์" ตามความรู้สึกของคนทั่วไป พอเอ่ยถึงสวรรค์ก็เข้าใจกันทันทีว่า เป็นสถานที่ซึ่งเต็มไปด้วยความสุข มีเทพบุตรและเทพธิดาประจำอยู่ในวิมานของตน ๆ จะต้องการอะไรก็สำเร็จสมประสงค์ อิ่มเอมไปด้วยทิพยสมบัติ บริบูรณ์ไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันน่ารื่นรมย์ใจ. ทั้งนี้ ด้วยทุก ๆ ศาสนาล้วนพรรณนา

ถึงสวรรค์ไว้เป็นแนวเดียวกัน ต่างแต่ศาสนาใครก็ยกศาสดาจารย์หรือเทวดาของตน ว่าเป็นใหญ่เป็นประธานของสวรรค์นั้น ๆ. ส่วนพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนสุดสิ้นลงเพียงสวรรค์ แต่สอนให้คนมีธรรมะของเทวดาของพรหม และบำเพ็ญตนเพื่อเป็นผู้ยิ่งกว่าเทวดาและพรหมโดยคุณธรรมสูงขึ้นไปก็มี คือเอาเรื่องสวรรค์มาเทียบให้เห็นว่าอยู่ในมนุษย์นี้ก็ได้ ด้วยยกความประพฤติขึ้นแยกคนให้เป็นต่าง ๆ เช่น คนสัตว์นรก คนสัตว์ดิรัจฉาน คนมนุษย์ คนเทวดา คนพรหม คนอริยะ ชี้ให้เห็นง่าย ๆ ว่า คนเราอาจตกนรกหรือขึ้นสวรรค์ได้ทั้งเป็นด้วยความประพฤติตนเอง.

คนที่ทำคุณงามความดีไว้ ย่อมได้รับความสุขความอิ่มใจตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ จะเรียกว่าขึ้นสวรรค์ทั้งเป็นก็ได้ หากสวรรค์มีอยู่จริง คนทำความดีก็หวังได้ว่าจะไปสู่สวรรค์. แต่สวรรค์จะมีจริงหรือไม่ มิใช่ประเด็นที่จะพึงยกขึ้นพิจารณาในที่นี้ เพราะสวรรค์ไม่

ใช่จุดประสงค์ของทางพระพุทธศาสนา ดังจะได้กล่าวต่อไปในเรื่อง " โทษของกาม."

ยังมีทางสันนิษฐานเรื่อง สุคติ ทุคติ เทียบนรกสวรรค์ให้เห็นได้อยู่ทางหนึ่ง. เรื่องนรกสวรรค์จริง ๆ นั้น ท่านว่าผู้ทำใจให้เป็นสมาธิจนได้ทิพยจักษุแล้วจึงเห็นได้ เพราะเป็นสถานที่มีขันธ์ธาตุอายตนะ แตกต่างไปจากของมนุษย์ จึงมิใช่วิสัยที่ตามนุษย์จะเห็นได้ แต่เมื่อรักจะพูดให้เห็นกันด้วยเหตุผล เราก็ต้องหาเหตุผลธรรมดาที่ปรากฏอยู่แก่ตาโลกมาพูดกัน และนั้นคือทางหนึ่งที่ผู้เขียนจะใช้สันนิษฐาน เทียบสุคติ ทุคติ กับนรกสวรรค์ ดังกล่าวแล้ว.

นักจิตวิทยาผู้หนึ่ง สันนิษฐานเรื่องคนตายแล้วเกิด ด้วยยกเหตุผลเป็นต้นว่า การที่เด็กรู้จักดูดนมและแสดงความพอใจไม่พอใจ ด้วยการหัวเราะหรือร้องไห้ โดยไม่ต้องมีใครสั่งสอนเช่นนี้ แสดงว่าเด็กได้เคยผ่านการกระทำเช่นนั้นมาแล้วแต่ชาติก่อน. การที่

คนเราเห็นกันเข้า รู้สึกชอบพอรักใคร่กันแต่แรก หรือโกรธเกลียดกันแต่แรก แสดงว่าคนนั้น ๆ เคยเป็นมิตร หรือเป็นศัตรูกันมาแล้ว ในชาติก่อน เด็กนักเรียนในชั้นหนึ่ง ๆ อาจมีความสามารถหรือพอใจในวิชาต่าง ๆ กัน นี้แสดงว่าเด็กนั้น ๆ เคยสนใจหรือชำนาญในวิชานั้นมาแล้วในชาติก่อนไม่เหมือนกัน เราไม่เคยเห็นคนบางคนมาแต่ก่อนเลย แต่บางทีพอเห็นเข้ากันก็คลับคล้ายคลับคลาว่าเคยเห็นแท้จริงเราอาจรู้จักเขามาแต่ชาติก่อน.

มีอีกเรื่องหนึ่งเป็นข่าวที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ต่างประเทศและหนังสือพิมพ์เมืองไทยแปลลง คือเด็กหญิงคนหนึ่งในอินเดีย เมื่อโตขึ้นพอจำความได้ ก็ระลึกชาติได้ว่า เคยเกิดเป็นภรรยาของชายผู้หนึ่งอยู่ในตำบลนั้น ๆ ซึ่งห่างจากที่เกิดใหม่มาก จำต้องขึ้นรถไฟไป. เด็กนั้นจำได้ตลอดจนว่ามีบุตรกี่คนและชื่อไร. ญาติผู้ใหญ่ของเด็กต้องการพิสูจน์ความจริง จึงเชิญ

บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉะบับหนึ่งไปด้วย. ในการพาเด็กหญิงคนนั้นไปบ้านเดิม เขาให้ชี้สถานีรถไฟปลายทางเอาเอง และเมื่อขึ้นรถยนต์จากสถานีรถไฟไปลงที่บ้านเดิมอันตั้งอยู่ตรงนั้นตรงนี้ ก็ให้เด็กเป็นผู้นำทั้งสิ้น. เด็กได้นำไปยังบ้านนั้นได้ถูกต้อง ซึ่งมีชายชื่อนั้นเคยมีภรรยาตายไปจริง ๆ เหล่านี้เป็นเหตุผลในเรื่องคนตายแล้วเกิดซึ่งพอจะถือเป็นหลักได้.

คำว่า คติ แปลว่า การไปหรือทางไป สุคติ คือทางไปที่ดี ทุคคติ คือทางไปที่ไม่ดี. เมื่อยอมรับว่าคนและสัตว์ตายแล้วเกิดอีก การที่ไปเกิดนั้น จึงชื่อว่าเป็นคติอันหนึ่งของมนุษย์ ถ้าไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือเกิดในฐานะที่ลำบากยากแค้นก็ดี มีอวัยวะพิการไปก็ดี ชื่อว่าเป็นทุคคติสำหรับมนุษย์ผู้ตายนั้น. โดยตรงกันข้ามการเกิดในฐานะดี มีความสุขสำราญ ก็จัดเป็นสุคติ เมื่อสุคติหรือทุคคติมีอยู่เห็น ๆ เช่นนี้ ผู้ทำความดีความชั่วไว้ นอกจากจะขึ้น

สวรรค์สูงนรกในชีวิตของตนแล้ว แม้ตายไปเมื่อเกิดอีกก็แน่แท้ว่าจะสู่สุคติและทุคติตามกรรมที่ตนทำไว้แต่ปางก่อน. นี้เป็นเหตุผลเรื่องสุคติ ทุคติ ที่เห็นได้จริง ๆ เทียบเคียงกับเรื่องนรกสวรรค์ ที่ยังพิสูจน์ด้วยพูดอย่างเดียวไม่ชัด.๑

แน่นอนทีเดียว ผู้ให้ทานและรักษาศีล ไม่แต่จะประสบสุขในชาตินี้เท่านั้น แม้ตายแล้วเกิดอีก ก็เกิดในฐานะที่สมบูรณ์พูนสุขและหากสวรรค์มีจริง ก็ต้องเกิดในสวรรค์.

สุขต่าง ๆ ในโลกนี้ ที่น่าชื่นอกชื่นใจใด ๆ สุขนั้น ๆ อันผู้เกิดมาในฐานะดี เพราะทำเหตุดีไว้ในก่อนย่อมได้ประสบอย่างบริบูรณ์ เรายังไม่เคยเห็นสวรรค์ที่แท้จริง ก็พอจะเทียบเคียงสวรรค์ที่เห็น ๆ อยู่นี้ได้.

---

๑. แม้เราจะพิสูจน์เรื่องสวรรค์แท้ ๆ เพียงพูดกันเท่านั้นได้ แต่ก็มีทางสันนิษฐานให้เห็นสวรรค์นรกโดยเทียบสุคติทุคติที่ปรากฏแก่ตาได้ โดยไม่ต้องยืนกรานอยู่เพียงว่า "สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ" เพราะนั่นพิสูจน์ได้เพียงชาติปัจจุบันเท่านั้น แต่ที่พูดนี้พิสูจน์ถึงชาติต่อ ๆ ไปด้วย.

๔. กามาทีนพ

มนุษยโลกก็ดี สวรรค์ซึ่งเรียกว่าเทวโลกก็ดี ท่านจัดเป็นกามภพ. จิตต์ใจของมนุษย์และเทวดาในกามภพนี้ ยังวนเวียนท่องเที่ยวอยู่ด้วยเรื่องกามเป็นพื้น ภูมิแห่งจิตต์ของผู้เกิดในกามภพที่ยังไม่ได้บัลลุมรรคผล ท่านจึงเรียกว่า กามาวจรภูมิ. [ตามหลักอภิธรรม ภพกับภูมิต่างกัน: ภพเป็นที่อยู่ของสัตว์, ภูมิเป็นที่อยู่ของจิตต์. แต่ในที่ทั่วไป ภูมิหมายถึงที่อยู่ของสัตว์ก็มี เช่นอบายภูมิ].

เมื่อความสุขในกามเป็นสุขที่น่าชื่นอกชื่นใจของมวลมนุษย์และเทวดาในกามภพเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่า ยอดแห่งความปรารถนาของผู้เกิดในกามภพ ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่ากาม คือสิ่งที่น่าใคร่.

ควรพิจารณาคำว่า กาม ให้เป็นที่เข้าใจกันเสียก่อน. กามซึ่งแปลว่า สิ่งที่น่าใคร่ นั้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ กิเลสกาม กิเลสเป็นเหตุใคร่ ๑

วัตถุกาม พัสดุหรืออารมณ์ที่น่าใคร่ ๑.

ผู้ที่ประสบความสุขอย่างสูงในกามภพ ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าความเพลิดเพลินยินดี หรือกำหนัดหลงใหล ในอารมณ์ที่ตนพอใจปรารถนา. อารมณ์อันนั้น คือ สิ่งที่เห็นด้วยตา ๑ ฟังได้ด้วยหู ๑ ดมได้ด้วยจมูก ๑ ลิ้มได้ด้วยลิ้น ๑ ถูกต้องได้ด้วยกาย ๑ เรียกสั้น ๆ ว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ. ความปรารถนาของคนโดยมากหรือทั้งหมด ก็คืออะไรที่เป็นของตัว ไม่ว่าบุตรภรรยาหรือสามี ตลอดจนเครื่องใช้ไม้สอย ก็ชอบที่งาม ๆ ตา. เสียงที่ได้ยินก็ชอบแต่ที่ไพเราะหรือสรรเสริญเยินยอ. กลิ่นก็ชอบที่หอม. รส ก็ชอบที่อร่อยหรือแปลก ๆ. สิ่งที่ถูกต้องก็ชอบที่นิ่มนวล, การแต่งตัวสวยงาม ก็เพื่อให้ต้องตาคนอื่นหรือเพื่ออวดความสวย ซึ่งเจ้าของนึกว่าตัวมีอยู่ ดังนี้เป็นต้น. ตามที่กล่าวมาแล้ว ก็พอเห็นได้ถึงการที่มนุษย์หรือแม้เทวดาจริง ๆ พากัน

ชมชื่นอยู่ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งยวนใจให้เคลิบเคลิ้มใหลหลง. มนุษย์อยากไปสวรรค์ก็ด้วยนึกว่าสวรรค์คงมีอารมณ์ที่ดีเลิศขึ้นไปกว่าของมนุษย์แม้เทวดาเองก็ไม่อยากจากสวรรค์ เพราะเสียดายรูปเสียงเป็นต้นที่เป็นทิพย์ แต่สวรรค์ในชีวิตของมนุษย์หรือสวรรค์จริง ๆ ของเทวดาก็ดี มีอะไรที่แน่นอนบ้าง อารมณ์ต่าง ๆ ที่คิดกันว่าเป็นสุขนั้นล้วนมีอยู่เป็นอยู่ชั่วขณะเท่านั้น แม้จะไม่ทำลายหายสูญไปจากเราก่อน เราก็คงต้องตายจากอารมณ์เช่นนั้นไปก่อน. ความสุขสำราญที่ปรากฏในโลกเป็นสุขที่ลวงใจเพราะเป็นกามสุข คือสุขเพราะเรารักใคร่ใหลหลงเมื่อสิ่งนั้น ๆ แปรผันไป ก็ทำให้เศร้าโศกระทมตรมตรอม. คนที่มีแล้วก็ไม่รู้จักพอ แสวงหามาได้ยังต้องกังวลกลัวจะถูกช่วงชิง. สงครามในกามภพนี้ทั้งที่มีมาแล้ว ทั้งที่กำลังมีและจะมีต่อไป ย่อมเกิดเพราะกามทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้ว่า การต่อสู้เพื่อแย่ง

ชิงผู้หญิงของชายหนุ่ม ที่เป็นเหตุถึงตายหรือถูกลงโทษนั้นก็มีกามเป็นเหตุ. การต่อสู้ระหว่างประเทศต่อประเทศเพื่อความเจริญของฝ่ายตน หรือเพื่อช่วงชิงสมบัติพัสดุและดินแดน ด้วยมุ่งหวังความสุขหรือป้องกันไม่ให้ความสุขนั้นหมดสิ้นไปของแต่ละฝ่าย ก็มีกามเป็นเหตุ. หรือมิเช่นนั้น ตั้งหน้าแสวงหาทรัพย์มาได้แล้ว ยังไม่ทันได้ใช้จ่ายแสวงหาความสุข ทรัพย์นั้นก็พินาศไปเสียเพราะโจรภัยอัคคีภัยบ้าง พอจะหาความสุขได้ก็ตายเสียบ้าง. เทวดาทั้งหลายซึ่งปรากฏในที่มาต่าง ๆ พรรณนาไว้ ก็ครองสุขไปได้ชั่วที่ทำความดีไว้ ครั้นหมดบุญก็ไปเกิดในที่อื่นต่อไปอีก บางทีทำไว้ทั้งดีและชั่ว ผลความดีนำให้ไปเกิดเป็นเทวดาก่อน ครั้นหมดความดีแล้ว ผลของความชั่วก็สนองนำให้ไปเกิดเป็นสัตว์นรกอีกก็มี. กามทำให้คนลืมตัวลืมตาย ทำให้รู้สึกเป็นสุขชั่วครู่ยาม แล้วก็ทำทุกข์ให้มาก เพราะทำให้เกรงสิ่งที่ตนรักชอบนั้น ๆ จะแปร

ผันพินาศหรือเปลี่ยนมือไปเป็นของคนอื่น. กามทำให้คนมัวเมาหลงใหลใฝ่ฝัน อย่างที่ว่าแม้ลืมตาก็เหมือนหลับตา กลายเป็นคนไม่ถือเหตุผล ทำให้คนแย่งดีชิงดี อิจฉาริษยาปองร้ายกัน และข้อสำคัญที่สุดคือทำให้คนเห็นสุขในทุกข์, ทำให้คนเวียนว่ายตายเกิด จนบ้าง มีบ้าง ตกนรกบ้าง ขึ้นสวรรค์บ้าง เป็นสัตว์บ้าง เป็นมนุษย์บ้าง ไม่พ้นไปจากสังสารวัฏฏ์ได้.

เมื่อฐานะหรือสภาพตามเป็นจริงของสวรรค์ กามสุขทั้งของมนุษย์และเทวดา ไม่มีความแน่นอนอะไร มีแล้วก็ไม่มี มีแล้วก็เอาไว้เป็นของตัวไม่ได้ ต้องตายหรือจุติทิ้งสมบัติคือรูปเสียงเป็นต้นไว้เป็นของคนอื่นอีกต่อไป เช่นนี้ กามสุขจึงไม่ผิดอะไรกับการเกาขอบแผลที่คัน หรือการเกาของคนเป็นโรคผิวหนัง ขณะที่เกาอยู่ก็เพลิดเพลิน ครั้นเกาเสร็จแล้วก็เจ็บปวดหรือแสบร้อน ทั้งนี้ก็ด้วยกามสุขนั้นเป็น

สุขเจือด้วยอามิส คือเหยื่อต่อให้ลุ่มหลง โดยมีทุกข์ปนอยู่คนอยู่ไม่ว่างเว้น.

การบูชายัญของคนสมัยโบราณ เพื่อให้เทวดาชอบก็ดี เพื่อให้เกิดเป็นเทวดาก็ดี ล้วนมีจุดประสงค์จะชมเชยกามสุข มีรูปเสียงเป็นต้น เพราะเหตุนั้นท่านชฎิลอุรุเวลกัสสปะ ซึ่งแต่เดิมนิยมบูชายัญมุ่งไปสวรรค์พอมาพบพระพุทธเจ้าได้ฟังพระธรรมเทศนาเกิดเดือมใสเลิกลัทธินั้น จึงประกาศแก่ประชุมชนมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุขว่า ยัญทั้งหลาย สรรเสริญกาม ผู้หญิง เป็นอย่างสูง เพราะฉะนั้นท่านเห็นว่าเป็นมลทินจึงเลิกเสีย มาทำตามโอวาทของพระพุทธเจ้าซึ่งแนะให้หาความสงบโดยออกจากกาม เป็นความสุขอย่างที่เรียกว่าสันติสุข.

ดังกล่าวมานี้ ก็เห็นได้แล้วว่า สวรรค์ไม่ใช่ของดีอะไรนักเพราะดีไม่ยั่งยืน ในตำนานของศาสนาต่างๆ เอง ก็ยังมีเทวดารบราฆ่าฟันอิจฉาริษยากัน หรือ

สาปแช่งกัน แย่งกันเป็นเจ้าเป็นใหญ่ เพราะเหตุนั้น ข้อซึ่งกล่าวไว้ในบทว่าด้วย สัคคะ คือ สวรรค์ ว่า "พระพุทธศาสนา ไม่ถือสวรรค์เป็นสำคัญ หรือเป็นจุดประสงค์อย่างสูงสุด" นั้น พึงทราบดังแสดงไว้ในเรื่อง กามาทีนพ นี้.

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องทานและศีล แล้วพรรณนาอานิสงส์ของทานศีล ด้วยยกสวรรค์ขึ้นแสดงให้ฟูใจแล้ว จึงพรรณนาโทษของกาม ชี้ให้เห็นว่าแม้สุขในสวรรค์ก็ไม่แน่นอนดังกล่าวมานี้ ในลำดับต่อไป พระองค์จึงตรัสเรื่องเนกขัมมานิสงส์ คือผลดีของการออกจากกามหรือของการออกบวช.

๕. เนกขัมมานิสงส์

ความเวียนว่ายตายเกิด เสวยสุขบ้างทุกข์บ้าง และโดยมากเสวยทุกข์ เพราะคนทำความชั่วมากกว่าความดี ผลแห่งความชั่วจึงส่งให้ประสบทุกข์ต่าง ๆ ดังที่เห็น ๆ กันอยู่ทุกวันนี้ เรียกวัฏฏสงสาร

แปลว่า "การท่องเที่ยวในวงกลม."

วงกลมนี้ ลาดไว้ด้วย ความเกิด ความแก่ และความตาย. ใครจะวิเศษพิสดารอย่างไร ถ้ายังมีกิเลสอยู่ก็ไม่พ้นวงกลมนี้ไปได้. ใคร ๆ เหล่านั้น จึงพากันท่องไปเที่ยวไปภายในวงกลม ซึ่งเวียนต่อกันเป็น ๓ เปลาะ คือ กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม กรรมเป็นเหตุให้เกิดผลของกรรม ซึ่งเรียกว่าวิบาก วิบากเป็นเหตุให้เกิดกิเลส เรียกสั้น ๆ ว่า กิเลสวัฏฏ์ ๑ กัมมวัฏฏ์ ๑ วิปากวัฏฏ์ ๑. เวียนวน หรือวงทั้ง ๓ นี้ เนื่องติดกันเป็นวงกลมใหญ่ เป็นที่ท่องเที่ยวไม่รู้จักจบสิ้น ไม่มีที่สุด เพราะเมื่อเวียนตายแล้วก็เวียนเกิดและแก่เจ็บตายไปอีก. เกิดแล้วก็ต้องกังวลเป็นทาสของร่างกาย ด้วยการหาอาหารมาเลี้ยงดูหาเครื่องนุ่งห่มที่อยู่ที่อาศัย ตลอดจนหยูกยาเมื่อเจ็บไข้. ต้องทะเยอทะยานขวนขวายมาบำรุงปรุงเปรอร่างกายนี้ตั้งแต่เกิดจนกว่าจะตายไป. ต้องคอยออก

เจ็บร้อนแทน เมื่อมีใครมาด่าว่าหรือติเตียนร่างกายนี้ ซึ่งสมมติเรียกกันว่า นายนั่น นางนี่เป็นต้น. ท่ามกลางแดดอันแรงร้อนหรือลมฝนอันแรงกล้า ก็ต้องทนตรากตรำทำงานเพื่อดำรงร่างกายนี้ไว้ งานหนักเท่าหนัก แม้จะเป็นข้าเป็นทาสเขาก็ต้องยอมทน เพื่อแลกกับความอิ่มท้อง แม้จะลำบากตรากตรำเพื่อเลี้ยงตัวเองทุกวันทุกคืนไป และบางคนยังมีหน้าต้องลำบากตรากตรำเพื่อเลี้ยงดูลูกเมียพ่อแม่อีก แสดงให้เห็นว่ามนุษย์สัตว์ทั้งหลาย พากันเป็นทาสอย่างต่ำที่สุดของร่างกายนี้. แต่ร่างกายก็หาคงทนอยู่เรื่อยไปสมดั่งปรารถนาไม่. เมื่อถึงวาระก็หยุดเคลื่อนไหวเปื่อยเน่า. ทิ้งความอาลัยและสังเวชไว้แก่เจ้าของร่างกายอื่น ๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่, มิใยที่ใครจะรักใคร่หรือหลงใหลใฝ่ฝัน, มิใยที่เจ้าตัวจะยอมเป็นทาส แม้ด้วยขะโมยของคนอื่นมาเลี้ยงดู. ร่างกายนี้ก็คงเวียนไปสู่ความชุดโซมแตกดับโดยไม่พะวงสิ่งใดเลย. ก็ร้อย

ที่โกฏิปีล่วงไปแล้ว และที่จะผ่านมาถึงข้างหน้า มนุษย์และสัตว์ก็คงตะเกียกตะกายเวียนวนอยู่ในวงกลม เปลี่ยนจากเกิดเป็นแก่ เจ็บ ตาย แล้วก็เกิดใหม่อีก. บางชาติเป็นคน บางชาติอาจเป็นสัตว์ หรือบางชาติเป็นเศรษฐี แต่บางชาติอาจเป็นขอทานที่ไม่มีใครเหลียวแล. เพราะฉะนั้น ความสุขในวงกลมนี้ ซึ่งหาได้ยากกว่าความทุกข์ จึงเป็นของจอมปลอมลุ่ม ๆ ดอน ๆ เสียยิ่งแล้ว.

คนที่คิดเห็นดังนี้บางคน เช่นพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเสวยสุขสมบัติ หรือยสกุลบุตรผู้ถูกแวดล้อมบำเรอด้วยกามคุณอันน่าเจริญตาและเจริญใจ มีนารีแต่ล้วนรุ่นขับร้องบัลเลงดนตรีให้เคลิบเคลิ้ม มีปราสาทและทรัพย์สมบัติอันยิ่งด้วยค่า แต่ท่านก็ยังมีเวลาหนึ่งที่เห็นสิ่งเหล่านี้ดูจืดชา เห็นนารีทั้งหลาย ซึ่งหลับระเนระนาดอยู่ดังซากศพ. ทั้งนี้ก็ด้วยเห็นความไม่แน่นอนของกามสุขนั้นเอง.

ความวนเวียนเหล่านี้ เปรียบเหมือนความมืด ถ้าหาหนทางให้เกิดแสงสว่างได้ ก็เท่ากับหาหนทางทำให้พ้นออกไปได้. ท่านจึงกล่าวว่าสิ่งทั้งหลายย่อมมีคู่กันในทางตรงกันข้าม คือมีมืดมีสว่าง มีเย็นมีร้อน และเมื่อมีวนเวียนมีทุกข์ ก็ต้องมีหยุดเวียนพ้นทุกข์ได้ พระพุทธเจ้าทรงดำริเช่นนี้ จึงสละสมบัติทั้งปวงออกผนวช เมื่อเป็นผู้ออกจากกามทั้งกายและใจแล้วอบรมจิตต์และปัญญา ให้เจริญเต็มที่ก็ได้ถึงความเป็นผู้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป เพราะไม่มีกิเลสอันจะเป็นเหตุให้ทำกรรมหรือเสวยผลของกรรม ซึ่งเป็นวงกลมดั่งแสดงมาแล้ว.

การออกบวช, บวช แปลว่า เว้นทั่ว คือเว้นจากความชั่วทางกาย วาจา ใจ และไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณอีก เป็นอุบายที่จะให้สงบได้ง่ายกว่าครองเรือน เพราะครองเรือนยังพัวพันด้วยห่วงต่าง ๆ มีลูกเมียทรัพย์สมบัติเป็นต้น. เมื่อเป็นผู้สงัดจากกาม

ทั้งกายใจด้วยการฝึกหัดจิตต์ อบรมจิตต์ให้เกิดปัญญา ตามแนวที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและบัญญัติไว้แล้ว ย่อมเป็นเหตุให้ได้ตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ ประการ ซึ่งเป็นธรรมะสูงสุดทางพระพุทธศาสนา. เป็นเหตุให้พ้นจากความเวียนว่ายตายเกิด ไม่ต้องถูกกักขังอยู่ในวงกลมที่เต็มด้วยเกิดแก่เจ็บตายนั้น อีกต่อไป.

บทที่ ๓

อริยสัจจ์

ครั้นพระพุทธเจ้า ทรงแสดงอนุบุพพิกถา พรรณนาเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษหรือความต่ำทรามของกาม ชี้แจงให้ผู้ฟังซาบซึ้งในหลักเบื้องต้นแห่งศาสนาของพระองค์ จนกระทั่งมาสิ้นสุดลงที่การออกบวชแล้ว ในลำดับต่อไป จึงนำธรรมะคืออริยสัจจ์ ๔ ประการ ซึ่งทำให้ผู้ค้นพบคนแรกถูกขนานนามว่า "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า" มาแสดงให้ฟัง. เหตุนั้นอริยสัจจ์ จึงมีชื่อพิเศษอีกอย่างหนึ่งว่า "สามุกกังสิกะ" แปลว่า "ธรรมะที่พระพุทธเจ้าเปิดหงายขึ้นได้เอง"

เป็นอันฟังได้ว่า ผู้จะได้สดับเรื่องอริยสัจจ์ ถ้าไม่เป็นนักบวชอยู่แล้ว ก็จะต้องได้ฟังเรื่องการบวชเสียก่อน เพราะอริยสัจจ์เป็นธรรมะสำหรับผู้ออกจากกาม ปฏิบัติศึกษาให้ตรัสรู้แล้ว ไม่กลับสู่วงกาม

คือวัฏฏะอีกต่อไป. ฉะนั้น ในการซ้อมความเข้าใจแก่ผู้ฟังด้วยอนุบุพพีกถา พระองค์จึงจบลงโดยกล่อมใจให้เห็นดีในการบวชแล้วจึงนำอริยสัจจ์ธรรมะอันสูงสุดซึ่งคู่ควรแก่นักบวชมาแสดงให้ต่อเนื่องกันไป เป็นการเลื่อนความเข้าใจของผู้ฟังขึ้นเป็นชั้น ๆ.

หลักฐานที่แสดงเรื่องอริยสัจจ์โดยละเอียดมีเป็นอันมากในพระไตรปิฎก แต่ในการเขียนเรื่องนี้จะยึดหลักตามพระสูตร ๓ สูตร คือ ๑. ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร[๑] ๒. มัคควิภังคสูตร[๒] ๓. สัจจวิภังคสูตร[๓] เพราะเห็นว่า แม้จะมีหลักฐานอื่น ๆ อีก ก็ไม่สำคัญยิ่งไปกว่าหลักสำคัญในพระสูตรทั้ง ๓ นี้ ส่วนข้อความเบ็ดเตล็ด ก็จะเก็บจากที่มาต่าง ๆ บ้างความเข้าใจของตนเองบ้างประกอบกัน.

วิเคราะห์ศัพท์อริยสัจจ์

คำว่า อริยสัจจ์ [ฝ่ายมหายาน ใช้ศัพท์สันสกฤต

---

๑. มหา. วินัย. ๔/๑๗. ๒. สํ. มหา. ๑๙/๑๐. ๓. ม. อุปริ. ๑๔/๔๔๙.

ว่า อารยสัตย์] แยกออกเป็น อริย+สัจจ์ อริย แปลว่า ประเสริฐ ว่าพระอริยเจ้า ว่าไปจากข้าศึก [อริ=ข้าศึก ย=ไป] สัจจ์ แปลว่า ของจริง เมื่อรวมกันเข้าจึงแปลว่า[๑] "ของจริงอย่างประเสริฐ" "ของจริงที่ทำคนให้เป็นพระอริยเจ้า" "ของจริงของพระอริยเจ้า" หรือ "ของจริงไปจากข้าศึก" คำใดคำหนึ่งสุดแต่ประสงค์.

ที่แปลว่า ของจริงอย่างประเสริฐ อธิบายว่า อริยสัจจ์ทั้ง ๔ นั้น แสดงเหตุและผลโดยลำดับ คือแสดงทุกข์ซึ่งเป็นผลอย่าง ๑ แล้วก็สาวหาเหตุต่อไปว่า ทุกข์นั้นมิได้เกิดขึ้นลอย ๆ หากเกิดขึ้นเพราะเหตุคือตัณหา นี้เป็นส่วนแสดงเหตุ. ครั้นแล้วแสดงผลต่อไปอีกว่า ความดับไปโดยไม่เหลือแห่งตัณหา คือความดับทุกข์ มีอยู่ ในลำดับต่อไปจึง

---

๑. บางท่านแปลอริยสัจจ์ว่า ของจริงแท้ โดยอธิบายว่า จริงอย่างไม่กลับกลอก.

แสดงเหตุว่า การดับตัณหาได้นั้น ย่อมมีเพราะเหตุ คือการปฏิบัติตามมรรค หรือทางซึ่งมีองค์ประกอบ ๘ อย่าง. รวมความก็คือ แสดงผลคือทุกข์ ๑ เหตุแห่งทุกข์ ๑ ผลคือความดับทุกข์ ๑ เหตุคือการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ๑. ของจริงทั้ง ๔ ข้อนี้ แสดงตามเหตุผล และเป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ ทำให้ผู้กำหนดรู้และปฏิบัติกระทำให้แจ้ง เป็นคนประเสริฐ ซึ่งแม้จะมีของจริงอย่างอื่นอีกในโลกนี้ ก็ดีไม่เท่าของจริงทั้ง ๔ อย่างนี้ จึงแปลอริยสัจจ์ได้ว่า ของจริงอย่างประเสริฐ.

ที่แปลว่า ของจริงที่ทำคนให้เป็นพระอริยเจ้านั้น อธิบายว่า ผู้ใดมากำหนดรู้ทุกข์ข้อต้น แล้วละเหตุแห่งทุกข์ข้อ ๒ กระทำให้แจ้งซึ่งความดับทุกข์ข้อ ๓ และเจริญการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ข้อ ๔ โดยบริบูรณ์สิ้นเชิงแล้ว ผู้นั้นย่อมเป็นพระอริยเจ้า สิ้นกิเลสอันเป็นเหตุเดือดร้อนในโลก. ฉะนั้น อริยสัจจ์

จึงแปลได้ว่า ของจริงที่ทำคนให้เป็นพระอริยเจ้า.

ที่แปลว่า ของจริงของพระอริยเจ้านั้น อธิบายว่า ผู้จะเป็นพระอริยเจ้าได้ ก็ต้องรู้อริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้อย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้ปฏิบัติตามกิจในอริยสัจจ์มาแล้วจึงเป็นได้. มีทางแย้งว่า เป็นของจริงของปุถุชนบ้างไม่ได้หรือ? แก้ว่า เมื่อปุถุชนทำกิจบริบูรณ์ในของจริงเหล่านี้แล้ว ก็กลายเป็นพระอริยเจ้าไป ไม่เป็นปุถุชนอีก. ฉะนั้น ปุถุชนจึงเป็นเจ้าของอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ไม่ได้ เพราะเมื่อเป็นเจ้าของได้เมื่อใด ความเป็นปุถุชนก็หายไป กลายเป็นพระอริยเจ้าเมื่อนั้น. อริยสัจจ์ จึงแปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า ของจริงของพระอริยเจ้า.

ที่แปลว่า ของจริงไปจากข้าศึกนั้น อธิบายว่า อริยสัจจ์ เป็นของจริงที่ทำผู้ตรัสรู้ให้เป็นผู้สิ้นข้าศึกคือกิเลส ไม่คลุกคลีด้วยกิเลสอีกต่อไป จึงแปลไว้เช่นนั้น.

จำนวนและกิจแห่งอริยสัจจ์

อริยสัจจ์มี ๔ คือ:—

๑. ทุกข์ ความไม่สบาย ...ผล

๒. สมุทัย เหตุให้ทุกข์เกิด ...เหตุ

๓. นิโรธ ความดับทุกข์ ...ผล

๔. มรรค หนทางให้ถึงความดับทุกข์ ...เหตุ.

กิจคือสิ่งที่ควรทำในอริยสัจจ์ มี ๔ ดังนี้:—

๑. ทุกข์ ควรกำหนดรู้

๒. สมุทัย ควรละ

๓. นิโรธ ควรทำให้แจ้ง

๔. มรรค ควรเจริญคือทำให้เกิดให้มีขึ้น.

[ดูอธิบายละเอียดในบทที่ ๔]

พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร ?

จากหลักฐานที่พระพุทธเจ้าประกาศอย่างเปิดเผยแก่พระเบญจวัคคีย์ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีว่า:—

"ภิกษุทั้งหลาย! ความเห็นด้วยญาณ [ปัญญา]

ตามเป็นจริง มีรอบ ๓[1] มีอาการ ๑๒[2] ดังกล่าวมานี้ ในอริยสัจจ์ ๔ เหล่านี้ ของเรายังไม่บริสุทธิ์ดีตราบใด.

"ภิกษุทั้งหลาย! ตราบนั้น เรายังไม่ยืนยันเลยว่า เป็นผู้ตรัสรู้ยิ่ง ซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ในโลกทั้งมารและพรหม ในประชาทั้งสมณะและพราหมณ์ ทั้งเทวดาและมนุษย์.

"ภิกษุทั้งหลาย! ความเห็นด้วยญาณตามเป็นจริง มีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ ดังกล่าวมานี้ ในอริยสัจจ์ ๔ เหล่านี้ ของเราบริสุทธิ์ดีแล้วเมื่อใด.

---

๑. รอบ [ปริวัฏ] ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ. ความหยั่งรู้ว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้ทุกข์เกิด นี้ความดับทุกข์ นี้ทางให้ถึงความดับทุกข์ เรียก สัจจญาณ แปลว่าญาณหยั่งรู้ของจริง. ญาณหยั่งรู้ว่า ทุกข์นี้ ควรกำหนดรู้, สมุทัยนี้ ควรละ, นิโรธนี้ ควรทำให้แจ้ง, มรรคนี้ ควรทำให้เกิดมี, เรียก กิจจญาณ แปลว่าญาณหยั่งรู้กิจที่ควรทำ. ญาณหยั่งรู้ว่า ทุกข์นี้ เรากำหนดรู้แล้ว, สมุทัยนี้ เราละแล้ว, นิโรธนี้ เราทำให้แจ้งแล้ว; มรรคนี้ เราทำให้เกิดมีแล้ว, เรียกกตญาณ แปลว่าญาณหยั่งรู้กิจที่ทำเสร็จแล้ว.

๒. ญาณ ๓ เป็นไปในอริยสัจจ์ ๔ จึงเป็นอาการ ๑๒ [๔×๓=๑๒.]

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อนั้น เราจึงยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้ยิ่ง ซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ในโลกทั้งมารและพรหม ในประชา ทั้งสมณะและพราหมณ์ ทั้งเทวดาและมนุษย์."

เพียงอ้างหลักฐาน ซึ่งเป็นภาษิตของพระพุทธเจ้าเองเช่นนี้ เราย่อมเข้าใจได้ทันทีว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ จึงได้ปฏิญญาพระองค์ว่า ตรัสรู้แล้ว. เพราะฉะนั้น ในการตอบปัญหาเรื่องพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร เราไม่จำเป็นต้องกล่าวให้มากว่า นักปราชญ์คนนั้นสันนิษฐานอย่างนี้ หรือนักปราชญ์คนโน้นได้กล่าวไว้อย่างนั้น. ไม่มีใครรู้ดีไปกว่าพระพุทธเจ้าเลยว่าพระองค์ตรัสรู้อะไร. จึงเป็นอันว่า ถือตามหลักฐานจากพระโอษฐ์ของพระองค์ ซึ่งนำมาแปลไว้ข้างบนนั้นแห่งเดียว ก็เป็นอันฟังได้สนิทโดยไม่ต้องฟังจาก "โอษฐ์" ของผู้อื่น.

อริยสัจจ์คืออะไร ?

หนังสือที่เขียนตลอดทั้งเรื่องนี้ ขึ้นอยู่แก่ข้อความอันเป็นปัญหาเพียง ๒-๓ คำ ที่ว่า อริยสัจจ์คืออะไร ? เท่านั้น.

ผู้อ่านโดยลำดับมาแต่ต้น แม้ไม่เคยใส่ใจในเรื่องอริยสัจจ์เลย. ก็พอจะเก็บใจความตอบได้เองว่าอริยสัจจ์คืออะไร ? แต่เพื่อที่จะไม่ให้ผู้อ่านต้องเก็บใจความเอาเอง จึงเก็บมาเรียงไว้ให้ย่อ ๆ ดังนี้ :—

ก. โดยคำแปล อริยสัจจ์ คือ :—

๑. ของจริงอย่างประเสริฐ.

๒. ของจริงที่ทำคนให้เป็นพระอริยเจ้า.

๓. ของจริงของพระอริยเจ้า.

๔. ของจริงไปจากข้าศึก.

๕. ของจริงแท้. [อย่างใดอย่างหนึ่ง]

ข. โดยจำแนก อริยสัจจ์ คือ:—

๑. ทุกข์ ... ความไม่สบาย.

๒. สมุทัย หรือเรียกว่า ทุกขสมุทัย ... เหตุให้ทุกข์เกิด.

๓. นิโรธ " ทุกขนิโรธ ... ความดับทุกข์.

๔. มรรค " ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา... ทางหรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

ค. โดยเหตุผล อริยสัจจ์ คือ:—

๑. เหตุผล เรื่องทุกข์ } ประกอบกัน
๒. เหตุผล เรื่องความดับทุกข์ }

อริยสัจจ์ไม่ใช่มองแง่ร้าย

บางคนอาจเข้าใจว่า ธรรมะเรื่องอริยสัจจ์เป็นเรื่องมองโลกในแง่ร้าย (Pessimistic) คือไม่ว่านาม

หรือรูปส่วนไหน ล้วนถูกชี้ให้เห็นเป็นทุกข์ไปสิ้น. แต่พึงสังเกตว่าอริยสัจจ์ได้ชี้แจงไว้ในที่สุด ไม่ได้สอนให้สิ้นหวังแต่ประการใด ทั้งข้อปฏิบัติที่ให้ไว้เพื่อบัตถุความสุขอย่างแท้จริงนั้น ก็ประกอบด้วยเหตุผลและปฏิบัติตามได้. ถ้ากล่าวอีกอย่างหนึ่ง อริยสัจจ์สอนคนให้ประสบบรมสุข ด้วยให้ขุดรากความทุกข์ทั้งปวงทิ้งเสียนั่นเอง เหมือนการทำให้คนไข้เป็นปรกติสุข ก็ต้องค้นหาสมุฏฐานของโรคแล้วกำจัดเสียฉะนั้น.

บทที่ ๔

อริยสัจจ์โดยพิสดาร

๑. ทุกข์

คำว่า "ทุกข์" แม้จะเป็นภาษามคธ แต่เราใช้เป็นภาษาไทยเสียจนชิน พอพูดก็เข้าใจความทันที เมื่อแปลออกไปเสียอีก จะกลับทำให้ความอ่อนไป.

กล่าวโดยวิเคราะห์ศัพท์ คำว่า ทุกข์ [สํสกฤต เป็น ทุะข] แยกดั่งนี้:—

ทุ [ก] = ยาก ขะ ออกจาก ขมะ = ทน แปลว่า ทนได้ยาก. แต่บางท่านแยกว่า

ทุ [ก] = ยาก ขะ = ไป แปลว่า ไปยาก.

กล่าวโดยความหมาย คือความไม่สบายกายไม่สบายใจ หรือความบีบคั้นให้ลำบาก, ความเป็นของถูกปรุงแต่งขึ้นจากเหตุ จึงต้องแตกสลายพินาศไปเป็นธรรมดา, ความเป็นของเผาลนให้เดือดร้อนและความแปรผันไปไม่ทนอยู่ได้. กล่าวโดยจำนวนที่

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มี ๑๑ คือ :—

๑. ชาติ ความเกิด
๒. ชรา ความแก่
๓. มรณะ ความตาย

} สภาวทุกข์ ทุกข์โดยสภาพ หรือทุกข์ประจำ

ต่อไปนี้จัดเป็น ปกิณณกทุกข์ ทุกข์เบ็ดเตล็ด หรือทุกข์จร :—

๔. โสกะ ความแห้งใจ
๕. ปริเทวะ ความพิไรรำพันหรือระทมใจ
๖. ทุกข์ ความไม่สบายกาย
๗. โทมนัส ความไม่สบายใจ
๘. อุปายาส ความคับแค้นใจ
๙. อัปปิยสัมปโยค พบเห็นสิ่งที่ไม่รักใคร่
๑๐. ปิยวิปปโยค พลัดพรากจากสิ่งที่รักใคร่
๑๑. อิจฉาวิฆาตะ ปรารถนาสิ่งใด ไม่ได้สิ่งนั้น

เมื่อแสดงทุกข์เหล่านี้แล้ว ตรัสสรูปว่า สงฺขิตฺ-

เตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา" โดยย่ออุปาทาน-ขันธ์๕[1] เป็นทุกข์ เพราะทุกข์ทั้ง ๑๑ ข้างต้นนั้น ไม่เกิดนอกเหนือไปจากขันธ์ ๕.

ทุกข์ต่าง ๆ ๑๑ ข้อ เมื่อพิจารณาดูที่แปลความไว้ข้างท้ายก็มีเป็นอันมากที่เห็น ๆ กันอยู่แล้ว ฉนั้นจะเลือกพูดนะเพาะข้อที่เห็นว่าน่าขบคิด คือความเกิดนั้นเป็นทุกข์อย่างไร ?

ชาติหรือความเกิดในข้อแรก หมายถึงความปรากฏเกิดขึ้นของผู้ที่อยู่ในขอบเขตต์แห่งกำเนิดทั้ง ๔ คือ เกิดในครรภ์มารดา เรียกชลาพุชะ ๑ เกิดใน

---

๑. อุปาทานขันธ์ ๕ คือ ๑ รูป สิ่งที่ธาตุ ๔ ประชุมกันเป็นกาย ๒ เวทนา ความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉย ๆ ๓ สัญญา ความจำได้หมายรู้ ๔ สังขาร ความคิด ๕ วิญญาณ ความรู้ที่เกิดขึ้นในเมื่อเห็นรูปฟังเสียงเป็นต้น ย่อให้สั้นลงเป็น ๒ คือ รูป ๑ นาม คือสิ่งที่มีแต่ชื่อ เพราะเป็นเรื่องจิตต์ใจ ๑. ตามอภิธรรมปิฎก เล่ม ๓๕ หน้า ๘๐ ว่า รูปคงเป็นรูป. เวทนา สัญญา สังขาร เป็นเจตสิก. วิญญาณเป็นจิตต์.

ฟองไข่ เรียกอัณฑชะ ๑ เกิดในของโสโครก เช่น หนอน เรียกสังเสทชะ ๑ เกิดใหญ่โตขึ้นทันที เช่น เทวดา พรหม และสัตว์นรก เรียกอุปปาติกะ ๑. สัตว์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิด ย่อมอยู่ในเกณฑ์ที่จะต้องถือกำเนิดเหล่านี้ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น เทวดาก็ดี พรหมก็ดี ไม่ใช่จุดประสงค์ที่พระพุทธศาสนามุ่งหมาย เพราะยังไม่พ้นไปจากทุกข์ได้.

ความเกิดจัดว่าเป็นทุกข์ เพราะเป็นความวนเวียนไม่รู้จักจบสิ้น ด้วยเหตุว่าเราไม่สามารถจะเกิดขึ้นโดยไม่พ่วงข้างเอาทุกข์อื่น ๆ ติดมาด้วยได้. ความแก่ ความตาย ความโศก และทุกข์กาย ทุกข์ใจอีกเป็นอันมากจะมีได้ ก็เพราะมีความเกิดมาก่อน. ความเกิดจึงเป็นประตูแห่งทุกข์ทั้ง ๑๐ ข้อต่อ ๆ ไป. คนฉลาดเขากลัวเกิด ไม่ใช่กลัวตาย เพราะความเกิดนั้นเองเป็นเหตุให้ต้องตาย. ถ้าไม่เกิดเสียอย่างเดียวก็ไม่ต้องตาย ซ้ำยังไม่ต้องลำบาก

ในการเป็นทาสต่อสู้กับความยากแค้น หาเลี้ยงดูร่างกายจนกว่าจะเปื่อยเน่าแตกทำลายไปอีกด้วย. อีกอย่างหนึ่ง ลองหลับตานึกถึงว่า ตั้งแต่อยู่ในครรภ์จนกว่าจะออกมานั้น ผู้เกิดลำบากเพียงไรนั้นก็คงเห็นได้ และแม้กิริยาที่ความเกิดไม่สามารถคงทนอยู่ได้ ต้องถูกความแปรปรวนเบียดเบียฬให้สิ้นไป ก็เป็นทุกข์เช่นเดียวกัน.

ในหนังสือ The Manual of Insight [วิปัสสนาทีปนี] ซึ่งพระมหาเถระ เลดี สยาดอ เป็นผู้แต่ง และท่าน อู ญาณะ. A. M. P. ปะตะมัคยอ แปลจากภาษาเดิม [พะม่า] เป็นอังกฤษ มีคำอธิบายเรื่องความเกิดเป็นทุกข์ตามหลักวัฏฏะ ๓ [ซึ่งกล่าวแล้วในเรื่องเนกขัมมานิสงส์] ใจความว่า :—

“ ชาตินั้นมี ๓ คือ :—

๑. กิเลสชาติ ความเกิดแห่งกิเลส มีโลภโกรธหลงเป็นต้น.

๒. กัมมชาติ ความเกิดแห่งการทำชั่ว หรืออกุศลกรรม.

๓. วิปากชาติ ความเกิดแห่งโรคต่างๆ, ความพิการต่างๆ ความรู้สึกเจ็บปวดต่างๆในร่างกาย หรือความเกิดแห่งอัตตภาพที่ต่ำทราม มีนกและสัตว์ดิรัจฉานอื่นๆเป็นต้น ซึ่งเป็นผลของอกุศลกรรม ๆลๆ ความมีเป็นของคน สัตว์ อันเป็นที่รวมแห่งกิเลสชาติ กัมมชาติ และวิปากชาติ เป็นทุกข์แท้."

ตามคำอธิบายข้างบนนี้จะเห็นได้ว่า ท่านผู้แต่งยกมากล่าวแต่ชาติหรือความเกิดที่ไม่ดีให้เห็นว่า เป็นทุกข์อย่างน่าเบื่อหน่ายทั้งสิ้น แต่ความจริง ชาตินี้เป็นตัวผลของกิเลสและกรรมที่แล้วมา ทั้งยังเป็นต้นเหตุที่จะให้เกิดกิเลส กรรม และวิบากอีกต่อไปเป็นเวียนวงเช่นนี้ ไม่รู้จักจบสิ้น จนกว่าจะละความเกิดได้ด้วยการละกิเลส. เพราะฉะนั้นขึ้นชื่อว่าความเกิดแล้ว จะเกิดดีหรือเกิดชั่วก็ต้องพ่วงเอาทุกข์อื่นๆ

มีแก่ ตาย และทุกข์จรต่าง ๆ ติดมาด้วย ฉะนั้น จึงจัดว่าเป็นทุกข์อันแท้จริง.

ทุกข์ทั้ง ๑๑ นั้น ย่อลงเป็น ๒ คือ สภาวทุกข์ ทุกข์โดยสภาพหรือทุกข์ประจำ ๑ ปกิณณกทุกข์ ทุกข์เบ็ดเตล็ดหรือทุกข์จร ๑.

เกิด แก่ ตาย ทั้ง ๓ นี้เป็นทุกข์ประจำ นอกนั้นเป็นทุกข์จร ซึ่งเกิดขึ้นตามเหตุการณ์หรือบางครั้งบางคราว.

การที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์เพราะไม่มีทุกข์ที่ยิ่งไปจากขันธ ๕ ตามหลักที่รับรองอีกชั้นหนึ่งว่า นตฺถิ ขนฺธสมา ทุกฺขา ทุกข์เสมอด้วยขันธ์ไม่มีนั้น น่าพิจารณา.

ขันธ์ ๕ ย่นเป็น ๒ คือ รูป ๑ นาม ๑ รวมกันเข้าเป็นร่างที่มีใจครองเคลื่อนไหวได้ รูปและนามยังมีอยู่เกิดอยู่ตราบใด ตราบนั้นทุกข์นอกนี้ย่อมเกิดปรากฏที่รูปนามไม่มีสิ้นสุด รูปนามเองก็เป็นตัวทุกข์ เพราะ

จะต้องบริหารคือบำรุงอย่างหนักยิ่งกว่าของอื่น ๆ และเป็นของไม่ตั้งอยู่ยั่งยืน มีความแปรปรวนแตกสลายไปอยู่แล้ว ซ้ำยังมาเป็นตัวรับทุกข์อื่น ๆ คือทุกข์กายทุกข์ใจอีกด้วย จึงเป็นทั้งตัวทุกข์และตัวรับทุกข์.

อีกอย่างหนึ่ง ขันธ์ หรือ ส่วน กอง ทั้ง ๕ ซึ่งประชุมกันเรียกว่า คน สัตว์ นี้ ยังเป็นที่ยึดมั่นถือมั่นอย่างแน่นแฟ้นว่า ตัวเรา ตัวของเรา เลยเกิดการถือเราถือเขาขึ้น ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้ถือยิ่งนัก ความยึดถือนี้เรียกอุปาทาน เป็นกิเลสที่ทำให้คนรบกันฆ่ากัน ตลอดจนระทมตรมตรอมในเมื่อขันธ์ที่ตัวยึดถูกล่วงเกินหรือซุดโซมเปลี่ยนแปลงไป.

บางท่านอธิบายว่า อุปาทานคือความยึดถือขันธ์ ๕ นั้นเป็นทุกข์ต่างหาก หาใช่ขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ไม่ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็แปลว่า กิเลสเป็นทุกข์ ไม่ใช่ขันธ์เป็นทุกข์ เลยกลายเป็นว่า ทั้งทุกขอริยสัจจ์และสมุทัย-

อริยสัจจ์เป็นกิเลสทั้งคู่ คือ ทุกข์ได้แก่อุปาทาน สมุทัยได้แก่ตัณหา.

ข้าพเจ้าเห็นว่า อุปาทานก็ไม่ใช่ทุกข์ และขันธ์เฉย ๆ ก็ไม่ใช่ทุกข์ที่ประสงค์ในอริยสัจจ์ เพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่า อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ ไม่ได้ตรัสแยกเลยว่า ขันธ์เฉย ๆ หรืออุปาทานเฉย ๆ เป็นทุกข์ในอริยสัจจ์ ดังจะอธิบายดังต่อไปนี้

อุปาทานขันธ์ หมายเอาขันธ์ที่บุคคลยึดถือ หรือพูดง่าย ๆ ว่า ขันธ์ของปุถุชนคือคนยังไม่สิ้นกิเลส ขันธ์เช่นนี้เป็นทุกข์แท้. ส่วนขันธ์ของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นอนุปาทานขันธ์ คือขันธ์ที่ไม่ได้ยึดถือนั้น แม้จะชื่อว่าเป็นทุกข์ด้วยเหตุทนอยู่ไม่ได้ ต้องแก่ เจ็บ ตาย แปรปรวนไป แต่พระอรหันต์ท่านหาทุกข์ไปตามขันธ์นั้นไม่ ในเมื่อขันธ์อันเป็นวิบาก คือเป็นผลของตัณหาที่แล้ว ๆ มายังมีอยู่ ขันธ์นั้นก็ตกอยู่ในสภาวทุกข์ตามสภาพของมัน แต่เมื่อท่านไม่มีความยึดถือ

ไม่พลอยทุกข์ไปด้วย เพราะดับเหตุแห่งทุกข์ได้แล้ว ก็ไม่จำต้องกล่าวถึงอนุปาทานขันธ์ หรือขันธ์ของพระอรหันต์ รวมเข้าในทุกขอริยสัจจ์. ส่วนขันธ์ของปุถุชนเป็นขันธ์ที่รวมทุกข์ทั้งโดยสภาวะ และทุกข์โดยยึดถือด้วยตัณหาอุปาทาน. นอกจากนั้นยังเป็นขันธ์ที่ทำให้เกิดกิเลสกรรม และวิบากคือวงกลม ๓ เปลาะอันเต็มด้วยความเกิด แก่ และตาย ดังกล่าวมานี้.

เป็นอันว่าพระพุทธเจ้าทรงนำเรื่องทุกข์มาชี้แจงก่อน แล้วสอนให้กำหนดรู้ไว้เพื่อสาวหาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิดต่อไป.

๒. สมุทัย

คำว่า สมุทัย ซึ่งแปลความว่า เหตุให้ทุกข์เกิดนั้นแยกศัพท์เป็น สํ+อุทย สํ แปลว่า พร้อม อุทัย แยกออกไปได้อีกเป็น อุ=ขึ้น+อิ=ไป ต่อกันเข้าตามอักขรวิธี เป็น อุทัย รวมเป็น สมุทัย แปลว่า "ขึ้นไปพร้อม" ถือเอาความว่า "เหตุที่ให้เกิด" ศัพท์

เต็มเป็น "ทุกขสมุทัย" แปลว่า "เหตุให้ทุกข์เกิด."

เหตุให้ทุกข์เกิดนั้น ท่านแก้ว่า ตณฺหา คือความทะยานอยาก โปโนพฺภวิกา ทำให้เกิดอีกไม่สิ้นสุด นนฺทิราคสหคตา ไปกับความเพลิดเพลินและกำหนัด ตตฺรตตฺราภินนฺทินี เป็นเหตุพอใจยิ่งในอารมณ์นั้นๆ.

ความทะยานอยากนี้ เป็นเหตุให้คน สัตว์ เกิดแล้วเกิดอีก ทำให้คนเป็นปุถุชน คือหนาแน่นด้วยกิเลส ยังมีหยากอยู่ตราบใด ก็ยัง "ถึงที่สุดทุกข์" คือ "ดับทุกข์" ไม่ได้อยู่ตราบนั้น. เปรียบเหมือนยังมีเหตุคือไฟอยู่ตราบใด ผลคือความร้อนย่อมมีอยู่ตราบนั้น ไม่เลือกว่าคนมีหรือคนจน เมื่อมีความทะยานอยากแล้ว ก็กลายเป็นคนเข็ญใจไป เพราะความรู้สึกที่ว่ายังขาดสิ่งนั้นสิ่งนี้. หมดความทะยานอยาก จึงกลายเป็นคนมั่งมี และได้รับความสุขคือความเต็มปรารถนา. เพียงทะยานอยากยังก่อทุกข์ให้ ถ้าไม่สมตามที่ทะยานอยากด้วย จะทุกข์ร้อนสัก

เพียงไร. แต่นั้น ความริษยาพยาบาท ซึ่งเป็นกิเลสพลอยผะสม ก็จะช่วยกะพือให้ความทุกข์ขยายตัวออกทับถมยิ่งขึ้น.

ตัณหาทำทุกข์ต่าง ๆ ให้ในชาตินี้แล้ว ยังเป็นเหตุให้คนเวียนเกิด แก่ ตาย และเสวยทุกข์อื่น ๆ อีกต่อไปไม่สุดสิ้น ท่านจึงได้กล่าวว่า โปโนพภวิกา เป็นตัวก่อภพก่อชาติไม่รู้แล้ว และตัณหามี ๓ คือ:—

๑. กามตัณหา ความทะยานอยากในกามมี รูป เสียงเป็นต้น.

๒. ภวตัณหา ความทะยานอยากมีหรือเป็น.

๓. วิภวตัณหา ความทะยานอยากไม่มี หรือไม่เป็น.

ความอยากเห็น อยากฟัง อยากสูดกลิ่น อยากลิ้มรส อยากสัมผัส สิ่งที่ดีงามถูกอกถูกใจ หรือที่ตนใคร่ เป็นกามตัณหา. อีกอย่างหนึ่ง ความอยากที่เป็นไปในกามภพ คือความอยากที่มีอยู่โดยมาก

ของสัตว์ มนุษย์ และเทวดา ก็เป็นกามตัณหา.

ความอยากเป็นเจ้าของ หรืออยากมีอารมณ์ คือ รูป เสียง เป็นต้นก็ดี ความอยากมีอยากเป็นอื่นๆ ก็ดี เป็นภวตัณหา. อีกอย่างหนึ่ง ความอยากที่เป็นไปในรูปภพ หรือความอยากของรูปพรหม[๑]ก็เป็นภวตัณหา.

ความอยากไม่ให้สิ่งที่ตนมีอยู่ หรือเป็นอยู่นั้น ๆ เสื่อมสิ้นไปก็ดี ความอยากไม่มีหรือเป็นดังที่ตนมีอยู่

---

๑. พรหมนั้นสูงกว่าเทวดา แบ่งเป็น ๒ คือ รูปพรหม พรหมมีรูป ๑ อรูปพรหม พรหมไม่มีรูป คือมีแต่นาม ๑ ผู้จะเกิดเป็นรูปพรหม ต้องทำใจให้เป็นสมาธิ คือให้ตั้งมั่นอย่างแน่นแฟ้น ด้วยการเพ่งวัตถุที่เห็นได้ด้วยตา ซึ่งเรียกว่ารูป มีใจจดจ่ออยู่ที่รูปนั้น แม้หลับตาก็แลเห็นเพราะติดตา และขยายให้เล็กใหญ่ได้ ทำอยู่เช่นนั้นจนได้ฌานซึ่งเรียกว่ารูปฌาน คือฌานมีรูปเป็นอารมณ์ ส่วนผู้จะเกิดเป็นอรูปพรหมนั้น ต้องได้อรูปฌาน คือเมื่อเลิกเพ่งรูปแล้ว หันมาเพ่งสิ่งที่ไม่มีรูป คือ อากาศ วิญญาณ เป็นต้น จนได้อรูปฌาน.

หรือเป็นอยู่ก็ดี เป็นวิภวตัณหา. อีกอย่างหนึ่ง ความอยากที่เป็นไปในอรูปภพ หรือความอยากของอรูปพรหมก็เป็นวิภวตัณหา.

คำอธิบายตัณหา ๓ ดังกล่าวมานี้ ตามที่เข้าใจกันทั่ว ๆ ไป แต่ตามอภิธรรมปิฎก เล่ม ๓๕ หน้า ๔๙๔ อธิบายว่า :—

"ความกำหนัดที่ประกอบด้วย กามธาตุ เป็นกามตัณหา ที่ประกอบด้วย รูปธาตุ และ อรูปธาตุ เป็นภวตัณหา ที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ [ความเห็นว่าขาดสูญ] เป็นวิภวตัณหา."

นอกจากนี้ ยังมีคำอธิบายเรื่องตัณหา ๓ อีก ในอรรถกถาสัมโมหวิโนทนี ซึ่งแก้ความในพระอภิธรรมปิฎก เล่ม ๓๕ นั้นให้ชัดขึ้น หน้า ๑๔๓ ว่า :—

"กามตัณหาเป็นชื่อของความกำหนัดในกามคุณ ๕[๑]

---

๑. กามคุณ ทำไมจึงไม่มี ๖ ? ธรรมารมณ์ข้อ ๖ นั้นเป็นกามคุณไม่ได้หรือ ? แก้ว่า ธรรมารมณ์นั้น ก็คือ เรื่องของรูป เสียง กลิ่น

ภวตัณหาเป็นชื่อของความพอใจในฌาน ทั้งรูปฌานและอรูปฌาน วิภวตัณหาเป็นชื่อของความกำหนัดที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ."

อย่างไรก็ตาม เป็นอันสรูปความว่า อยากในกาม เป็นกามตัณหา อยากมีอยากเป็น เป็นภวตัณหา อย่ากไม่มีไม่เป็น เป็นวิภวตัณหา.

เมื่อจำแนกและอธิบายตัณหาออกเป็นส่วน ๆ ให้เห็นชัดดังนี้แล้ว ก็ทำให้เห็นว่า ตั้งแต่ สัตว์ มนุษย์ขึ้นไปจนถึงเทวดาและพรหม ต่างพากันเวียนว่ายอยู่ในแม่น้ำคือตัณหา อันเป็นทุกขสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์อย่างน่าสลดสังเวชใจ ฉะนี้แล้ว พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จะควรหลงใหลใฝ่ฝันในเรื่องสวรรค์วิมานกันอยู่อีกหรือ ในเมื่อแม้เทวดาและพรหมเหล่านั้นเมื่อจุติจากภพนั้น ๆ แล้ว อาจจะเกิดเป็นสัตว์นรก

รส โผฏฐัพพะ ซึ่งเป็นกามคุณ ๕ ที่ปรากฏขึ้นในใจนี้เอง แต่เป็นอดีตล่วงมาแล้วกับอนาคตยังไม่มาถึง.

หรือสัตว์ดิรัจฉานก็ได้ ถ้าถึงคราวที่กรรมชั่วอันตนทำไว้ในก่อนมีโอกาสอำนวยผล.

ตณฺหาทุติโย ปุริโส ทีฆมทฺธานสํสรํ
อิตฺถภาวญฺญถาภาวํ สํสารํ นาติวตฺตติ.

พระพุทธภาษิตนี้ แปลว่า "คนที่มีตัณหาเป็นเพื่อนสอง ย่อมท่องเที่ยวสู่ความเป็นอย่างนี้และอย่างอื่นสิ้นกาลนาน ไม่ล่วงสังสารวัฏฏ์ไปได้."

เพราะเหตุนั้น ตัณหานี้จึงควรละโดยแท้จริง. คือเมื่อกำหนดรู้ทุกข์และค้นเหตุแห่งทุกข์อันได้แก่ตัณหาพบแล้ว กิจสำคัญที่ต้องทำก็คือการรีบดับทุกข์นั้นเสีย.

ด้วยทุกข์และสมุทัย ๒ ข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงเหตุผลเรื่องทุกข์ให้ผู้ฟังเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง. เป็นต้นว่าให้กลัวเกิดอันเป็นสิ่งที่ลวงตาให้เห็นว่าไม่น่าทุกข์อะไร แต่ที่แท้ความเกิดคือทุกข์ที่นำความแก่ความตายและทุกข์อื่น ๆ มาสู่เรา. หรือขันธ์ ๕ ที่คนหลงยึดถือนั้น คนทั้งหลายพากันนึกว่า

เบา แต่ที่แท้เป็นทุกข์อย่างหนักในการที่จะต้องแบก ไปจนกว่าจะตลอดชาติหนึ่ง ๆ ขันธ์ ๕ เล่าก็เกิดขึ้นเพราะตัณหา กับทั้งเป็นที่สิงอยู่แห่งตัณหาด้วย. ตัณหานั้นจึงชื่อว่าเป็นทั้งเหตุเดิมที่ให้เกิดทุกข์คือขันธ์ เป็นทั้งเหตุใหม่ที่สิงอยู่ในขันธ์ เพื่ออำนวยผลคือทุกข์อื่น ๆ ต่อไปอีก. เมื่อแสดงเหตุผลเรื่องทุกข์เสร็จแล้ว จึงแสดงเหตุผลเรื่องความดับทุกข์ต่อไป.

๓. นิโรธ

นิโรธนี้ เรียกเต็ม ๆ ว่า ทุกขนิโรธ แปลว่าความดับโดยไม่เหลือแห่งทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสอธิบายว่า โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ ความดับโดยสำรอกทิ้งอย่างไม่มีเหลือซึ่งตัณหานั้น ๑ จาโค ความสละตัณหานั้น ๑ ปฏินิสฺสคฺโค ความวางตัณหานั้น ๑ มุตฺติ ความปล่อยตัณหานั้น ๑ อนาลโย ความไม่พัวพันตัณหานั้น ๑

นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ของจริงแท้ คือ ความดับทุกข์.

อาการทั้ง ๕ นั้น เป็นคำไขของกันและกันเพื่อให้ความเด่นขึ้น โดยความก็คือ ความดับทุกข์ [นิโรธ] หมายถึงดับตัณหาได้ขาดเหมือนหนึ่งว่าการดับไฟได้ หมายถึงการชักเชื้อไฟอันเป็นต้นเหตุให้เกิดไฟออกไปเสียได้ฉะนั้น.

การกล่าวถึงนิโรธ เป็นการแสดงผลเสียก่อนว่าเท่าที่รู้เหตุผลเรื่องทุกข์มาแล้วว่า ทุกข์เป็นอย่างไรและเกิดขึ้นเพราะอะไรนั้น มิใช่ว่าจะมีแต่ทุกข์ไปเสียทั้งหมดโดยไม่มีความสิ้นทุกข์บ้างเลย แท้จริงเมื่อมีทุกข์แล้ว ความดับไปแห่งทุกข์ก็ย่อมมีเป็นของคู่กัน แต่ความดับทุกข์นั้น ต้องดับเหตุแห่งทุกข์ ๆ จึงจะดับ และอยู่ดี ๆ ทุกข์ดับไปเองไม่ได้ ถึงดับได้ก็เกิดอีกไม่รู้แล้ว จึงชื่อว่าไม่ดับอยู่นั่นเอง. ความดับทุกข์ในที่นี้ หมายถึงความดับได้อย่างเด็ด

ขาด ด้วยการกระทำของผู้ปฏิบัติ จัดเป็นผลอันสูงสุดตามที่มุ่งหมายในทางพระพุทธศาสนา. การเสวยกามสุขด้วยเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ดี การเสวยปีติสุขหรือฌานสุขด้วยเป็นพรหมก็ดี ยังมีโอกาสเสวยได้ชั่วครั้งคราว บางทีมีทุกข์อื่นมาสลับเสีย หรือสุขนั้นแปรปรวนไปเสีย และบางทีสิ้นบุญที่จะได้เสวยสุข ถึงคราวที่จะเสวยผลของบาปบ้าง ก็ต้องไปทนทรมานเสวยทุกข์ วนเวียนสับปลับไม่แน่นอน เพราะผู้ที่เกิด ๆ ตาย ๆ อยู่เสมอ ย่อมทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ไม่โดยความจำเป็นบังคับก็โดยหลงใหลมัวเมา. เหตุนี้ ทางพระพุทธศาสนาจึงไม่ยกย่องกามสุข ไม่ยกย่องสวรรค์ว่าเป็นสูงสุด หากสอนให้ปฏิบัติเพื่อบรรลุสุขที่สูงสุดแท้จริงคือ "ความดับทุกข์ได้" อันเรียกตามศัพท์ว่า "นิโรธ."

นิโรธ กับ นิพพาน จะว่าเป็นอย่างเดียวกันก็ได้ เพราะนิพพานมีทั้งที่แสดงโดยปริยายเบื้องสูง และ

ปริยายเบื้องต่ำ เพียงระงับกิเลสอย่างกลางคือ นิวรณ์ได้ด้วยฌาน เรียกว่าตทังคนิพพานหรือนิโรธ[๑]ก็ได้ นี้เป็นปริยายเบื้องต่ำ. ส่วนที่แสดงโดยปริยายเบื้องสูงเช่นในอัคคัปปสาทสูตร แสดงว่า "บรรดาสังขตธรรมและอสังขตธรรม [ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งและไม่ได้ปรุงแต่ง] ทั้งหลาย วิราคธรรม [ธรรมคือความคลายกำหนัดยินดี] เป็นยอด. วิราคธรรมนั้น คือ... นิโรธ, นิพพาน." คำว่า นิโรธ และ นิพพาน ทั้ง ๒ นี้ แสดงว่าอย่างเดียวกัน ท่านจึงใช้เป็นคำไข อธิบายคำว่าวิราคธรรมอีกทีหนึ่ง เป็นการแสดงโดยปริยายเบื้องสูง.

ส่วนที่จะเห็นว่านิโรธกับนิพพานต่างกันบ้าง ก็คือขณะหรือลำดับเท่านั้น เช่นจัดตามโลกุตตรธรรม มรรคเป็นส่วนปฏิบัติเพื่อละกิเลส นิโรธเป็นความละกิเลสได้ นิพพานเป็นความไม่มีแห่งกิเลส โดยอธิบาย

---

๑. นวก. องฺ. ๒๓/๔๗๕-๔๗๗.

ว่า มรรคเป็นเหตุ นิโรธเป็นผล นิพพานเป็นส่วนที่พ้นเหตุและผล. อย่างไรก็ตาม นิโรธก็เป็นความดับตัณหานิพพานก็เป็นความไม่มีตัณหา ตามหลักที่ว่า ตณฺหาย วิปฺปหาเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติ เพราะละตัณหาได้ จึงเรียกว่านิพพานดังนี้. นิพพานกับนิโรธจะต่างกันหรือไม่ก็ตาม เราไม่สามารถจะแยกนิโรธให้ห่างพ้นไปจากนิพพานได้ เพราะผู้ได้นิโรธก็ต้องได้นิพพาน เหมือนหนึ่งจะกล่าวว่า เมื่อทำลายกิเลสจนไม่เหลือแล้ว ความไม่มีกิเลสก็ปรากฏทันที เหมือนดวงอาทิตย์ขับความมืดในอากาศหายไปสิ้นแล้ว ก็ชื่อว่าทำโลกให้สว่างด้วย.

นิพพานแบ่งออกเป็น ๒ คือ ดับกิเลสได้สิ้นแล้วแต่ผู้ดับยังมีชีวิตอยู่ เรียกสอุปาทิเสสนิพพาน ๑ ดับกิเลสได้สิ้นแล้วด้วย ผู้ดับสิ้นชีวิตคือไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ด้วย เรียกอนุปาทิเสสนิพพาน ๑ อีกบรรยายหนึ่งว่า ดับกิเลสยังไม่สิ้นเชิง เป็นสอุปาทิเสสนิพพาน ๑ ดับกิเลสได้สิ้นเชิงแล้ว เป็นอนุปาทิเสส

นิพพาน ๑ อย่างต้นตามหลักที่ตรัสไว้ในพระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๕ หน้า ๒๕๙ อย่างหลังตามที่ตรัสไว้ในพระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๓ หน้า ๓๙๕.

ผู้ดับกิเลสได้สิ้นเชิง ชื่อว่าเป็นวิสุทธิเทพ[๑] เทวดาโดยความบริสุทธิ์ แม้จะเป็นมนุษย์ก็สูงกว่าเทวดาหรือพรหมจริง ๆ และไม่ต้องเกรงว่า จะต้องเวียนตายเวียนเกิดเหมือนเทวดามนุษย์และสัตว์เพราะเป็นผู้สิ้นชาติ สิ้นภพ สิ้นเหตุแห่งวัฏฏสงสารแล้ว. เราจะเป็นเทวดาจริง ๆ เสียอีก ยังต้องตายเสียก่อนแล้วจึงเป็นได้ และเมื่อเป็นแล้วก็ไม่เป็นอยู่ตลอดไป ต้องเวียนมาเป็นอะไรต่ออะไรอีก เช่นเป็นสัตว์นรก สัตว์ดิรัจฉานทั้ง ๆ ที่ตนไม่พอใจ ทั้งนี้แล้วแต่จะทำ

---

๑. เทพมี ๓ คือ สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ เช่นพระเจ้าแผ่นดิน ๑ อุปปัตติเทพเทวดาโดยกำเนิด คือเทวดาหรือพรหมจริง ๆ ๑ วิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์คือพระอรหันต์ ๑ วิสุทธิเทพ สูงกว่าเทพทั้งปวง.

ความดี หรือทำความชั่วไว้. แต่การบัดถุนิพพาน เราอาจทำได้โดยไม่ต้องตายเสียก่อน และเมื่อได้บัดถุแล้ว ก็ไม่ต้องกังวลอีกถึงความแปรปรวนแห่งสันติสุขที่จะพึงได้รับ เพราะความแปรปรวนอันใด ที่มีเพราะกิเลสหรือเพราะความเกิดอีก ความแปรปรวนอันนั้น ก็ละได้แล้วด้วยมาละต้นเหตุแห่งความเกิดและละความเวียนด้วยอำนาจกิเลส กรรมและวิบากเสียได้. เพราะฉะนั้น เราก็อาจอาศัยหลักความรู้ในเรื่องสวรรค์และนิพพานตัดสินได้ทันทีว่า การทศาสนาอื่นบัญญัติสวรรค์ว่าเป็นสูงสุด แต่มีพระพุทธศาสนาเพียงศาสนาเดียว ที่อธิบายให้เห็นว่าสวรรค์ ยังไม่เป็นของแน่นอนสู่นิพพานไม่ได้นั้น สมควรจะพึงไว้เป็นแนวทางในการนับถือศาสนาได้ดีเพียงไร.

กิจที่จะพึงทำอันเกี่ยวกับแก่นิโรธ คือควร "ทำให้แจ้ง" ความก็คือ การดับตัณหาได้นั้น ควรทำให้ปรากฏแจ่มแจ้งแก่ตน แต่มีปัญหาว่าเราจะทำ

อย่างไร นิโรธจึงจะปรากฏแจ่มแจ้งแก่เราได้ ปัญหานี้เป็นเหตุให้เราได้ก้าวมาถึงเรื่องมรรคอันเป็นอริยสัจจ์ข้อที่ ๔ ด้วยการตอบว่า เราต้องปฏิบัติตามมรรคหรือหนทางอันมีองค์ ๘ ทำให้องค์ ๘ พร้อมบริบูรณ์จึงจะชื่อว่าดำเนินมาถึงปลายทางได้. เพราะมรรค ๘ นั้น เรียกชื่อเต็ม ๆ ว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อันแสดงให้เห็นว่าความดับทุกข์ คือทุกขนิโรธ เป็นจุดหมายปลายทาง เมื่อปฏิบัติไปจนถึงจุดหมายแล้ว ก็ชื่อว่าทำนิโรธให้แจ้งแก่ตน จึงเป็นอันสรุปว่า ผลคือนิโรธ [ความดับทุกข์] จะเกิดได้ ก็เพราะประกอบเหตุ คือมรรค [ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์] ดังจะกล่าวต่อไปนี้.

มรรค

คำมคธเป็น มคฺค สํสกฤต เป็นมารฺค ไทยนำมาใช้เป็น มรรค แปลว่าทาง บางทีในภาษาไทยก็คงรูปศัพท์สํสกฤตไว้เช่นชลมารค ทางน้ำ สถลมารค

ทางบก.

ได้กล่าวไว้แล้วว่า มรรคนี้เป็นคำเรียกย่อ ๆ คำเต็มเป็นทุกขนิโรธคมินีปฏิปทา แปลว่า ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายว่า มีทางอยู่ ๓ สาย คือ สาย ๑ หย่อนเกินไป เรียกกามสุขัลลิกานุโยค แปลว่า การประกอบตนให้ชุ่มอยู่ด้วยกามสุข. สาย ๑ ตึงเกินไป เรียกอัตตกิลมถานุโยค แปลว่าการประกอบตนไว้ในความลำบาก หรือประกอบการทรมานตน คือการกระทำของพวกที่ทรมานตนด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้บัลลุสิ่งที่ประสงค์. ทางที่ตึงเกินและหย่อนเกินทั้ง ๒ สายนี้ เป็นทางที่เรียกว่า อันตะ แปลว่า สุดโต่ง บรรพชิตไม่ควรดำเนิน. มีทางสายกลางอยู่ทาง ๑ ที่อยู่ในระหว่างสุดโต่งทั้ง ๒ นั้นที่บรรพชิตควรดำเนินคือมรรค ๘.

การที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ทางแก่บรรพชิตหรือนัก

บวชในที่นั้นนั้น เพราะต้องการให้ผู้มุ่งออกจากทุกข์ ซึ่งบวชอยู่ตระหนักว่า การที่ตนออกบวชก็เพื่อจะออกจากกาม หากยังเดินทางสุดคือกามสุขัลลิกานุโยคอยู่ แม้กายจะออกจากกามแล้ว แต่ถ้าใจยังติดอยู่ก็ไม่ผิดอะไรกับไม้สดที่ชุ่มด้วยยาง แม้ไม่เปียกน้ำก็สีให้เกิดไฟไม่ได้ หรือหากยังเดินทางสุดคืออัตตกิลมถานุโยค การทรมานตัวให้ลำบาก ก็เป็นการเปล่าประโยชน์ เพราะไม่ได้ทำให้ใจพ้นจากกิเลสได้เลย หรือว่าเปรียบเหมือนพิณ ๓ สาย สาย ๑ ขึงตึงเกินไป สาย ๑ ขึงหย่อนเกินไป และอีกสาย ๑ ขึงแต่พอดี. สายที่หย่อนเกินไปจะดีดไม่ดัง ที่ตึงเกินไปดีดเข้าก็จะขาด สายที่ขึงแต่พอดีจึงดีดดังไพเราะ. หนทาง ๓ สายซึ่งหย่อนเกินไปทางกาม ตึงเกินไปทางทรมานตน และอีกสาย ๑ เป็นกลาง ๆ ก็เช่นเดียวกับสายพิณนั้น.

หนทางสายกลาง ซึ่งมีข้อปฏิบัติ ๘ ประการที่จะกล่าวนี้ แบ่งส่วนย่อ ๆ ในการอบรมหรือขัดเกลา

เป็น ๓ คือ:—

๑. ส่วนที่อบรมกายกับวาจา เรียกว่า ศีล มี ๓ ข้อ.

๒. ส่วนที่อบรมจิตต์เรียกว่า สมาธิ มี ๓ ข้อ.

๓. ส่วนที่อบรมทิฏฐิความเห็น เรียกว่า ปัญญา มี ๒ ข้อรวมเป็น ๘.

เพียงหลักเกณฑ์ย่อ ๆ ที่แสดงให้เห็นข้างบนนี้ ก็จะเห็นได้ว่ามรรค ๘ เป็นข้อปฏิบัติซึ่งสมบูรณ์ด้วยหลักและวิธีอย่างควรเรียกว่า ทางสายกลางเพียงไร. มรรค ๘ ซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ คือ:—

๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ ๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ	จัดเข้าใน ปัญญา
๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๔. สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ ๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ	จัดเข้า ในศีล
๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ ๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ ๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ	จัดเข้าใน สมาธิ

เบื้องแรกเอาเรื่องปัญญาอันเป็นส่วนอบรมทิฏฐิความเห็นมาพูดก่อน เพราะต้องการให้มีเข็มทิศคือความเห็นหรือความดำริเป็นระเบียบเสียก่อน แล้วจึงค่อยพูดถึงเรื่องอื่น เหมือนการออกเรือ ถ้าไม่รู้ว่าจะไปทางไหนเสียก่อน การพายไปโดยไม่มีจุดหมายก็ไม่ทำประโยชน์อะไรให้. ครั้นมีเข็มทิศแล้วต่อจากนั้นจึงพูดด้วยเรื่องอบรมกายวาจา และอบรมจิตต์เป็นลำดับไป ในมรรค ๘ นั้นมีคำอธิบายทีละข้อดังนี้.

๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ หมายเอาเห็นอริยสัจจ์ ๔.

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ แบ่งออกเป็น ๓ คือ :—

ก. ดำริในอันออกจากกามที่เรียกว่าเนกขัมมะ.

ข. ดำริในอันไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น.

ค. ดำริในอันไม่เบียดเบียนผู้อื่น.

เข็มทิศทั้ง ๒ ข้อนี้ดีเลิศเพียงไร ปรากฏอยู่ในตัวเอง

ข้างบนนี้แล้ว

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ แบ่งออกเป็น ๔ คือ:—

ก. เว้นจากพูดปด.

ข. เว้นจากพูดส่อเสียดคือยุยงให้เขาแตกร้าวกัน.

ค. เว้นจากพูดคำหยาบคาย.

ฆ. เว้นจากพูดเหลวไหลไม่เป็นสาระ.

๔. สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ แบ่งออกเป็น ๓ คือ:—

ก. เว้นจากฆ่าหรือเบียดเบียนสัตว์.

ข. เว้นจากลักฉ้อหรือคดโกงแกล้งทำลายของของผู้อื่น.

ข. เว้นจากเสพกาม หรือกล่าวโดยปริยายเบื้องต่ำเว้นจากประพฤติผิดในกาม.

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ หมายถึงละมิจฉาชีพทั้งปวงประกอบแต่สัมมาอาชีพ.

ส่วนที่เป็นศีลต่อมาอีก ๓ ข้อนี้ ทำกายกับวาจาให้

บริสุทธิ์เพียงไร พิจารณาดูก็จะเห็นได้.

๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ แบ่งออกเป็น ๔ คือ:—

ก. เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น.

ข. เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว.

ค. เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น.

ฆ. เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่.

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ แบ่งออกเป็น ๔ คือ:—

ก. ระลึกรู้ตัวในเรื่องกายและอิริยาบถของกาย.

ข. ระลึกรู้ตัวเมื่อรู้สึกสบายหรือไม่สบายหรือเฉย ๆ.

ค. ระลึกรู้ตัวว่าจิตต์กำลังเศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว.

ฆ. ระลึกรู้ตัวว่าอารมณ์อะไรกำลังผ่านเข้ามาในใจ.

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ คือทำจิตต์ให้แน่ว

แน่ ด้วยหาอารมณ์อันใดอันหนึ่งที่ไม่มีโทษให้จิตต์ยึดไว้จะได้ไม่พร่าไปหลายทาง อารมณ์นั้นต้องเป็นอารมณ์หยาบ คือที่เห็นได้เพ่งได้ เพ่งอารมณ์นั้นจนจิตต์จดจ่ออยู่ไม่ฟุ้งซ่าน และจนกระทั่งได้ฌาน ๔ [ฉะเพาะข้อนี้อธิบายไว้ในฟุตโน้ตหน้า ๔๖ บ้างแล้ว] เป็นอันรวมความว่าสัมมาสมาธิได้แก่ฌาน ๔. อีก ๓ ข้อเบื้องปลายนี้ เป็นส่วนอบรมจิตต์อย่างดียิ่ง.

มรรค ๘ ข้อ ที่แสดงมาโดยละเอียดนี้ ควรทำให้เกิดให้มีขึ้น เมื่อได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์จนเต็มที่แล้วย่อมเป็นเหตุให้ถึงนิโรธด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง เมื่อเห็นคำว่ามรรค ๘ ไม่พึงเข้าใจว่าทาง ๘ สาย แท้จริงนั้นทางสายเดียว แต่มีส่วนประกอบ ๘ อย่าง เหมือนเชือกเส้นเดียวแต่มี ๘ เกลียว หรือแกงถ้วยเดียว แต่มีเครื่องประกอบ ๘ อย่างฉะนั้น.

เรื่องอริยสัจจ์ที่ได้อธิบายมาแล้วนี้ ตามหลักที่เป็นไปโดยมาก แต่บางแห่งก็อธิบายแปลกออกไป

เป็นเชิงย้ายสำนวนบ้าง ย้ายนัยะบ้าง ซึ่งในที่สุด ก็รวมลงในหลักอันเดียวกัน ผู้ต้องการทราบที่ต่าง สำนวนไปจากนี้ พึงดู:—

ก. สัจจกถา ในพระสุตตันตปิฎก เล่ม ๓๑ หน้า ๔๕๘.

ข. มหาหัตถิปโทปมสูตร ในพระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๒ หน้า ๓๕๙.

ค. ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ในพระสุตตันต-ปิฎก เล่ม ๒๐ หน้า ๒๒๗-๒๒๘.

ฆ. มหาสติปัฏฐานสูตร ในพระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๒ หน้า ๓๐๓.

ง. สัจจวิภังค์ ในพระอภิธัมมปิฎก เล่ม ๓๕ หน้า ๑๒๗-๑๖๓ ฯ ล ฯ.

ในที่สุดแห่งเรื่องนี้ ขอจบลงด้วยพระคาถาพุทธ-ภาษิตซึ่งมีมาในมหาปรินิพพานสูตร เล่ม ๑๐ หน้า ๑๐๗ ประกาศความสำคัญของอริยสัจจ์ไว้ว่า:—

จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ อทสฺสนา
สํสริตํ ทีฆมทฺธานํ ตาสุ ตาเสฺวว ชาติสุ.

เพราะไม่เห็นอริยสัจจ์ ๔ ตามเป็นจริง จึงท่องเที่ยวไปในชาตินั้น ๆ ตลอดกาลนาน.

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๙๕

"ตายแล้วเกิด"

ปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ เป็นปัญหาใหญ่ ซึ่งควรได้รับการพิจารณาด้วยใจอันกว้างขวาง ไม่ด่วนลงโทษผู้คัดค้านหรือไม่เห็นด้วย เพราะถ้าไม่มีผู้เห็นแย้ง เราก็คงอธิบายปัญหานี้ให้ละเอียดสมบูรณ์ไม่ได้ ในเรื่องนี้จะพยายามให้เหตุผลทั้งในส่วนคัดค้าน และส่วนอธิบายข้อค้าน อย่างละเอียดเท่าที่จะนึกได้. อนึ่งในการเขียนเรื่องนี้ ได้ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแก่น ส่วนการอธิบายขยายความให้ชัดเจนขึ้น ก็ได้อาศัยหลักวิทยาศาสตร์และอัตตโนมัติประกอบกัน. มีพระพุทธภาษิตที่เป็นแนวในการวินิจฉัยปัญหานี้อย่างไรบ้าง ก็จะได้ให้ที่มาไว้อย่างละเอียด.

ถ้าพิจารณาที่มาต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่า *สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับรองว่า "ตราบใดที่คนยังมีกิเลส หรือยังมีตัณหา*

ความทะยานอยากประจำจิตอยู่ ตราบนั้นจะต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก”

การที่คนสมัยใหม่ไม่เชื่อเรื่องตายแล้วเกิด ก็เพราะเขาต้องการเหตุผลที่กระจ่าง เนื่องจากคนที่เกิดมาไม่มีอะไรเป็นเครื่องยืนยันหรือส่อสำแดงให้เห็นว่าผู้นี้เคยตายมาแล้วแต่กาลก่อน และคนตายในปัจจุบันก็ไม่มีอะไรเป็นรูปร่าง เป็นตัวเป็นตน ให้แลเห็นว่าเคลื่อนออกจากตัวไป และไปไหน เมื่อเป็นเรื่องที่มองเห็นด้วยตาไม่ได้ ความกังวลสงสัยก็ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา และเมื่อปัญหาพาดพิงเข้ามาถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ก็เป็นการสมควรที่จะให้เหตุผลแก่บุคคลเหล่านั้น เท่าที่สามารถจะทำได้.

สิ่งที่เห็นไม่ได้

ปัจจุบันนี้วิชา*วิทยาศาสตร์ ได้ช่วยทำให้คนมีความคิดกว้างขวางขึ้น* เพราะได้มีสิ่งแปลก ๆ เกิด

ขึ้นจากการประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์มากหลาย ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีใครค่อยเชื่อถือมาก่อน หรือผู้ประดิษฐ์คนแรกขณะที่ทำการค้นคว้าอยู่ บางทีก็ถูกหาว่าเป็นบ้า *สิ่งที่มองไม่เห็นต่างๆ นั้นได้ถูกดัดแปลงขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ และให้กลายเป็นสิ่งปรากฏแก่ประสาทสัมผัสมากขึ้น* เพราะสิ่งที่มองไม่เห็นบางอย่างมีอำนาจยิ่งกว่าสิ่งที่มองเห็นได้ด้วยซ้ำไป. เช่นเมื่อโยนวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นไปบนอากาศ ทำไมจึงไม่ลอยสูงขึ้นไปเลย แต่กลับตกลงมา นี่ก็เพราะมีแรงดึงดูดหรือแรงถ่วง แรงดึงดูดนี้ทำงานอย่างซื่อสัตย์สุจริตที่สุด คือจะดึงดูดตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมงไม่มีพลั้งเผลอหรือพักผ่อนหลับนอน เราจะตื่นขึ้นมาแต่ตี ๑ ตี ๒ ดึกดื่นสักปานใด แล้วลองโยนสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นไป มันก็จะตกลงสู่พื้นดินเสมอ หรือแม้ตัวเราเองถ้าไม่ระมัดระวัง ก้าวบันไดผิด ไม่เลือกเวลาไหน อำนาจอันลึกลับซึ่งมองไม่เห็น ที่เรียกว่าความดึงดูดหรือความถ่วง

นี้แหละจะจัดการให้เราตกลงสู่พื้นที่ต่ำที่สุด โดยไม่พลั้งเผลอหรือลืมปฏิบัติงานเลย. อาจมีผู้ค้านว่าลูกโป่งอัดลมบางชะนิดปล่อยแล้วทำไมจึงลอยขึ้น ก็ตอบได้ว่าเพราะลูกโป่งนั้นเขาอัดแก๊สบางชะนิดที่มีน้ำหนักเบากว่าอากาศธรรมดา สิ่งที่เบากว่าก็จะต้องลอยอยู่ข้างบนอากาศที่หนักกว่าจะถูกดูดให้อยู่ข้างล่าง แต่ลูกโป่งนั้นพอแตกหรืออากาศเบาภายในออกไปหมดแล้วก็ตกลงมาอีก หรือเหมือนกาบมะพร้าวเบากว่าน้ำจึงลอยน้ำแม้จะกดลงไปก็ลอยขึ้นมาอีก แม้เรื่องนี้ก็แสดงว่าอากาศหรือแก๊สต่าง ๆ นั้น เราก็มองไม่เห็นได้ด้วยตาทำไมจึงมีมากมายหลายชะนิด บางอย่างเบา บางอย่างหนัก บางอย่างทำให้ไฟดับ บางอย่างทำให้ไฟติด. อีกอย่างหนึ่ง บุคคลขว้างวัตถุด้วยกำลังแรง เมื่อวัตถุนั้นพ้นจากมือไปแล้ว ก็ปรากฏว่าไปได้ด้วยกำลังแรงนั้น แต่ขณะวัตถุเคลื่อนไปเราก็ไม่เห็นกำลังแรงนั้นเลยว่า กำลังสิงอยู่ในวัตถุนั้นหรือห่อหุ้มพาไปได้

อย่างไร แรงถ่วงก็ดี แรงเคลื่อนที่ดังกล่าวในตัวอย่างหลังก็ดี ไม่มีรูปร่างหน้าตาตัวตน แต่ก็มีอยู่ และมีอำนาจรุนแรงทั้งในทางที่เป็นคุณและเป็นโทษแก่มนุษย์. ยิ่งในปัจจุบันนี้ เราอยู่ห่างไกลกันก็สามารถส่งคลื่นต่าง ๆ ให้ปรากฏเป็นเสียงบ้าง ปรากฏเป็นรูปภาพบ้าง ณ เครื่องรับปลายทางได้ สิ่งที่เห็นไม่ได้ด้วยตาแต่ก็มีอยู่นี้ แม้ในฝ่ายโลก ๆ เราก็พอชี้ตัวอย่างได้ดังกล่าวมานี้.

เพราะฉะนั้น *ผู้ได้รับการศึกษาจึงไม่ด่วนปฏิเสธสิ่งที่ไม่เห็นด้วยตาโดยส่วนเดียว.*

ถ้าเกิดอะไรไปเกิด ?

ได้กล่าวแล้วว่า *หลักธรรมทางพระพุทธศาสนารับรองว่า " คราวใดที่คนยังมีกิเลสหรือยังมีตัณหา ความทะยานอยากประจำจิตต์อยู่ คราวนั้นจะต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก "* ปัญหา

ที่เกิดซ้อนขึ้นมาจึงมีว่า สมมติว่า ยอมรับว่าเกิด *อะไรเล่าเป็นตัวไปเกิดหรือมาเกิด?* ตอบว่าสิ่งหนึ่งที่คนเรียกว่าจิตต์บ้าง วิญญาณบ้าง. ก่อนพิจารณาปัญหานี้ ขอยกพระพุทธภาษิตในที่มาต่าง ๆ มาแสดงไว้ก่อน เพื่อจำกัดปัญหาให้แคบเข้า ในโคธิกสูตร (สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑๕ หน้า ๑๗๘) และในวักกลิสูตร (สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค เล่ม ๑๗ หน้า ๑๕๑) พระผู้มีพระภาคตรัสถึงเรื่องพระโคธิกะและพระวักกลิ ผู้ถึงมรณภาพ (หรือผู้นิพพาน เพราะเป็นพระอรหันต์) ชี้ให้ภิกษุทั้งหลายดูหมอกควันอันวิ่งไปทางโน้นทางนี้ว่า มารตามหาวิญญาณของพระโคธิกะและพระวักกลิว่า จะตั้งอยู่ที่ไหน แต่โคธิกะและวักกลินิพพานแล้วด้วยทั้งวิญญาณอันมิได้ตั้งอยู่แล้ว อันเป็นเครื่องชี้ว่าวิญญาณเป็นตัวไปเกิดมาเกิด มารจึงตามหาวิญญาณของท่านเหล่านั้น.

อีกแห่งหนึ่ง (ในติกนิบาต อังคุตตรนิกาย เล่ม ๒๐

หน้า ๒๘๗) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะพระอานนท์ว่า "อิติ โข อานนฺท กมฺมํ เขตฺตํ วิญฺญาณํ พีชํ ตณฺหา สิเนโห" "*ดูก่อนอานนท์ ด้วยประการฉะนี้แล กรรมเป็นเนื้อนา วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางเหนียว (ในพืช)*" นี้แสดงว่าวิญญาณเป็นตัวเกิดเหมือนพืช.

ข้อแย้งเรื่องวิญญาณเป็นตัวเกิด

อาจมีผู้กล่าวว่า ที่มาต่าง ๆ ข้างต้นนี้แสดงว่าวิญญาณเป็นตัวเกิด แต่ในมหาตัณหาสังขยสูตร (มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม ๑๒ หน้า ๔๗๒) ภิกษุรูปหนึ่งชื่อสาติ เป็นบุตรของชาวประมง มีความเห็นว่า วิญญาณไปเกิด เหตุไฉนพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าเธอมีความเห็นผิด. ตอบว่าเพราะเธอเห็นไปตามแบบพราหมณ์ คือเห็นไปว่าวิญญาณดวงนั้นเท่านั้นไปเกิดไม่ใช่ดวงอื่น "ตเทว วิญฺญาณํ *วิญญาณดวงนั้นเท่านั้น* สนฺธาวติ สํสรติ *แล่นไป ท่องเที่ยวไป* อนญฺญํ

ไม่ใช่วิญญาณดวงอื่นหรือสิ่งอื่น.'' คือทางพระพุทธ-ศาสนา แม้จะถือว่าวิญญาณเป็นตัวเกิด แต่ไม่ถือว่าวิญญาณดวงเดียวนั้นเป็นตัวเกิด แต่ถือว่าวิญญาณมีเกิดดับ มีสันตติคือความสืบต่อไม่ใช่คงทนแน่นอนเที่ยงอยู่อย่างเดียว ส่วนศาสนาพราหมณ์ถือว่า วิญญาณไม่เปลี่ยนแปลงไม่ดับดวงไหนก็ดวงนั้น จึงตกไปข้างฝ่ายสัสสตวาทะ (คือความเห็นว่าเที่ยง) ส่วนลัทธิที่ถือแต่เพียงชาติเดียวตายแล้วไม่เกิดอีก ตกไปข้างฝ่าย อุจเฉทวาทะ (คือความเห็นว่าขาดสูญ) ปัญหาใหม่เกิดตามขึ้นมาทันทีว่า ถ้าวิญญาณเกิดดับ ๆ ไม่ใช่ดวงไหนก็ดวงนั้นแล้วก็จะไม่มีความยุติธรรม หรือความสมเหตุสมผลเลย เพราะจะเป็นเหมือนนาย ก. ทำดี แต่นาย ข. ได้รับผล นาย ก. เป็นผู้ร้าย แต่นาย ข. ติดคุก ข้อแย้งนี้มีมาแล้วแม้ในครั้งพุทธกาล ผู้แย้งคือสัจจกนิครนถ์ เขาแย้งว่า ถ้าวิญญาณไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตนแล้ว อะไร

เล่าจะเสวยบุญเสวยบาป คือแย้งเข้าลักษณะที่ว่า ถ้าวิญญาณเกิดดับ ๆ เรื่อย ๆ วิญญาณดวงหนึ่งทำอะไรไว้ตัวเองก็ไม่ได้รับ แต่วิญญาณดวงอื่นรับแทน หรือเช่นพระพุทธเจ้าแต่ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีไว้หลายแสนชาติ ถ้าไม่ใช่วิญญาณดวงเดียวกันแล้ว เหตุไฉนพระพุทธเจ้าจึงมารับผลของบารมีต่าง ๆ ที่บำเพ็ญไว้เดิมได้.

คำตอบ

คำตอบปัญหานี้มีอยู่ว่า แม้ทางพระพุทธศาสนาจะปฏิเสธความเที่ยงแท้ของวิญญาณ แต่ก็รับรองสันตติ คือความสืบต่อแห่งวิญญาณนั้น เช่นเปลวไฟที่เทียน เราไม่อาจกล่าวได้ว่าเปลวไฟในขณะนี้ เป็นดวงเดียวกับเมื่อนาทีที่ล่วงมาแล้ว หรือดวงเดียวกับเปลวไฟอีก ๑ นาทีข้างหน้า. หรือกระแสไฟในหลอดไฟฟ้า มีความเกิดดับถี่จนเราเห็นเป็นอันเดียว

กัน หรือตัวอย่างอื่นอีก เช่นฟิล์มภาพยนต์ ที่เขาฉาย ความจริงแต่ละรูปนั้น มีท่าทางอาการอย่างหนึ่ง ๆ และแยกกันโดยเด็ดขาด แต่เมื่อฉายเข้า เราก็เห็นเป็นเคลื่อนไหว พูดได้ ยกมือได้ เพราะความสืบต่อกัน รูปตอนหนึ่งอาจกำลังเป็นผู้ร้าย อีกตอนหนึ่งกำลังถูกจับ เป็นคนละรูปแท้ ๆ รูปถูกจับไม่ใช่รูปกำลังขะโมย จะไม่เป็นการไร้ความยุติธรรมหรือ. ในข้อแย้งที่ว่าถ้าวิญญาณไม่ใช่ดวงเดียวกัน นาย ก. ทำแต่นาย ข. ได้รับ จะยุติธรรมหรือ ตอบว่า *ถ้ารู้หลักเรื่องสันตติแล้ว จะไม่เห็นเป็นอยุติธรรมเลย เพราะมีความสืบต่อจนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นคนๆ เดียวกัน ความสืบต่อทางกายมีฉันใด ความสืบต่อทางจิตก็มีฉันนั้น* เหตุผลที่สนับสนุนเรื่องนี้อื่นอีกคือ เหตุผลทางวิทยาศาสตร์ สาขาชีววิทยา คือวิชาสรีรวิทยา (Physiology) ในวิชานั้นแสดง

---

๑. ดูเรื่อง Physiology Simplifiedby Arther A. Swift.

ให้เห็นร่างกายของคนเรา ว่าประกอบด้วยเซลล์ชีวิตหลายโกฏิรวมตัวกันขึ้น เหมือนตึกประกอบขึ้นด้วยอิฐ หรืออิฐประกอบขึ้นด้วยดินทรายก้อนเล็ก ๆ รวมตัวกันเข้าฉะนั้น. เซลล์ชีวิตนี้อยู่ภายในผนังหรือเยื่อหุ้ม ระหว่างผนังเซลล์มีช่องว่างเล็ก ๆ เต็มไปด้วยน้ำเหลือง (Lymph) เซลล์ต้องอาศัยอาหารหล่อเลี้ยง ผ่านทางน้ำเหลือง ซึ่งเอิบอาบล้อมรอบอยู่. เซลล์ได้อาหารจากทางน้ำเหลือง แม้เวลาถ่ายของเสียออก ก็ถ่ายออกผ่านทางน้ำเหลืองเหมือนกัน เพราะฉะนั้นน้ำเหลืองจึงเป็นสื่อกลางสำหรับการติดต่อโดยตรงกับเซลล์ ซึ่งรวมกลุ่มกันเป็นร่างกาย. เซลล์มีหลายร้อยชะนิด แต่ละชะนิดก็มีหน้าที่ฉะเพาะเป็นอย่าง ๆ ไป มีการเกิด การเติบโต การตายไป การเกิดใหม่แทนของเก่า เหมือนกับคนในชาติประเทศหนึ่ง ๆ เหมือนกัน คนจำนวนล้าน ๆ ในชาติหรือประเทศหนึ่ง ๆ มีการเกิดตายสืบต่อกัน ประเทศและชาตินั้น จึงคงอยู่ได้เป็น

พัน ๆ ปี แต่ถ้าจะตัดตอนกล่าวกันจริง ๆ แล้ว คนเมื่อ ๒๐๐ ปีล่วงมาแล้ว ไม่มีเหลืออยู่ในขณะนี้เลย ต่างตายกันไปหมด มีอยู่แต่คนที่สืบเชื้อสายมา เซลล์ในร่างกายมนุษย์ก็เหมือนกัน เท่าที่นักวิทยาศาสตร์ได้ค้นคว้ากันแล้วเพียง ๗ ปี ก็เปลี่ยนหมดทุกส่วนทุกชิ้น แม้แต่เซลล์แห่งกระดูก ตกลงว่าเราเมื่อเป็นเด็กแดง ๆ กับในปัจจุบันนี้ ไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย ของเก่าหมดไปนานแล้ว มีของใหม่เกิดสืบแทน แต่ลักษณะสันตติ หรือการสืบต่อนี้ ค่อยเป็นค่อยไป เราจึงไม่รู้สึกตัว แม้เช่นนั้น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เก่าก็หมดไป มีของใหม่เกิดสืบต่อแทนที่อยู่เสมอ เพราะเหตุมีสันตติ คือการสืบต่อ จึงรักษาทรงเค้าหน้าท่าทางไว้เหมือนเป็นคน ๆ เดียวกัน กล่าวในระยะกระชั้นชิด ร่างกายของเราเปลี่ยนแปลงไปทุกวินาที บางทีเรากล่าวว่าเราถูตัว แต่ชุดที่ออกมานั้น ส่วนหนึ่งคือเซลล์ผิวหนังที่ตายไปและออกมานั่นเอง มีสุภาษิต

ของวงการวิทยาศาสตร์ที่สนับสนุนหลักพระพุทธศาสนาเรื่องความไม่เที่ยงอยู่ว่า "Nothing persists save change) *"ไม่มีอะไรคงอยู่นอกจากความเปลี่ยนแปลง"* "Change is one thing that is permanent" *"ความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งเดียวที่ถาวร."*

คราวนี้ตอบปัญหาข้างต้นได้ชัดแล้ว อย่าว่าแต่วิญญาณเกิดดับเปลี่ยนแปลงไปทุกขณะเลย แม้ร่างกายเรา ก็เกิดดับเปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ ลองตั้งตัวอย่างขึ้น นาย ก. ไปปล้นฆ่าเขาตาย เมื่อ ๘ ปีมาแล้ว มาถูกจับในวันนี้. ในทางร่างกายของนาย ก. เมื่อ ๘ ปีมาแล้ว ไม่มีอะไรเลยที่คงเหลืออยู่จนบัดนี้ แม้จะเป็นเลือดเนื้อ หรือกระดูกสักชิ้นหนึ่ง มีแต่ของใหม่ซึ่งเกิดขึ้นแทนที่ ถ้าอย่างนั้นตำรวจไปจับนาย ก. วันนี้ ก็ไม่ยุติธรรมเหมือนกัน เพราะพิสูจน์ได้จริง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ว่า นาย ก. วันนี้ กับเมื่อ ๘ ปีก่อน

ไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย. ทำไมเราจึงไม่ต้องแก้กฎหมาย ทำไมเราจึงยอมรับว่าเด็กคนนั้นคนนี้ว่าเป็นคนเดียวกับคนแก่ ผู้ครั้งหนึ่งเคยผ่านความเป็นเด็กคนนั้นมาแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะว่าเรายอมรับสันตติ คือความสืบต่อทางกายนั่นเอง *ก็เมื่อเรายอมรับสันตติ คือความสืบต่อทางกายแล้ว ไฉนเราจะปฏิเสธความสืบต่อทางวิญญาณ* และเกณฑ์ให้วิญญาณเท่านั้นเที่ยง. เพราะเหตุนี้แหละ เมื่อภิกษุสาติเห็นว่าวิญญาณดวงนั้นเองไม่ใช่ดวงอื่น เป็นตัวไปเกิดมาเกิด อันเป็นมติของศาสนาพราหมณ์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เธอเห็นผิด.

ความไม่เที่ยงของกายเห็นง่ายกว่า

มีพระพุทธภาษิตปรารภความที่คนชอบในติดเรื่องจิตต์หรือวิญญาณว่าเที่ยงไว้ในสังยุตตนิกาย (ขันธวารวรรค เล่ม ๑๗ หน้า ๑๑๔) ว่า

"*ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ปุถุชนผู้มิได้สดับ ก็พึง*

เบื่อหน่ายได้บ้าง คลายกำหนัดได้บ้าง พ้นไปได้บ้าง ในกายอันประกอบขึ้นด้วยธาตุ ๔ นี้. นั้นเพราะเหตุไร?. เพราะความเจริญก็ดี ความเสื่อมก็ดี ความเกิดขึ้นก็ดี ความแตกดับไปก็ดี แห่งกายอันประกอบขึ้นด้วยธาตุ ๔ นี้ ยังพอเห็นได้ ฉะนั้นปุถุชนผู้มิได้สดับจึงเบื่อหน่ายเป็นต้นได้บ้าง.

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แต่ว่าธรรมชาติที่เรียกว่าจิตต์บ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้น ปุถุชนผู้มิได้สดับไม่สามารถที่จะเบื่อหน่ายคลายกำหนัด และพ้นไปได้. นั้นเพราะเหตุไร? เพราะธรรมชาตินั้นอันปุถุชนผู้มิได้สดับยึดถือ คิดว่าเป็นของเรา และลูบคลำ (ด้วยความเห็น) มานานแล้วว่า นั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา ปุถุชนผู้มิได้สดับ จึงไม่สามารถที่จะเบื่อหน่ายเป็นต้นได้.

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! การที่ปุถุชนผู้มิได้สดับถือว่ากายอันประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง ๔ นี้ว่าเป็นตน ยัง

ดีกว่า ส่วนการถือว่าจิตต์เป็นตนไม่ดีเลย. นั้นเพราะเหตุไร? เพราะกายอันประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง ๔ นี้ ที่ตั้งอยู่ปีหนึ่ง สองปี สามปี สี่ปี ห้าปี สิบปี ยี่สิบปี สามสิบปี สี่สิบปี ห้าสิบปี ร้อยปี หรือยิ่งกว่านั้น ยังพอเห็นได้ ส่วนธรรมชาติที่เรียกว่า จิตต์บ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้น เพียงคืนหนึ่งกับวันหนึ่ง ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งก็ดับไป.”

จากพระพุทธภาษิตนี้ ทำให้เราได้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ๒ ประการ คือ:—

๑. พระพุทธเจ้าไม่ทรงทะเลาะกับใคร เรื่องจิตต์ มโน วิญญาณ ว่าเหมือนกันหรือต่างกัน จึงตรัสว่า ธรรมชาติชะนิดหนึ่งที่เรียกว่า จิตต์บ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง แม้บางครั้งจะทรงแสดงในที่อื่นถึงหน้าที่ของจิตต์ ของมโน ของวิญญาณ เมื่อธรรมชาติชะนิดนี้ ทำหน้าที่อย่างไร เรียกว่าจิตต์ เรียกว่ามโน หรือเรียกว่าวิญญาณก็ตาม. ถ้าทรงเห็นความสำคัญ

ที่จะเถียงกันด้วยเรื่องชื่อแล้ว ก็คงจะไม่ตรัสว่า ที่เรียกว่าจิตต์บ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง เพราะฉะนั้นพระพุทธภาษิตนี้จึงควรเป็นเครื่องสะกิดใจของผู้ชอบเถียงกันด้วยเรื่องสมมติโวหาร ว่าแม้พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงคัดค้าน กลับนำมาแสดงไว้รวมกันเช่นนี้ จะมาเถียงกันให้เปลืองเวลาทำไม.

๒. พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า คนทั่ว ๆ ไปพอจะเห็นความเจริญ ความเสื่อม ความเกิด ความแตกดับของกายได้ แต่ที่จะเห็นความเกิดดับของธรรมชาติที่เรียกว่าจิตต์ หรือมโน หรือวิญญาณนั้น ยากเหลือเกิน เพราะยึดถือกันมานานแล้ว. ที่ว่ายึดถือกันมานานแล้วนี้ ก็ทำให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาพื้นเมืองในครั้งนั้น หรือแต่เก่าก่อน ยึดถือกันมา ในเรื่องจิตต์ หรือวิญญาณเที่ยงมานานแล้ว. พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นแสดงตรงกันข้ามกับพราหมณ์ คือไม่ยอมเห็นแต่เพียงว่ากายอย่างเดียวไม่เที่ยง แม้

จิตต์ก็เห็นว่าไม่เที่ยง เกิดดับเหมือนกัน ท่านจึงแสดงว่ากายไม่เที่ยงพอแลเห็น แต่จิตต์ไม่เที่ยงยากที่จะเห็นได้ เพราะเขายึดถือกันมาเสียนานแล้ว การแสดงทั้งกายและจิตต์ว่าไม่เที่ยงของพระพุทธศาสนานี้ กลับได้รับความสนับสนุนจากวิชาวิทยาศาสตร์อย่างเต็มที่ในปัจจุบัน. อันที่จริงถ้าจะเถียงกันในเรื่องจิตต์ หรือวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยงดังนี้แล้ว ฝ่ายศาสนาพราหมณ์ มีทางให้เหตุผลได้ไม่น้อยทีเดียว: ผู้เขียนเองได้เคยสนทนากับนักบวชในศาสนาพราหมณ์มาแล้ว ถ้ารวบรวมเวลาที่เราหาเหตุผลสนทนากัน ในเรื่องนี้หลายครั้งหลายหน ก็ดูเหมือนจะไม่น้อยกว่า ๒๔ ชั่วโมง. ทางพราหมณ์เขาให้ข้อเปรียบเทียบไว้มาก เช่นเหมือนพวงลูกประคำ ลูกประคำแต่ละลูกเหมือนกายในชาติหนึ่ง ๆ สายร้อยอันเดียวนั้นเหมือนอาตมันหรือวิญญาณที่แน่นอน แม้ลูกประคำจะกี่ลูก แต่สายนั้นเป็นอันเดียว: ทางด้านของฝ่ายเรามีอยู่ว่า สายนั้น

มันลวงตาให้เห็นเป็นอันเดียว แต่แท้จริงมันติดต่อกันสนิธใกล้ชิดมาก ยิ่งกว่าลูกประคำ เราจึงนึกว่ามันเป็นอันเดียว แต่ความจริงมันก็เป็นเพียงสิ่งสั้น ๆ ที่ต่อกันสนิธจนกลายเป็นสิ่งยาวไปเท่านั้น แท้จริงก็เป็นเปลาะ ๆ เหมือนกับลูกประคำนั่นเอง. เขาเปรียบอีกว่า ร่างกายเหมือนเสื้อผ้า จิตต์ใจเหมือนคนที่สรวมเสื้อผ้า เมื่อเสื้อผ้าเก่า คนก็เปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ กายที่เปรียบด้วยเสื้อผ้าจึงไม่เที่ยง ส่วนอาตมันที่เปรียบด้วยคนที่สรวมเสื้อผ้านั้นเที่ยง. ทางเราให้ข้อพิสูจน์ว่า คนที่สรวมเสื้อผ้าอาจจะเห็นได้ว่าเที่ยง แต่ในตัวคนเองก็มีการถ่ายออก การซ่อมใหม่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เก่าหมดไป ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ใหม่เกิดขึ้นแทน จึงลวงตาเราให้เห็นเป็นเที่ยงไปพักหนึ่ง แต่ความจริงนั้นก็ไม่เที่ยงเหมือนกัน เป็นอันรวมความสั้น ๆ ว่า *ศาสนาพุทธ์ไม่ยอมยึดถือว่ากายหรือจิตต์เที่ยง แต่อธิบายย้ำมากในเรื่องให้รู้เท่าสันตติ* คือ

ความเกิดดับเกิดดับติดต่อ-กันจนลวงให้เห็นว่าเที่ยง ตัวอย่างอื่นอีก เขาอ้างว่าที่เราว่าพระอาทิตย์ขึ้น พระอาทิตย์ตกนั้น เปรียบด้วยเราเข้าใจว่าวิญญาณเกิดดับ แท้จริงโลกเราหมุนต่างหาก พระอาทิตย์ก็อยู่คงที่ เราจึงนึกไปว่าพระอาทิตย์ขึ้น หรือพระอาทิตย์ตก อาตมันหรือวิญญาณก็ฉันนั้น เป็นของคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง. ฝ่ายเราตอบว่า แม้พระอาทิตย์ที่เรานึกว่าเที่ยงนั้นเอง ก็มีเปลี่ยนแปลงอยู่ในตัวทุกขณะ บางทีก็มีจุดดับ อันเป็นแหล่งที่แกสหนีออกไปได้จากดวงอาทิตย์ จุดดับบางจุดใหญ่ขนาดที่จะนำโลกทั้งโลกใส่ลงไปในช่องว่างนั้นอย่างสบาย จุดดับที่พบเมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๕ มีความกว้างใหญ่พอที่จะนำโลกเรา ๔๐ โลกเรียงกันใส่ลงไปได้ โดยไม่กระทบขอบริม (ดู Marvels and Mysteries of Science หน้า ๘-๙) และดวงอาทิตย์นี้ก็มีอายุเหมือนคน คือมีระยะเกิด แก่ และตายคือดับไปหมดความร้อน เป็น

แต่กินเวลาต่างกว่ามนุษย์เท่านั้น ด้วยเหตุนี้เราจึงไม่ควรติดในเรื่องความเที่ยงของมันหรือของสิ่งใด ๆ.

เมื่อกล่าวมาถึงเพียงนี้ ปัญหาที่ว่าถ้าจิตต์ไม่เที่ยงเกิดดับได้ จิตต์หนึ่งทำกรรมไว้ จิตต์อื่นทำไมจึงมารับผลแทนนี้ จึงไม่มีข้อที่ยากแก่การตอบ เพราะเราก็เห็นกันแล้วว่า กายก็ยังเปลี่ยนแปลงทุกวินาฑี แต่เพราะเหตุที่สืบต่อกัน เราจึงยอมรับว่าเป็นคนเดียวกันฉันใด จิตต์ซึ่งแม้จะเกิดดับนั้น เมื่อมีสันตติความสืบต่อคงลักษณะเดิมได้ เราจึงถือเสมือนหนึ่งเป็นจิตต์ดวงเดียวกันไม่สับสนกับดวงอื่นฉะนั้น และสรูปความได้ว่า *วิญญาณหรือจิตต์เป็นตัวไปเกิด เป็นแต่มีความสืบต่อกัน ไม่ใช่ดวงเดียวคงที่เท่านั้น*

อนึ่ง มติที่ว่า กายไม่เที่ยง แต่จิตต์ใจหรือวิญญาณเที่ยงยั่งยืนนั้นเป็นทิฏฐิข้อหนึ่ง ในทิฏฐิ ๖๒ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า เป็นทิฏฐินอกพระพุทธศาสนา คือ (พรหมชาลสูตร เล่ม ๙ หน้า ๒๘) :—

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เป็นนักตรึกนักพิจารณา สมณะหรือพราหมณ์นั้น ได้กล่าวปฏิภานของตน ซึ่งตรึกเห็นพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า "ธรรมชาติที่เรียกว่า ตา, หู, จมูก; ลิ้น, หรือกาย เป็นตัวตนไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา แต่ธรรมชาติที่เรียกว่า จิตต์บ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง เป็นตัวตน เที่ยง ยั่งยืนคงทน มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา มีความยั่งยืนอยู่เสมอ จักตั้งอยู่อย่างไรก็อย่างนั้นทีเดียว"

นี้เป็นอันเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาปฏิเสธมติจิตต์เที่ยงยั่งยืน ถาวร.

ข้อแย้งของฝ่ายพราหมณ์

ยังมีประเด็นสำคัญอีกข้อหนึ่ง ซึ่งทางศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็น "ไม้ตาย" ของเขาในการหักล้าง

คู่โต้ตอบ คือเขากล่าวว่าที่เรากล่าวว่าเกิดดับนั้น เพราะไม่รู้สภาพที่แท้จริง เช่นดินนำมาปั้นเป็นภาชนะอย่างนี้แล้ว ไม่ชอบใจยุบปั้นเป็นภาชนะอย่างอื่น ดินก็คงอันเดิม เปลี่ยนไปแต่รูปภายนอก เราจะว่าดินเกิดดับได้หรือ นักบวชพราหมณ์สมัยใหม่อ้างวิทยาศาสตร์สำทับในข้อนี้ทีเดียวว่า สสารในโลกนี้เราไม่อาจทำให้เพิ่มมากขึ้นหรือลดน้อยลงได้ มีแต่เปลี่ยนรูปไปเท่านั้น. หรือถ้าจะเปรียบด้วยไฟที่ว่าไฟดับไฟติดนั้นหาใช่ตัวไฟไม่ เราเห็นแต่เปลวไฟ แสงไฟหรือสีของไฟเท่านั้น. มีเชื้อ ธาตุไฟก็ปรากฏ ไม่มีเชื้อธาตุไฟก็ไม่ปรากฏ แต่ก็มีอยู่. ด้วยเหตุนี้เขาจึงอ้างว่าที่เรากล่าวว่าไม่เที่ยง เกิดดับนั้นเรามองแต่เปลือกนอก แต่แก่นแท้นั้นเที่ยงไม่สูญหายไปไหน.

คำตอบ

อันนี้ถ้าเราไม่สังเกตให้ดี จะไปตกหลุมทิฏฐิ ๒

อย่าง อย่างหนึ่ง *อตฺถิตา* หมายความว่า *ทุกสิ่งมีหมดแต่อาจแปรรูปได้* อย่างหนึ่ง *นตฺถิตา ทุกสิ่งไม่มีอะไรเลย ใจเราคิดขึ้นทั้งนั้น* เมื่อใจดับความคิดดับ สิ่งทั้งปวงก็เหลวเปล่าไม่มีอะไรเป็นจริงเป็นจัง. อีกอย่างหนึ่งฝ่าย "ไม่มี" อ้างการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ว่าเมื่อแยกถึงที่สุดแล้ว ก็ไม่มีอะไรนอกจากกำลังงานไฟฟ้า. มติทั้ง ๒ ส่วนนี้ จัดเป็นฝ่ายสุดโต่ง ๒ ฝ่าย คือฝ่ายมีกับฝ่ายไม่มี พระพุทธเจ้าตรัสเตือนให้สำเหนียกไว้ (ในสังยุตตนิกาย นิทาน-วรรค เล่ม ๑๖ หน้า ๒๑) ว่า " ดูก่อนกัจจานะ ! โลกนี้อาศัยทิฏฐิทั้งสองเป็นส่วนมาก คือ อตฺถิตา ทิฏฐิว่ามี กับ นตฺถิตา ทิฏฐิว่าไม่มี ดูก่อนกัจจานะ! เมื่อมาเห็นความเกิดของโลก ตามเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบแล้ว ความเห็นที่ว่าไม่มีก็จะไม่เกิดขึ้น เมื่อมาเห็นความดับของโลกแล้ว ความเห็นที่ว่ามีก็จะไม่เกิดขึ้น--- ดูก่อนกัจจานะ! มติที่

ว่าทุกสิ่งมีก็เป็นส่วนสุดข้างหนึ่ง มติที่ว่าทุกสิ่งไม่มีก็เป็นส่วนสุดอีกข้างหนึ่ง ตถาคตแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่อิงอาศัยส่วนสุดทั้งสองข้างนั้น (คือแสดงปฏิจจสมุปบาท ทั้งสายเกิดและสายดับ)"

ในประเด็นที่ว่าสสารไม่สูญไปจากโลก ธาตุไฟ ธาตุดินมีอยู่ไม่ได้สูญไปไหนนั้น ศาสนาพุทธไม่ได้เข้าไปค้านหรือสนับสนุนพัวพันกับเรื่องเหล่านี้ เราสอนในหลักใหญ่ที่ว่าทุกสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่เที่ยง ไม่คงทนถาวร และธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน *ประเด็นที่เราตั้งไว้สำหรับอธิบายให้เห็นว่า ไม่เที่ยงนั้นคือความเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่ความมีหรือความไม่มี* เมื่อเขาจะรั้งเราเข้าสู่ข้อโต้นอกประเด็น จึงควรชี้แจงให้ทราบไว้ ว่าเราชี้ให้เห็นความไม่เที่ยงเกิดดับเปลี่ยนแปลงไป เมื่อคนตาย ธาตุดินก็ไปสู่ธาตุดิน น้ำก็ไปสู่น้ำ เราไม่ได้ว่าดินสูญหรืออะไรสูญ เมื่อเป็น

เช่นนี้ แม้จะยกข้ออ้างในเรื่องไฟเกิดไฟดับมาหักล้างว่าธาตุไฟนั้นมีอยู่ ที่เทียบด้วยวิญญาณธาตุมีอยู่ เราก็ไม่ได้แย้งในข้อว่ามี (existence) หรือไม่มี (non-existence) แต่เราสอนในข้อว่าไม่เที่ยงแปรปรวนไปต่างหาก. คงปล่อยให้พวกเห็นว่ามี และเห็นว่าไม่มีเถียงกันเองต่อไป.

จิตต์คือมันสมองแน่หรือ ?
มันสมองจะไปเกิดได้อย่างไร ?

นักวิทยาศาสตร์บางท่าน ที่หนักในทางวัตถุ มีความเห็นว่า จิตต์หรือวิญญาณที่คนนึกว่าเป็นนามธรรมนั้น แท้จริงก็คือมันสมองพร้อมด้วยระบบประสาท (nervous system) เท่านั้นเอง. ความเคลื่อนไหวของร่างกายทุกส่วน ก็เป็นเพียงการสั่งงานของมันสมอง. ในการนี้มีข้อพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์มากมาย. คือเขานำลิงเป็น ๆ มา เปิดกระโหลกส่วนสมองแล้วนำไฟฟ้า

มาทดลองจึงดู เพื่อให้รู้ว่าสมองส่วนไหนคุมการเคลื่อนไหวของตา หู จมูก ลิ้น ทำให้นิ้วไหนกระดิก ทำให้ปากอ้า แล้วก็ผ่าสมองคนที่ตายแล้วตรวจเทียบเคียงทดลองให้ทราบว่า สมองส่วนไหนคุมร่างกายส่วนไหน ครั้นแล้วได้ทดลองให้ดูว่า ถ้าจิตต์ใจเป็นนามธรรมที่มาสิงอยู่ในตัวคนจริง เวลาเราฉีดยาที่แขนให้ประสาทหมดความรู้สึก เหตุไฉนเราจึงไม่รู้สัมผัสที่มือ นี่ก็เห็นได้ชัด ๆ ว่า ถ้าเราไม่มีระบบประสาทอันมีสายโยงไปติดต่อกับสมองแล้ว เราจะไม่รู้สึกอะไรได้เลย เพราะฉะนั้นเขาจึงเห็นว่า เมื่อคนตายแล้ว ก็หมดเรื่องกัน อะไรจะไปเกิดได้อีก ระบบประสาทและสมองเน่าหมด จะมีอะไรไป. อีกอย่างหนึ่งเขาทดลองให้ดูต่อไปอีกว่า หนูตัวผู้หรือตัวเมียที่มีความรู้สึกแตกต่างกันตามเพศของตนนั้น ไม่ใช่เพราะจิตต์ใจ แต่เป็นเพราะฮอร์โมน คือน้ำชะนิดหนึ่งในต่อมของร่างกาย เขาจึงทดลองเอาลูกหนูแดง ๆ ใส่ลงไปในกรงที่ขังหนู

ตัวผู้ไว้ หนูตัวผู้จะเลี้ยงหนี่ไม่ใยดี หรือบางทีจะตรงเข้ากัดและกินเสียเลย. แต่พอเอาฮอร์โมนของหนูตัวเมียฉีดเข้าไป หนูตัวผู้นั้นจะเปลี่ยนจิตต์ใจทันที คือแทนที่จะกัดหรือกินลูกหนู แต่จะมีความรู้สึกในทางเป็นมารดา คือหาเศษผ้าหรือฟางมารองให้ลูกหนู เอาใจใส่ดูแลปกป้อง. เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้อสรูปก็ไปลงอีกว่ามีแต่กายหรือระบบประสาทเท่านั้นที่ทำหน้าที่รู้ ไม่มีจิตต์หรือวิญญาณเป็นพิเศษมาแต่ไหน ตายแล้วก็แล้วไป อะไรจะไปเกิดได้อีก.

คำตอบที่ว่าจิตต์ ไม่ใช่มันสมอง

พระพุทธเจ้าทรงให้คำจำกัดความเกี่ยวกับลักษณะของจิตต์ว่า อสรีรํ ไม่มีร่างกาย คุหาสยํ มีคูหาหรือกายของคนเป็นที่อาศัย เป็นอันชี้ลงไปว่าร่างกายมีส่วนสัมพันธ์กับจิตต์อย่างใกล้ชิด แต่ไม่ใช่จิตต์. เหมือนแก้วใส่น้ำมีส่วนสัมพันธ์กับน้ำ แต่น้ำกับแก้วน้ำ

ไม่ใช่อันเดียวกัน หรือในตัวอย่างเทียบเคียงอื่นอีก ผู้ที่ถือว่าระบบประสาทหรือเส้นประสาทเป็นจิตต์ ก็เท่ากับถือว่าสายไฟฟ้าเป็นตัวไฟฟ้า หรือถือว่ามันสมองเป็นจิตต์ ก็เท่ากับถือเอาเครื่องกำเนิดไฟฟ้า (generator) เป็นตัวไฟฟ้า ซึ่งไม่มีทางจะเป็นไปได้เลย. เครื่องกำเนิดไฟฟ้าก็ตาม สายไฟฟ้าก็ตาม มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับไฟฟ้า แต่หาใช่ไฟฟ้าไม่ แต่ไฟฟ้าก็ปรากฏขึ้นชัดเจนที่สิ่งเหล่านี้ เมื่อตัดสายไฟไปแค่ไหน ไฟฟ้าก็แล่นไปได้แค่นั้น เหมือนเมื่อฉีดยาหรือตัดเส้นประสาทธาตุรู้ก็แล่นไปไม่ได้. ในตัวอย่างเรื่องนำฮอร์โมนมาฉีดให้หนูตัวผู้มีจิตต์ใจเป็นหนูตัวเมียไปนั้นเล่า ก็เหมือนกับเราประดิษฐ์หลอดไฟฟ้าให้เป็นสีนวนบ้าง สีเขียวบ้าง แดงบ้าง ทำให้เป็นหลอดยาวหรือเป็นเหลี่ยมบ้าง ไฟฟ้าก็ชะนิดเดียวกัน แต่เหตุแวดล้อมต่างกัน คือสีและลักษณะของหลอดต่างหาก ที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อดูข้างนอกจึงเห็นเป็นไฟฟ้าสีเขียว สีแดง หรือตัว

อย่างเรื่องแก้วน้ำกับน้ำ เราประดิษฐ์แก้วน้ำเป็นรูปปลา น้ำที่ใส่ลงไปก็เป็นปลา ประดิษฐ์เป็นรูปไก่ น้ำที่ใส่ลงไปก็เป็นรูปไก่. ผะสมสีต่าง ๆ หรือหัวน้ำหอมลงไป น้ำก็มีสี มีกลิ่นไปตามส่วนที่ผะสมนั้น แม้ผะสมสิ่งที่มีกลิ่นเหม็นลงไป น้ำก็พลอยมีกลิ่นเหม็นไปด้วย. จิตต์หรือวิญญาณก็เช่นเดียวกัน ปรากฏในตัวสัตว์ ก็มีความรู้สึกแบบสัตว์ชะนิดนั้น ๆ เช่น เป็นหนอน เป็นสุนัข เป็นแมวปรากฏในร่างของมนุษย์ผู้หญิง ก็มีความรู้สึกแบบผู้หญิง ในร่างของมนุษย์ผู้ชายก็รู้สึกแบบมนุษย์ผู้ชาย ถ้าเอาฮอร์โมนฉีดเข้าไปทำให้สิ่งแวดล้อมทางกายเปลี่ยนไป ความรู้สึกนึกคิดก็เปลี่ยนไปได้ตามสิ่งแวดล้อมนั้น เหมือนเราทำสายไฟฟ้าให้เล็กแทบมองไม่เห็น ไฟฟ้าก็เดินอ่อนที่สุดจนเกือบไม่รู้สึกว่ามี ถ้าใช้สายไฟใหญ่ ไฟฟ้าก็เดินแรง หรือถ้าดัดแปลงให้เกิดกำลังงานได้ตามประสงค์ เราก็อาจทำให้ไฟฟ้าเป็นประโยชน์แก่เราได้ทุกอย่างที่เราค้นวิธีพบ. การ

ฉีดฮอร์โมน จึงเป็นการจัดสิ่งแวดล้อมให้ธาตุรู้เป็นไปตามที่บุคคลต้องการ อย่าว่าแต่จะเปนนิสสัยใจคอให้หันเหไปเลย แม้จะทำให้ธาตุรู้ผิดปรกติถึงขนาดเป็นบ้าก็ทำได้ เช่นฉีดพิษสุนัขบ้าเข้าไป หรือให้กินยาอาเตบรินมากเกินขนาด อันทำให้เกิดความผิดปรกติในมันสมองและระบบประสาท ธาตุรู้ซึ่งเนื่องด้วยกายก็จะพลอยผิดปรกติไปด้วย เหมือนเครื่องยนต์ไม่ดีไฟฟ้าก็เดินไม่สะดวกฉะนั้น.

ทางพระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธความที่จิตต์เกี่ยวเนื่องกับกาย เพราะฉะนั้นจึงสอนไม่ให้ทรมานกายให้ลำบาก เพราะเมื่อกายกระสับกระส่าย จิตต์ก็จะกระสับกระส่ายด้วย ฝรั่งเคยทดลองให้คนกินอาหารอด ๆ อยาก ๆ คนที่เข้มแข็งล่ำสันดีแท้ ๆ ถูกทดลองนาน ๆ เข้าก็ถึงกับจะเป็นบ้า จิตต์ใจกระสับกระส่าย พอผ่อนรับประทานอาหารให้มากขึ้นกว่าขณะอด จึงค่อยเป็นปรกติดังเดิม ส่วนทางพระพุทธศาสนาแม้จะสอนไม่ให้

ทรมานกาย แต่ถ้าเป็นนักบวช ก็ไม่ให้บำรุงจนเกินไปนัก เพราะอาจเป็นทางให้กิเลสบางชะนิดกำเริบ เพราะฉะนั้นการตัดอาหารมื้อเย็น จึงนับว่าเป็นทางสายกลางสำหรับนักบวช. พระพุทธเจ้าทรงทดลองมาแล้วในการทรมานพระกายก็ไม่ได้ตรัสรู้ หรืออยู่ในปราสาทราชวัง บำเรอด้วยกาม เต็มขนาด ก็ไม่ได้ตรัสรู้ จึงทรงสอนทางสายกลางไว้สำหรับนักบวช.

ขณะนี้ ได้มีสำนักจิตตวิทยาเกิดขึ้นใหม่อีกสำนักหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า กายกับจิตต์เกี่ยวเนื่องกัน ในการวิเคราะห์จิตต์จะต้องตรวจร่างกายประกอบด้วย หรือเมื่อเกิดโรคทางร่างกาย ที่หาสมุฏฐานทางกายไม่ได้ก็จะต้องไต่สวนถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับจิตต์ใจด้วย นักจิตตวิทยาสำนักนี้ ถ้าได้ศึกษาพระพุทธศาสนา คงพอใจมาก เพราะพระพุทธศาสนาสอนไว้อย่างรอบคอบในเรื่องนี้มาหลายพันปีแล้ว.

เหตุผลอันแสดงว่า จิตต์ หรือ วิญญาณไม่

ใช่กาย อีกอย่างหนึ่ง ก็คือ ขณะมีความเจ็บปวดทางกาย ผู้มีจิตต์อันได้อบรมแลว ย่อมอดทนได้ดีกว่าผู้ไม่เคยอบรมจิตต์เลย คนที่แม้โหดร้ายทารุณมาก่อน ไม่ต้องฉีดฮอร์โมนหรืออะไรเลย เพียงฟังเทศน์อ่านหนังสือธรรมะคิดหาเหตุผลสอนใจ ก็กลับตัวได้ ถ้าจิตต์หรือวิญญาณเป็นกาย ก็คงต้องแก้ด้วยวิธีฉีดยาหรือกินยากันเท่านั้น แต่นี่เพียงคิดหาเหตุผลสอนตนเอง ก็ยังกลับใจได้ แลพระพุทธ-ศาสนาที่สอนหนักในทางอบรมจิตต์ใจ ก็เพราะถ้าจิตต์ใจได้รับการอบรมดีแล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดความสุขมาถึงทางกายด้วย.

เชื่อได้อย่างไรว่าตายแล้วเกิด

ปัญหาข้อต่อไปมีอยู่ว่า สมมติว่ายอมรับตามหลักพระพุทธศาสนาที่ว่าวิญญาณเป็นพืชที่จะไปเกิดได้จริง

เหตุผลที่ว่าตายแล้วเกิดก็ดูเหมือนยังถางเถือนเต็มทีที่จะให้เชื่อได้.

คำตอบเรื่องตายแล้วเกิด

ในการตอบปัญหานี้ ก็จะต้องย้อนถามดูบ้างว่าฝ่ายที่ไม่เชื่อว่าตายแล้วเกิด มีเหตุผลอย่างไร โดยปรกติฝ่ายไม่เชื่อก็ตอบว่า เพราะไม่รู้ไม่เห็น พูดไปพูดมาก็ย้อนมาให้ฝ่ายที่เชื่อว่าตายแล้วเกิดพิสูจน์ ตกลงว่าถ้าจะให้หาเหตุผลกัน ฝ่ายไม่เชื่อมักจะโยนมาให้อีกฝ่ายหนึ่งให้เหตุผลโดยมาก ในที่นี้จะพยายามหาเหตุผลให้ฟังทั้งฝ่ายไม่เชื่อและฝ่ายเชื่อ เพื่อช่วยให้ท่านผู้อ่านรู้สึกว่าได้ฟังเหตุผลทั้งสองฝ่ายอย่างเลือกตัดสินได้ด้วยตนเองจริง ๆ.

อนึ่ง ถ้าจะถือความไม่รู้ไม่เห็นแต่อย่างเดียวมาค้านก็เกือบจะไม่ใช่เหตุผล เพราะสิ่งที่เราไม่รู้ไม่เห็นมีอยู่ในโลกนี้มากมาย เพียงแก่ว่าไม่รู้ไม่เห็นจะเป็นเหตุลบล้างความจริงหาได้ไม่ เช่นเราไม่รู้ว่าไฟเป็นของ

ร้อน จึ่งยื่นมือเข้าไปในไฟ ความไม่รู้นั้นก็หาช่วยให้เย็นสบายไม่ร้อนได้ไม่ เราไม่รู้ว่ามีหลุม เดินกลางคืนจึ่งตกลงไปในหลุม จะต่อว่าเอากับหลุมว่าฉันไม่รู้ไม่เห็น ทำไมฉันจึ่งต้องตกหลุมด้วยดังนี้จะได้หรือ พระพุทธศาสนาสอนให้หาความรู้ ไม่ใช่สอนบนมูลฐานแห่งความไม่รู้ เพราะฉะนั้นเราจึ่งควรพิจารณาเหตุผลข้ออื่นต่อไป

ข้อแย้งทางชีววิทยาและธรณีวิทยา

เมื่อพิจารณาทางชีววิทยา (Biology) และธรณี-วิทยา (Geology) แล้วจะเห็นได้ว่า ในชั้นเดิมทีเดียวโลกนี้มีสัตว์เซลล์เดียวก่อนแล้วจึ่งค่อย ๆ เจริญขึ้นเป็นสัตว์หลายเซลล์ เป็นสัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งน้ำครึ่งบก สัตว์เลื้อกคลาน สัตว์บก. มนุษย์เป็นสัตว์ที่เจริญสูงสุดในหมู่สัตว์ทั้งหลาย. เท่าที่วิทยาศาสตร์หาหลักฐานได้ มนุษย์เพิ่งมีขึ้นในโลก เมื่อไม่ถึงล้านปีมานี้เอง ทางธรณีวิทยาได้ช่วยสนับสนุนมตินี้ด้วยหลักฐานเกี่ยวกับ

ทรากเหลือ (fossils) ต่าง ๆ ในหินละลายหรือในดิน เพราะฉะนั้นข้อแย้งจึงมีว่า ถ้าคนเวียนว่ายตายเกิดจริง ก็เวียนกันไปมาภายในไม่กี่แสนปีนี้เอง แล้วก่อนหน้านั้นวิญญาณไปอยู่ที่ไหน หรือว่าวิญญาณก็วิวัฒน์ได้เหมือนกัน.

คำตอบ

ข้อแย้งทางชีววิทยาและธรณีวิทยานี้ ขอตอบด้วยเหตุผลทางดาราศาสตร์ (Astronomy) และเหตุผลทางพระพุทธศาสนา. และเมื่อตอบแล้วจะเห็นได้ว่าหลักฐานฝ่ายชีววิทยาและธรณีวิทยานั้นเราไม่ต้องปฏิเสธ แต่มีเหตุผลอื่นมาชี้ให้เห็นกลมกลืนกันได้และเป็นทางให้เราหัดมองกว้าง ๆ ไม่มองแต่แง่เดียว.

ผู้ศึกษาวิชาดาราศาสตร์ จะทราบว่าโลกอื่นจากโลกเรานี้มีอยู่อีกหลายล้านหลายโกฏิ หรือจะว่านับไม่ถ้วนก็ได้. ในเวหาอันเวิ้งว้างหาที่สุดมิได้นี้ ประกอบไปด้วยสุริยจักรวาลมากมาย สุริยจักรวาลหนึ่ง ๆ ก็มีดวงอาทิตย์ บริวารของดวงอาทิตย์ เช่นโลกเราและ

ดาวเคราะห์อื่น ๆ มีดาว อังคาร, พุธ, พฤหัส, ศุกร, เสาร์ เป็นต้น ซึ่งต้องอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ และดาวบริวารของดวงอาทิตย์ หรือที่เรียกว่า Planet นี้ บางดวงก็ยังมีดวงจันทร์เป็นบริวารเวียนรอบ เหมือนดวงจันทร์เวียนรอบโลกเรานี้ต่าง ๆ กัน. ดาวพุธกับศุกร ไม่มีดวงจันทร์เป็นบริวารเลย โลกเราและดาวพระเกตุมีดวงจันทร์ ๑ ดวง ดาวอังคารกับมฤตยูมี ๔ ดวง ดาวพฤหัสมีไม่น้อยกว่า ๑๓ ดวง ดาวเสาร์มี ๙ ดวง ส่วนในสุริยจักรวาลอื่น ๆ ก็คงมีลักษณะพิเศษออกไปไม่สิ้นสุด ถ้าจะนับดาวเคราะห์ที่ต้องอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ทั้งหลาย ก็นับไม่ถ้วน เท่าที่กะกันไว้ ดาวต่าง ๆ ที่จะถ่ายรูปดูได้จากกล้องดูดาวชะนิดดีที่สุดในอนาคต จะมีถึงสามหมื่นล้านดวง ปัจจุบันถ่ายรูปได้ประมาณพันห้าร้อยล้านดวง แล้วที่เกินวิสัยของกล้องอีกเล่าจะมีสักเท่าไร เพราะฉะนั้นเราจึงไม่ควรจะมีใจแคบว่ามีคนอยู่ฉะเพาะโลกเรานี้เท่านั้น วิญญาณที่เวียนว่ายตายเกิดจะสับ

เปลี่ยนเวียนวนจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่นอย่างไรก็ได้ ไม่จำเป็นจะต้องมีอายุเพียงห้าแสนปี อย่างที่บางคนนึก. อานุภาพของจิตต์หรือวิญญาณนี้ ไม่ขึ้นอยู่แก่กาลและอวกาศ ไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาเรื่องกินที่ เราอาจนึกไปถึงดวงอาทิตย์ในขณะเดียวเท่ากับที่นึกไปถึงสถานที่ที่อยู่ใกล้ที่สุด ไม่มีติดขัด จะนึกทะลุโลกไปหรือซอกเข้าไปในเขาในเหล็กก็นึกได้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงใช้ศัพท์ว่า "ทูรงฺคมํ" ไปได้ไกล. ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่า อนนฺตํ วิญฺญาณํ วิญญาณหาที่สุดมิได้ ทั้งไม่กินที่และไม่ขึ้นอยู่แก่กาลเวลาด้วย ถ้าจะยอมรับว่าวิญญาณมนุษย์ในโลกนี้ เพิ่งมีโอกาสเข้าสิงร่างมนุษย์เมื่อห้าแสนปีนี้จริง ก็ไม่ใช่ของแปลกปลาดอะไร เพราะเมื่อโลกนี้ยังไม่มีมนุษย์ มันก็ไปอาศัยร่างมนุษย์ในโลกอื่น หรือวิญญาณชั้นต่ำก็ไปสิงในร่างของสัตว์เซลล์เดียวหลายเซลล์ตามแต่จะเหมาะสม. เมื่อกล่าวถึงหลักดาราศาสตร์ตอนนี้แล้ว ก็จะขอแซกพระพุทธ-

ภาษิตที่สำแดงความรู้ในเรื่องดาราศาสตร์อย่างทันสมัยมาแล้วหลายพันปีสักเล็กน้อย การค้นพบของนักวิทยาศาสตร์สมัยหลังพุทธกาลตั้งพันปี หรือกว่านั้นว่ายังมีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์อื่น ๆ นอกไปจากสุริยจักรวาลนี้ และถ้าแสดงความเห็นว่า โลกกลมหรือโคจรรอบดวงอาทิตย์ ก็พากันถูกทางการฝ่ายศาสนาคริสต์จับเผาทั้งเป็นไปมากหลายจนกระทั่งบัดนี้ศาสนานั้น ไม่กล้าจับนักวิทยาศาสตร์เผาไฟแล้วนั้น ถ้าเราได้ศึกษาข้อความในพระพุทธภาษิต (ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย เล่ม ๒๐ หน้า ๒๙๒) แล้ว เราจะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ยังมีดวงอาทิตย์ดวงจันทร์อีกมากมาย ไม่ใช่แต่เท่าที่เราเห็นเท่านั้น ทรงแสดงจูฬนิกาโลกธาตุ มัชฌิมิกาโลกธาตุ มหาสหัสสีโลกธาตุ หรือโลกที่รวมกันเป็นกลุ่มน้อยกลุ่มกลางกลุ่มใหญ่ มีพระจันทร์ พระอาทิตย์อีกนับไม่ถ้วนนั้นเอง เพราะฉะนั้นในเรื่องวิญญาณมนุษย์ในโลกนี้

ที่กล่าวว่าอายุราว ๕ แสนปีนั้น จึงไม่ใช่ปัญหาที่พึงสงสัย ส่วนปัญหาที่ว่า วิญญาณวิวัฒน์ได้หรือไม่นั้น ทางเรารับรองว่าวิวัฒน์ได้ คือขึ้นก็ได้ หรือกลับต่ำลงไปอีกก็ได้แล้วแต่ความอบรม หรือกรรมคือการกระทำของวิญญาณนั้น ๆ ในขณะที่อาศัยร่างกาย.

ข้อแย้งเรื่องเกิดไม่คงที่

ถ้าเกิดปัญหาขึ้นอีกว่า มะม่วงมีลูกก็เป็นมะม่วง ข้าวก็ออกรวงเป็นข้าว ไม่สับสนเป็นทุเรียนมังคุดหรือเงาะ นี่เห็นได้ชัด ๆ ว่าการเกิดเป็นอะไรก็ควรเป็นอยู่อย่างนั้น ทำไมจึงกล่าวว่าคนอาจจะเกิดเป็นสัตว์หรือสัตว์อาจจะเกิดเป็นคนได้ จะไม่แย้งกฎธรรมดาไปหรือ.

คำตอบ

ที่อ้างกฎธรรมดานั้นถูกแล้ว พระพุทธศาสนาไม่เคยสอนไว้ที่ไหนเลยว่า ข้าวออกรวงเป็นองุ่น หรือมะม่วงกลายเป็นมะทราง. สัตว์มีลูกเป็นสัตว์ คนมี

ลูกเป็นคน ถูกกฎธรรมดาแล้ว ไม่มีใครแย้งกฎข้อนี้ แต่นี่เป็นกฎทางกาย กายตายแล้วก็เน่าไป หรือในขณะยังไม่ตายจะสืบพันธุ์ได้ คนมีลูกเป็นคน ก็เป็นของธรรมดา แต่วิญญาณที่อาศัยร่างต่างหากที่อาจไปปรากฏในรูปกายของคนหรือสัตว์ก็ได้ ไปปรากฏในรูปกายคนก็มีความรู้สึกเป็นคน แต่บางทีอุปนิสสัยป่าเถื่อนโหดร้าย ซึ่งติดมาแต่ชาติก่อนยังปรากฏแม้ในวิญญาณซึ่งอาศัยร่างของคนแล้วก็มี. ร่างกายที่สืบพืชพันธุ์ เหมือนแม่พิมพ์ของภาชนะต่าง ๆ เช่นกะถางใส่น้ำ หม้อข้าว แม่พิมพ์ชะนิดไหนก็พิมพ์หรือผลิตได้แต่ชะนิดนั้นไม่สับสน แม่พิมพ์ชามก็ผลิตชาม แม่พิมพ์กะถางก็ผลิตกะถาง แต่สมมติว่า ชามหรือกะถางเป็นกายของคนและสัตว์ วิญญาณเปรียบเหมือนน้ำเราอาจใส่ขังอยู่ในภาชนะได้ทุกชะนิด โดยไม่แย้งกับกฎว่า แม่พิมพ์ชามก็ผลิตชามออกมา หรือแม่พิมพ์หม้อข้าวก็ผลิตหม้อข้าวออกมานั้นเลย เพราะนั่นเป็น

เพียงเปลือกนอก ส่วนน้ำหรือธาตุรู้ไปขังอยู่ในอะไรก็มีลักษณะเป็นเหลี่ยม หรือกลม หรือยาว ตามรูปลักษณะของสิ่งนั้น คือธาตุรู้ไปสิงในร่างสัตว์ก็คิดแบบสัตว์ สิงในร่างกายคนก็คิดแบบคน เราอาจเอาน้ำใส่ในภาชนะทุกชะนิดโดยไม่ขัดแย้งกฎธรรมดาข้อนี้ฉันใด กรรมคือการกระทำของคนก็จัดสรรวิญญาณให้ไปเข้าร่างคนหรือสัตว์ได้ฉันนั้น. ท่านผู้หนึ่งตอบปัญหาข้างบนนี้สั้น ๆ ว่า "*การเวียนว่ายตายเกิดนั้นไม่สับสน หรือผิดกฎธรรมชาติ ถ้าเกิดที่คนก็เป็นคน ถ้าเกิดที่สัตว์ก็เป็นสัตว์*" นี่ก็เล็งถึงว่า สิ่งที่ไปอาศัยร่างนั้นอาจจะไปอาศัยร่างคนหรือสัตว์ก็ได้.

ข้อแย้งเกี่ยวกับสถิติคนเกิด

มีปัญหาต่อไปว่า ถ้าคนตายแล้วเกิด ทำไมจำนวนมนุษย์ไม่คงที่เล่า เห็นแต่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทุกประเทศในระยะ ๕๐ ปีนี้ บางประเทศมีพลเมืองเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัวหรือกว่าเท่าตัว อันแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เรา

เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าวิญญาณเวียนว่ายตายเกิดจริง เมื่อก่อนนี้วิญญาณไปไหนเสีย เพิ่งมาเพิ่มมากขึ้นในภายหลัง.

คำตอบ

ปัญหาเรื่องสถิติคำนวณนี้น่าพิจารณามาก ถ้าเรามองระยะใกล้ฉะเพาะหน้า เราก็เห็นอย่างนี้ แต่เราลองคำนวณกันดูเล่นบ้าง บางทีจะทำให้ได้ความคิดอะไรใหม่ ๆ ขึ้น ลองสมมติว่า คน ๒๐ คนในปีหนึ่งคิดหักที่ตายที่เกิดหมดแล้ว มีคนเพิ่มขึ้น ๑ คน เป็น ๒๑ คน (เพิ่มปีละ ๕ เปอร์เซ็นต์) นี้คิดให้ประโยชน์แก่ฝ่ายที่อ้างสถิติเป็นพิเศษ. ในชั้นนี้บางทีผู้อ้างสถิติจะขอแย้งว่า ๒๐ คนเพิ่ม ๑ คนต่อปีนั้นน้อยนัก ขอเพิ่มสัก ๕ คนไม่ได้หรือ จะได้รวมทั้งมีอยู่เดิมด้วยเป็น ๒๕ คน (เพิ่มปีละ ๒๕ เปอร์เซ็นต์) ขอตอบว่าถ้าขอเพิ่ม ๕ คน เวลาคิดย้อนหลัง จะเสียเปรียบทางคำนวณมาก. คือเราคิดว่าจำนวนคนเพิ่ม ๑ คน

ต่อ ๒๐ คนทุกปี เวลาคิดย้อนหลัง ก็คิดไปถึงปีที่แล้ว ๆ มาว่าจำนวนคนลดลงทุกปี ที่คิดย้อนหลังนี้เพื่อจะไปดูว่าตั้งต้น ๑ เมื่อไร. พลเมืองไทยในปัจจุบันสมมติว่า ๑๖ ล้านคน ถ้าคำนวณย้อนหลังไปเมื่อ ๓๕๑ ปีที่ล่วงมาแล้ว มีไม่ถึงคน นี่คิดเพียง ๒๐ คน เพิ่ม ๑ คนเท่านั้น ถ้าคิดว่าปีหนึ่งเพิ่มถึง ๕ คน พอคิดย้อนหลังไปไม่ถึง ๗๖ ปี คนไทยไม่มีเหลืออยู่ในโลกเสียเสียแล้ว. ท่านเชื่อไหมว่า เมื่อ ๓๕๑ ปีมาแล้วมีคนไทยอยู่ในโลกไม่ถึง ๑ คน ทั้ง ๆ ที่เราก็ถือสถิติคนเกิดคนตายมาคำนวณกันอย่างละเอียด ?

ถึงแม้ว่าข้อคิดและการคำนวณย้อนหลังดูจำนวนเดิม แบบนี้จะทำให้ผู้ถือสถิติมาหักล้างอิดอัดอยู่บ้าง ทางฝ่ายตอบก็จะขอให้ประโยชน์แก่ฝ่ายแย้ง ทำเป็นไม่รู้เรื่องนี้เสีย จะหาเหตุผลอื่นมาแก้ใหม่ต่อไป.

ทางพระพุทธศาสนาถือว่า อนนฺตํ วิญฺญาณํ วิญญาณไม่มีที่สิ้นสุด โปรดระลึกไว้ให้ดี. วิญญาณ

สิงอยู่ในร่างคนเป็นจำนวนน้อย แต่สิงอยู่ในร่างสัตว์ เช่น มด ปลวก ปลา นก เนื้อ เป็นต้น มากกว่าคนหลายล้านเท่า แม้กระนั้น ร่างก็ยังไม่พอให้วิญญาณสิง ถ้าร่างกายเหมือนภาชนะน้ำ และวิญญาณเปรียบเหมือนน้ำ แม้ภาชนะจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ สักเท่าไร ก็มีน้ำจะบรรจุได้เสมอ น้ำเสียอีกยังมีการกินที่ และมีปริมาณจำกัด ส่วนวิญญาณนั้นมีปริมาณไม่จำกัด และไม่เปลืองที่ ทั้งไม่มีปัญหาเรื่องกาลเวลาช้าเร็ว จึงไม่ควรวิตกว่าวิญญาณเพิ่มจำนวนขึ้นได้อย่างไร และที่แล้วมา ถ้ามีจะไปรออยู่ที่ไหน ไฟก่อนที่เราจะจุดไม้ขีดนั้นไปรออยู่ที่ไหนเล่า ไม่รำคาญหรือ ? ไม่เมื่อยหรือ ปัญหาเรื่องเวลาและสถานที่ไม่มีสำหรับไฟฉันใด *วิญญาณก็เป็นธาตุรู้อย่างหนึ่ง เมื่อธาตุทางกายผสมถูกส่วน ก็ปรากฏได้ เหมือนเมื่อจุดไม้ขีดถูกส่วนไฟก็ปรากฏฉันนั้น.*

นอกจากนั้น เรายังควรระลึกถึงความเสื่อมความ

เจริญของโลกดูบ้าง อย่าคิดแคบ ๆ เท่าที่เห็นฉะเพาะหน้า ในยามเจริญมนุษย์จะมากสักเท่าไรก็ได้ เท่าที่จะมีที่อยู่ในโลกนี้ ในยามเสื่อมอาจจะตายกันหมดหรือเหลือเพียงเล็กน้อยก็ได้เพราะเหตุคือดินฟ้าอากาศบ้าง โรคภัยไข้เจ็บบ้าง ประดิษฐ์อาวุธร้ายแรงขึ้นฆ่ากันเองบ้าง ยังมีเหตุสุดวิสัยอื่นอีก เช่นอาจมีดาวในจักรวาลอื่นผ่านมาในรัสมีที่ทำให้เกิดความผันผวนแก่ชีวิตมนุษย์และสัตว์ในโลกนี้ก็ได้ เพียงจุดดับในดวงอาทิตย์ซึ่งอยู่ไกลแสนไกล ยังมีอำนาจทำให้เกิดพายุแม่เหล็ก ทำให้การรับส่งวิทยุเสียผลไปก็มีบ่อย ๆ *ทุกสิ่งมีคราวเสื่อมคราวเจริญ* เราปลูกต้นไม้ใหญ่มาก ๆ ต้นหญ้าเล็ก ๆ ก็หายไปไม่เจริญงอกขึ้นในบริเวณนั้น ๆ พอตัดต้นไม้ใหญ่ ๆ หมดต้นหญ้าเล็ก ๆ ก็งอกขึ้นเต็มไปทั่ว ทั้งนี้กเพราะมีพืชพร้อมอยู่แล้วที่จะงอก แต่เหตุแวดล้อมยังไม่อำนวยก็ยังไม่งอกขึ้นเท่านั้นเอง. ทั้งมีหลักการเวียนว่ายตายเกิด

ถ่ายเทชีวิตได้จากโลกหนึ่งไปสู่โลกอื่น ๆ *จึงไม่เป็นของแปลกอะไรที่วิญญาณจะมาสิงร่างมนุษย์ได้มากขึ้นหรือน้อยลง ตามเหตุแวดล้อมคือร่างกายของมนุษย์มีมากหรือน้อยลงนั้น.*

ปัญหาสอดในระหว่าง

น่าถามว่าสมมติฐานที่ตั้งขึ้นมานี้ ก็น่าฟังอยู่ แต่รู้ได้อย่างไรว่าวิญญาณมีมากไม่สิ้นสุด ถ้าไม่เชื่อว่าวิญญาณมีจริงเป็นเพียงกระบวนการของมันสมองเท่านั้นดังนี้ สมมติฐานนี้จะมิล้มหาสาระไม่ได้หรือ ?

คำตอบ

วิญญาณไม่ใช่รูปร่าง เราจะเห็นด้วยตาหรือสัมผัสไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องรู้ด้วยตาภายใน ดั่งที่พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกผู้มีญาณได้รู้เห็นมาแล้ว เพียงแต่เปลวไฟที่เราเห็นได้นี้แหละ เมื่อไฟยังไม่ติด ถ้าใครพูดว่าไฟมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง เราก็ยังพิสูจน์

ไม่ได้ด้วยตาเปล่า ต้องรอให้ไฟติดเสียก่อน *ข้อที่พระพุทธเจ้าหรือพระอริยบุคคลรู้ก็ไม่ใช่ผูกขาดเพื่อให้เห็นว่าศักดิ์สิทธิ์อะไรเลย ท่านยังแสดงวิธีที่จะรู้ตามท่านไว้ด้วย ข้อปฏิบัติคือความเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การกระทำอันชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ตั้งสติชอบ ตั้งใจมั่นชอบ* ปัญหาไม่ใช่อยู่ที่ท่านเสียแล้ว มาอยู่ที่เราว่าอยากพิสูจน์หรือไม่ ? อยากพิสูจน์ก็เชิญปฏิบัติดู ถ้าปฏิบัติได้ครอบบริบูรณ์แล้วยังไม่รู้ไม่เห็นค่อยมาต่อว่า ถ้ายังไม่ปฏิบัติ เหมือนคนไม่เคยเรียนภาษาบาลีก็แปลภาษาบาลีไม่ออก จะไปโทษภาษาบาลีได้หรือ ? ความสุข ความทุกข์ ที่เกิดขึ้นในจิตต์ใจของเรา เรารู้ว่ามีมากน้อยเท่าไร สมมติว่าคนหนึ่งมีทุกข์มาก กินไม่ลงนอนไม่หลับ เพื่อนถามว่าทุกข์มากเท่าไหน ทำมือให้ดูที่หรือ ถ้าทำขนาดให้ดูไม่ได้ ก็ไม่เชื่อดังนี้ จะชื่อว่าทุกข์นั้นไม่มีจริงได้หรือไม่ ?

อีกประการหนึ่ง ข้อที่กล่าวว่า ถ้าไม่เชื่อว่า

วิญญาณมีจริง สมมติฐานเรื่องวิญญาณจะมีต่อไปหรือนั้น เป็นปัญหาที่กระจ่าง ความเชื่อไม่ใช่เป็นเหตุให้ความจริงกลับกลายไป เปรียบเหมือนเราไม่เชื่อว่าตุ๊กแกบางชนิดมีหูอยู่ที่ขา บางชนิดมีหูที่สีข้าง เพราะเราเคยเห็นแต่หูคนและสัตว์ว่าอยู่ที่บริเวณศีรษะโดยมาก แต่ความไม่เชื่อนั้น ก็ไม่สามารถทำให้หูของตุ๊กแกเลื่อนไปอยู่ที่บริเวณศีรษะของมันได้ มันก็คงอยู่ที่ขาที่สีข้างตามเดิมนั่นเอง *เมื่อความจริงขึ้นอยู่แก่ตัวของมันเอง ไม่ขึ้นอยู่แก่ความเชื่อหรือความไม่เชื่อ ความรู้หรือความไม่รู้ของใครเช่นนี้ ความไม่เชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ* จึง*ไม่ทำให้กระทบกระเทือนความ*จริง*ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบเลย.*

ข้อแย้งเรื่องจำไม่ได้

มีทางแย้งต่อไปว่า ถ้าเราตายแล้วเกิด เหตุไฉนเราจึงระลึกถึงเหตุการณ์ในชาติก่อนไม่ได้.

คำตอบ

อย่าว่าแต่เหตุการณ์ในชาติก่อนเลย แม้ในขณะเราเป็นเด็กอายุ ๓ ขวบ ๒ ขวบ เราก็ระลึกไม่ได้ หรือใกล้เข้ามากว่านั้น เมื่ออายุ ๑๕ ปีที่แล้วมา เรารับประทานอาหารตลอดปีนั้น มีกับข้าวอะไรบ้าง เราระลึกได้หรือไม่ *การที่เราระลึกไม่ได้ ไม่ได้หมายความว่าเราไม่เคยเกิดในชาติก่อน ไม่เคยเป็นเด็ก ๆ ไม่เคยรับประทานอาหาร เพราะฉะนั้นการระลึกไม่ได้ จึงไม่ใช่เหตุผลเพียงพอในการปฏิเสธความเวียนว่ายตายเกิด.*

ตัวอย่างผู้ระลึกชาติได้

ปรากฏว่าผู้ที่ระลึกชาติได้ มีอยู่เป็นอันมาก ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เราเคยนึกกันว่า คงมีแต่ในเอเชียเท่านั้น ไม่มีในยุโรป เพราะพวกตะวันตกไม่มีใครเชื่อมากนักในเรื่องชาติหน้า ไปเชื่อว่าตาย

แล้ววิญญาณรออยู่ที่หลุมฝังศพจนกว่าจะถึงวันชำระ ตามมติของคริสตศาสนา โดยมาก แม้เช่นนั้นก็ยังมีเหตุการณ์เกี่ยวกับการระลึกชาติได้ทั้งในฮังการี ในออสเตรีย ส่วนในฝรั่งเศสกำลังรอเอกสารรายละเอียด ถ้าได้เรื่องอย่างไรคงจะได้เพิ่มเติมในคราวพิมพ์ต่อไป.

ในอินเดียมีข่าวผู้ระลึกชาติได้มากมายประมาณกลางปี ๒๔๙๒ นี้เอง วิทยุรอยเตอร์ ก็กระจายข่าวไปทั่วโลกถึงเรื่องผู้ระลึกชาติได้ ซึ่งได้มีการพิสูจน์ให้เดินทางไปบ้านเก่า ให้ชี้วัตถุ และบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกันมาแต่ชาติก่อน ก็ชี้ได้หมด เรื่องเช่นนี้ ไม่มีประโยชน์อะไร ที่วิทยุบริษัทนั้นจะกุขึ้นหลอกคนเล่น.

ในเมืองไทย เคยได้ฟังตัวอย่างมานับสิบ ๆ แต่จะขอนำมาเล่าในที่นี้เพียงเรื่องเดียว เพราะผู้ระลึกชาติได้เป็นพระและรู้จักกัน ผู้เขียนได้สอบสวนปากคำรายละเอียดจากท่านด้วยตนเอง แล้วบันทึกไว้ ไม่ใช่ชะนิดฟังต่อ ๆ กันมาหลายทอด.

ท่านผู้นี้ คือท่านพระครูคุณสารสัมบัน หรือนัยหนึ่ง พระมหาโชติ เปรียญ ๕ ประโยค วัดบวรนิเวศวิหาร ปัจจุบันเป็นพระคณาธิการประจำองค์การศึกษาวัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ อายุ ๔๒ ปี ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อชาติก่อน ท่านมีน้องหญิงอยู่คนหนึ่ง แม้จะแยกมีเรือนไปแล้ว ก็ไปมาติดต่อเยี่ยมเยียนกันเสมอ ตัวท่านเองมีภรรยาและมีลูกหลายคน ต่อมาเป็นไข้ตาย เมื่อตายไปแล้ว ใครมาเยี่ยมศพก็เห็นหมด เที่ยวทักคนโน้นคนนี้ก็ไม่มีใครพูดด้วย ครั้นแล้วก็เลือน ๆ ไป ฝ่ายน้องสาวก็คลอดบุตรในเวลาใกล้เคียงกับพี่ชายตาย แต่บ้านอยู่ห่างกัน เมื่อเด็กมีอายุประมาณ ๕ ขวบ มารดาพาไปทางบ้านของพี่ชาย เด็กนั้นก็ระลึกชาติได้ และไม่ยอมเรียกมารดาว่าเป็นแม่ ถือตัวว่าเป็นพี่ และไม่ยอมเรียกลูกของตนในชาติก่อน ๆ ว่าเป็นพี่ เพราะถือว่าเป็นลูก ได้เล่าเรื่องต่าง ๆ ชี้แจงให้คนเหล่านั้นฟัง จนลูกในชาติก่อน ๆ รับนับถือว่าเป็นพ่อมาเกิด มารดาในชาตินี้

ก็เกรงใจว่าเป็นพี่ เพราะเล่าเหตุการณ์ทั้งปวงขณะที่เป็นพี่น้องกันได้อย่างถูกต้องหมด ปัจจุบันนี้ลูกในชาติก่อนก็ยังมีชีวิตอยู่ และมารดาในชาตินี้ ซึ่งเป็นน้องในชาติก่อน ก็ดูเหมือนยังมีชีวิตอยู่ พระภิกษุผู้ระลึกชาติได้รูปนี้ เป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อย มีอัธยาศัยนิ่มนวล และไม่ใคร่ประกาศเรื่องนี้เท่าไรนัก แม้อยู่ที่วัดบวรนิเวศมานาน สมเด็จพระสังฆราชก็ไม่ทรงทราบเรื่องนี้ มาทรงทราบเมื่อผู้เขียนไปสอบถามรายละเอียดเสร็จแล้ว จึงโปรดให้ท่านพระครูคุณสารสัมบัน ซึ่งขณะนี้อยู่จังหวัดสุรินทร์ รายงานเป็นลายลักษณ์อักษรถวาย.

บุคคลที่ระลึกชาติได้อื่น ๆ ยังมีอีก แต่ปรากฏว่าพอโตแล้วก็ลืมหมด ระลึกได้ฉะเพาะเมื่ออายุน้อย ๆ ต่างจากท่านพระครูคุณสารสัมบัน ซึ่งยังระลึกได้แม่นยำจนบัดนี้.

ตัวอย่างเหล่านี้ ยืนยันว่าผู้ระลึกชาติยังมีอยู่.

ความสามรถพิเศษ

เรื่องความสามารถพิเศษมีทั้งในเอเชียและอเมริกา เช่นเด็กอายุ ๕ ขวบ ๘ ขวบ สามารถคิดเลขชั้นสูง ๆ ที่เราต้องใช้เวลาบวกลบคูณหารกันตั้งชั่วโมง ๆ ได้ประเดี๋ยวเดียว โดยไม่ต้องใช้กระดาษดินสอ ได้มีผู้ไปทดลอง ถามโจทย์เลขต่าง ๆ ก็ตอบได้คล่องแคล่ว บางคนอายุขนาดนั้น แต่สามารถเล่นปีอาโนได้อย่างนักดนตรีผู้ชำนาญเยี่ยม ถึงกับนำไปแสดงในรัฐต่าง ๆ ของสหรัฐอเมริกา ทำความตื่นเต้นให้มาก ถ้าเด็กนั้นไม่เคยมีความรู้ชะนิดนี้มาแต่ชาติก่อนทำไมจึงสามารถเกินผู้ใหญ่ตั้งแต่อายุ ๕ ขวบ หรือ ๘ ขวบ ข้อนี้ทางวิทยาศาสตร์หาทางออก คืออ้างว่าเป็น "พันธุกรรมสะสม" (Cumulative heredity) คือความสามารถนั้นสืบต่อซ่อนเร้นมาในบรรพบุรุษ มาปรากฏเจริญเต็มที่และสำแดงออกในเด็กคนนั้น. เรื่องนี้ เมื่อนักสอบสวนทางประวัติสายโลหิตได้เข้าทำการสืบค้นแล้ว

ก็พบว่าบรรพบุรุษของเด็กนั้น ๆ ไม่เคยปรากฏเป็นผู้มีความชำนาญในทางดนตรีหรือคำนวณมาก่อนเลย เพราะฉะนั้น เหตุผลจึงมาสนับสนุนข้างฝ่ายที่ว่าตายแล้วเกิด.

คนเกิดมาไม่เหมือนกัน

อีกประการหนึ่ง การที่คนเกิดมาไม่เหมือนกันเช่นบางคนฉลาด บางคนโง่ บางคนรูปงาม บางคนตรงกันข้าม บางคนเกิดในตระกูลต่ำ บางคนเกิดในตระกูลสูง เมื่อถามว่าทำไมจึงเป็นเช่นนี้ ถ้าตอบแบบวิทยาศาสตร์ก็ตอบว่า การที่ฉลาดหรือโง่ร่างกายสมประกอบหรือไม่ จนหรือมั่งมี ก็เพราะไปเกิดในมารดาบิดาที่มีเหตุแวดล้อมดีเลวผิด ๆ กันความเป็นไปจึงผิดกันเป็นอันว่ามารดาบิดาถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ให้ด้วย เหตุแวดล้อมประกอบด้วยจึงเป็นเช่นนั้น จึงเป็นอันว่าตอบด้วยหลักพันธุกรรม (Heredity) และเหตุแวดล้อม (Environment). คราวนี้ถ้าถามต่อไปว่า

เหตุไฉนเล่าจึงไปเกิดเป็นลูกของคนมีบ้าง จนบ้าง มีส่วนประกอบทางกายและจิตต์ใจสมบูรณ์บ้างบกพร่องบ้าง ทำไมจึงต่าง ๆ กันไป ทำไมจึงไม่เกิดในที่ดีเหมือนกันหมด ในที่สุดก็ต้องซัดให้ความบังเอิญ แต่ในปัจจุบันเราเลิกทฤษฎีบังเอิญกันแล้ว ทุกสิ่งต้องมีเหตุผลไม่ใช่บังเอิญ บังเอิญเป็นคำที่เราใช้กันในเมื่อยังหาเหตุผลไม่ได้เท่านั้น.

ทางพระพุทธศาสนาสอนว่า กรรมคือการกระทำในชาติก่อนได้จัดสรรเสร็จให้ไปเกิดในฐานะนั้น ๆ ได้รับการถ่ายทอดทางกายดีหรือเลว ได้ประสบสิ่งแวดล้อมดีหรือเลว แล้วแต่กรรมนำไป ไม่ใช่พระเจ้าสร้าง ทุกคนสร้างตัวเองด้วยการกระทำของตน ในกรณีเช่นนี้ เราจะไม่ไปโทษคนโน้นคนนี้ว่าสร้างเรามาไม่ดี แต่เราจะสร้างตัวเราใหม่ในชาตินี้ด้วยการทำดี อบรมให้เกิดอุปนิสสัยใจคอที่ดีงาม

ได้ตามประสงค์ อาจมีผู้แย้งจะให้เห็นด้วยตาตามเคยว่า กรรมรูปร่างเป็นอย่างไร จึงจัดสรรได้และติดตามคนได้ ข้อนี้ขอเปรียบด้วยพลังงานซึ่งติดไปกับลูกศรเวลายิงไปในอากาศ ลูกศรแล่นไปเรื่อย ๆ นั้น เราเห็นพลังงานหรือเปล่า หรือผู้ที่ได้รับสถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์ ถ้าไม่แสดงพระองค์เสด็จปะปนไปในที่ต่าง ๆ และเราไม่รู้มาก่อน มีอะไรติดตามไปเป็นเครื่องแสดงให้เห็นบ้างว่าท่านผู้นี้เป็นพระราชา เพราะก็มีอวัยวะร่างกายเหมือนคนธรรมดาทุกอย่าง แต่ท่านก็คงเป็นพระราชาอยู่นั่นเอง. การที่กรรมติดตามคนนั้น ท่านเปรียบเหมือนเงาของคนเราจะขู่หรือปลอบไม่ให้ติดตามก็ไม่ได้.

พระพุทธศาสนาเปรียบกรรมว่าเป็นเนื้อที่วิญญาณเป็นพืช แสดงว่ากรรมกับวิญญาณมีส่วนสัมพันธ์กัน เนื้อที่ดี พืชก็งอกงามดี *คนเราจะดีเลวเพราะการกระทำของตน เช่นนี้จึงควรอย่างยิ่งที่จะเลือก*

ทำแต่กรรมดีและเลิกความชั่วเสีย

เมล็ดทุเรียนเก็บความสามารถในการเป็นต้น มีใบ ดอก และลูกทุเรียนไว้ได้ในตัวเอง เมื่อถึงคราวก็เจริญเติบโตเป็นต้นทุเรียนฉันใด *วิญญาณก็มีกรรมติดไปด้วยอย่างซ่อนเร้นไม่เห็นตัว แต่เมื่อปรากฏตัวออก ก็ปรากฏตามลักษณะที่กำหนดของกรรมนั้น ๆ*

เรื่องวันเดือนปี

เรื่องวันเดือนปีของผู้ที่เกิดในชาติอื่น ภพอื่นนี้ขอเทียบให้เห็นง่าย ๆ เพียงในกลุ่มดาวเคราะห์ที่อยู่ในสุริยจักรวาลเดียวกับโลกเราว่า แตกต่างกันอย่างไร เราจะได้ไม่ฉงนมากนัก ดาวพระเคราะห์แต่ละดวงนั้นมีวัน เดือน ปี ไม่เหมือนกัน วันกำหนดด้วยหมุนรอบแกนตัวเอง ปีกำหนดด้วยโคจรรอบดวงอาทิตย์. ต่อไปนี้จะแสดงรายการว่าวันหนึ่ง หรือปีหนึ่ง ของดาวเคราะห์ต่าง ๆ จะเท่ากับกี่วันกี่ปีของโลกเรา เศษ

เด็กน้อยจะเพิ่มเป็นเต็ม หรือตัดออก.

ดาวพระพุธ วันกับปีเท่ากัน คือ ประมาณ ๘๘ วันของโลกเรา เพราะหมุนรอบตัวเองกับโคจรรอบดวงอาทิตย์ในเวลาใกล้เคียงกัน.

ดาวพระศุกร วันกับปีเท่ากัน คือ ประมาณ ๒๒๕ วันของโลกเรา.

ดาวอังคาร วัน ๑ ประมาณ ๒๕ ชั่วโมง ปี ๑ ประมาณ ๑ ปีกับ ๓๒๒ วันของโลกเรา.

ดาวพฤหัส วัน ๑ ประมาณ ๑๐ ชั่วโมง ปี ๑ ประมาณ ๑๑ ปีกับ ๓๑๕ วันของโลกเรา.

ดาวพระเสาร์ วัน ๑ ประมาณ ๑๑ ชั่วโมง ปี ๑ ประมาณ ๒๙ ปีกับ ๑๖๗ วันของโลกเรา.

ดาวมฤตยู วันหนึ่งประมาณ ๑๑ ชั่วโมง ปี ๑ ประมาณ ๘๔ ปีกับ ๗ วันของโลกเรา.

ดาวพระเกตุ วันหนึ่งประมาณ ๘ ชั่วโมง ปี ๑ ประมาณ ๑๖๔ ปีกับ ๒๘๐ วันของโลกเรา.

ดาวพระยม วันยังไม่ทราบ ปี ๑ ประมาณ ๒๕๐ ปี ของโลกเรา.

โลกเรา วัน ๑ ประมาณ ๒๔ ชั่วโมง ปี ๑ ประมาณ ๓๖๕ วัน.

เมื่อเทียบดูเช่นนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าดาวพระยม (Pluto) มีปี ๑ นานเท่ากับ ๒๕๐ ปีของเรา ทั้งนี้ นักดาราศาสตร์ได้คำนวณไว้อย่างละเอียด จึงหวังว่าจะทำให้คนสมัยใหม่คลายความยึดถือเรื่องความแตกต่างกันของวันเดือนปีในโลกต่าง ๆ ที่บางคราวทางศาสนาอาจกล่าวถึงไว้บ้าง. แม้ในเรื่องร่างกายที่ใหญ่โตหรือเล็กกว่ากันตั้งล้าน ๆ เท่า ก็ขอให้เราเทียบดูกายของมดกับช้าง ในโลกเรานี้ดูเถิด.

เรื่องตายแล้วไม่กลับมาบอก

ข้อที่คนตายแล้วทำไมไม่กลับมาบอกนั้น ถ้าถือว่าการที่บุตรภรรยาของบางท่าน ได้เห็นร่างของบิดา

หรือสามีผู้ตายไปแล้วมาเยี่ยมเยียน หรือมาเข้าคนสั่งเรื่องนั้นเรื่องนี้ ยังเป็นเรื่องเลื่อนลอยพึ่งไม่ขึ้น รายที่คนเกิดมาในชาตินี้แล้ว ระลึกชาติเก่าได้ จึงกลับไปบอกญาติพี่น้องที่บ้านเดิมของตน ชี้แจงถึงประวัติต่าง ๆ และของที่ซ่อนไว้ ก็เป็นตัวอย่างอันดีที่ว่าคนตายแล้วมาบอกได้.

สรูปความ

๑. *เป็นอันว่าทางพระพุทธศาสนาถือว่า ผู้ยังมีกิเลสอยู่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดจริง.*

๒. *วิญญาณหรือจิตต์ไปเกิดมาเกิด ตามหลักที่ว่าวิญญาณเป็นพืช และวิญญาณหรือจิตต์นี้ มีความเกิดดับสืบต่อกัน ไม่ใช่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง.*

๓. *ในหนังสือเรื่องนี้ ผู้เขียนไม่เถียงกับใครเรื่องสมมติโวหารเกี่ยวกับวิญญาณ จิตต์ มโนต่างกันหรือเหมือนกัน คงเรียกหรือใช้ตามที่*

พระพุทธเจ้าทรงใช้ที่ว่า ธรรมชาติที่เรียกว่า จิตต์บ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง คือจะเรียกว่าอะไรก็ตามใจ แต่หมายถึงสิ่งหนึ่งที่เป็น**ธาตุรู้**ไปเกิดมาเกิดได้ ก็แล้วกัน.

๔. ได้ให้คำแย้งและคำตอบไว้เท่านี้ก่อนว่าจะไม่เป็นการพูดสนับสนุนฝ่ายตายเกิดข้างเดียว.

๕. เรื่องนี้เขียนขึ้นอย่างรีบด่วน จึงอาจมีรายละเอียดเพิ่มเติมในคราวพิมพ์ต่อไป.

ตายเกิด
เด็ก ๕ ขวบระลึกชาติได้

สุชีโว ภิกขุ

ถอดความจากภาษาอังกฤษซึ่งพิมพ์ในหนังสือ Bosat
วารสารทางพระพุทธศาสนา ประจำศก ๒๔๘๒

บันทึกของบิดาเด็ก

(เด็กคนนี้ชาติก่อนชื่อปรมานันท์
ชาตินี้ชื่อปราโมท)

นายบังกีย์ลัลศรฺมะเอม.เอ.ศาสตรี (Mr. Bankey Lal Srama, M. A. Sastri) ศาสตราจารย์แห่งวิทยาลัยเตรียมอุดมศึกษาบิสเซาลี เป็นบิดาของเด็กปรมานันท์ อายุ ๕ ขวบครึ่ง ผู้นับว่าเป็นเด็กแปลกซึ่งระลึกชาติที่แล้วมาได้, บันทึกไว้ดังนี้:—

"ข้าพเจ้าได้อ่านเรื่องราวมากหลาย ที่กล่าวถึงการเกิดใหม่ ของปรมานันท์แห่งโมราดาบัด (ผู้เป็นบุตรของข้าพเจ้า) เนื่องจากข้าพเจ้าได้เห็นสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดด้วยตาเอง ข้าพเจ้าจึงอาจยืนยันได้ว่าทุกสิ่งที่มีในรายงานข่าวนั้นมีความจริงอย่างละเอียดละออทุกประการ.

นายปรมานันท์
ตายเมื่ออายุ ๓๘ ปี เมื่อ ๘ พฤษภ์ ๒๔๘๖
ที่สหรันปุระ อินเดีย

"ปรมานันท์เป็นเด็กแปลกที่มีสติปัญญาเฉียบแหลมมาก เขาเริ่มกล่าวคำว่า "โมราดาบัด" และ "บริษัท

โมฮัน บรัทเดอรส์" แต่ลำพังคนเดียว เมื่อปีหนึ่งล่วงมาแล้ว ตั้งแต่เดือนธันวาคมที่แล้วมา เขาได้พูดถึงร้านขายของที่เขาเป็นเจ้าของเมื่อชาติก่อน รวมทั้งสิ่งของต่าง ๆ ที่เขาจัดการภายในห้าง. สองสามวันต่อมาเขาได้อ้างถึงร้านของเขาที่ซารันปุระ. ขนมปังและชาเป็นสิ่งที่สนใจของเขามาก แม้จะไม่มีใครกล่าวถึงความสำคัญของขนมปังและชา ในครอบครัวของข้าพเจ้า เขาก็ชอบมันมาก เนื่องจากเคยเกี่ยวข้องกับ

มาเกิดใหม่เป็นเด็กปราโมท
เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๔๘๗
ที่บิสเซาลี อินเดีย

ขนมปัง เขาจึงพูดถึงร้านโซดาจืดและขนมปังในชาติก่อนของเขา.

"เมื่อได้ไปเยี่ยมโมราดาบัด เขาจำทุก ๆ คนได้เกือบหมด เว้นแต่คนเพียงไม่กี่คน โดยฉะเพาะ (ที่จำไม่ได้) คือ ลูกชายคนโตของเขา ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปมากหลังจากเวลา ๕ ปีที่บิดา (คือตัวเขา) ตายไป. เขาจำลูกชายคนอื่น ๆ ลูกหญิงคนเดียว ภรรยา มารดาบิดา และคนอื่นหลายคนซึ่งเขาเคยเกี่ยวข้องระหว่างชีวิตชาติก่อน.

"บางครั้งเด็กนี้นั่งหลายชั่วโมง คิดเลขจำนวนใหญ่ ๆ เขาสร้างแบบร้านต่าง ๆ ในขณะที่เล่น และขึงเส้นด้ายทำเป็นติดสายไฟฟ้า, บางครั้งเขาก็พูดซ้ำ ๆ ถึงชื่อของดาลมัท, ตะตะ. และบิรดา (ชื่อเมือง) ซึ่งแม้คนโต ๆ ที่นี่ก็ไม่รู้.

"เด็กนี้มีศีรษะใหญ่ยื่นไปข้างหลังผิดธรรมดา.

"ข้าพเจ้าเป็นคนชั้นกลาง แต่เด็กก็ไม่พอใจด้วย

ฐานะความเป็นอยู่ในปัจจุบัน. เขาชอบพูดย้ำถึงเรื่องการค้า การเปิดร้านใหญ่ ๆ ในบอมเบย์ (เมืองท่าสำคัญด้านตะวันตกของอินเดีย) และเดลี (เมืองหลวงปัจจุบันของอินเดีย.) ในกรุงเดลี เขากล่าวว่าเคยไปหลายครั้งเกี่ยวกับกิจการค้า. เด็กต้องการเครื่องบินเรือเดินทะเล ห้องใหญ่ ๆ เครื่องรับวิทยุ และของทันสมัยต่าง ๆ.

"เขามีใจจดจ่อมากต่อญาติในชาติก่อนของเขาและไม่ปรารถนาที่จะอยู่กับข้าพเจ้า. เขาขอร้องให้ข้าพเจ้าซื้อและมีธนาคารของเราเอง ....."

บันทึกของพี่ชายในชาติก่อนของเด็ก

นายเจ. ดี. เมหระ แห่งบริษัทโมฮัน บรัทเดอรส์ โมราดาบัด กล่าวว่า:—

"ปรมานันท์ น้องชายของข้าพเจ้าอายุ ๓๙ ปี ตาย

ด้วยโรคไส้ติ่งอักเสบ ในวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ (ค.ศ. ๑๙๔๓) ที่สหรันปุระ ห่างจากโมราดาบัด ประมาณ ๑๐๐ ไมล์ ส่วนปราโมท เด็กชายที่กล่าวถึงนี้ เกิดวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ.๒๔๘๗ (ค.ศ. ๑๙๔๔) ที่ บิสเซาลี. เมื่อเด็กโตขึ้นก็เริ่มกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ ในชาติที่แล้ว. เป็นต้นว่า เขาจะพูดกับบิดาของเขาเมื่อให้ขนมปังว่า ท่านบิดาควรจะมีขนมปังจากร้านของตัวเอง และพูดว่าตัวเขาเองมีร้านขนมปังขนาดใหญ่ที่โมราดาบัด. เขาเคยอ้างถึงบุตร ๔ คน ธิดาคนหนึ่งและภรรยาของเขา. เมื่อมารดาของเขาเตรียมอาหารให้ เขาจะพูดว่า "ท่านจะจัดอาหารทำไม? ฉันมีภรรยาคนก่อนอยู่ เรียกเธอมาทำซิ."

"เมื่อพวกเราขอร้อง จึงเป็นที่ตกลงกันว่า จะนำเด็กนี้ไปยังโมราดาบัด ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ (ค.ศ. ๑๙๔๘) (วันอิสสรภาพของอินเดีย). ศรี กา-รัมจันท์ พี่ชายคนใหญ่ของพวกเรา ได้เดินทางไปยัง

สถานีรถไฟ เพื่อรับเด็กและบิดาของเด็ก. เมื่อนายบังกีย์ลัล ก้าวลงจากสถานีรถไฟพร้อมกับเด็กปราโมท เด็กก็ชี้ตัวศรี การัมจันท์ (พี่ชายใหญ่ในชาติก่อน) ได้ถูกทั้งที่เขาปะปนอยู่ในกลุ่มคน โผเข้ากอดเขาและไม่ยอมไปหาบิดาในชาติใหม่ เมื่อมีผู้ถามว่า เขารู้จักคน ๆ นี้หรือ เขาตอบทันทีว่า "รู้ซี เขาเป็นพี่ชายใหญ่ของฉัน."

"เมื่อผ่านบริเวณทาวน์ฮอลล์ เด็กได้กล่าวขึ้นว่านี่คือทาวน์ฮอลล์ อันเป็นคำอังกฤษซึ่งเด็กไม่เคยรู้มาก่อนเลยในเมืองเล็ก ๆ ที่เขาเกิดใหม่นั้น. เมื่อพาเด็กไปยังร้าน โชมุข ฮาปุล เด็กก็จำตึกนั้นได้ทันที และกล่าวว่าเขาได้เคยอยู่ที่นั่น เมื่อเข้าไปในร้าน เขาได้ชี้ลูกสาวลูกชายและสมาชิกในครอบครัวคนอื่น ๆ ได้ถูกต้อง เมื่อพาเด็กไปรอบ ๆ โรงงานทำขนมปัง เด็กก็ได้พูดคำว่า "เบเกอรี่" อันเป็นคำอังกฤษอีกคำหนึ่งซึ่งเขาไม่รู้จักมาก่อนเลยในที่ที่เขาเกิดใหม่. เมื่อเข้าไปในครัวเขาได้พูดว่า เขาเคยนั่งบนเตียงไม้และสวด-

มนต์ที่นั่น ก่อนที่เขาจะเข้าไปในห้องนี้ เขาได้นมัสการสถานที่ที่เขาเคยนั่งทำสมาธิ.

"เมื่อเห็นภรรยาของเขาไม่มีรอยชาดที่หน้าผาก เขาได้ถามหล่อนว่า พินทุ (จุดเครื่องหมาย) ที่หน้าผากของเธอไปไหนเสีย. นี้เป็นเรื่องราวที่สำคัญของเด็กผู้มีอายุขนาดนี้."

ข่าวเพิ่มเติม
เรื่องเด็กระลึกชาติได้

รายงานข่าวจากโมราดาบัด

(๒๔ สิงหาคม ๒๔๙๒)

การมาถึงโมราดาบัดของเด็กปราโมท ผู้เดินทางมาจากบิสเซาลีในจังหวัดบาดัน เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ได้ก่อให้เกิดความตื่นเต้นกันอย่างขนานใหญ่ เพราะเด็กเล่าเหตุการณ์หลายอย่างในชาติก่อนให้ฟังได้อย่างถูกต้องแม้ในรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ. คนนับจำนวนพัน ๆ รวมทั้งคนสำคัญมากหลายของนครโมราดาบัดได้มาเยี่ยมเยียนเด็กตลอดเวลาสองวันที่เขามาพักอยู่ที่นี่.

เด็กนั้นมีอายุ ๕ ขวบครึ่ง กล่าวว่าเขาคือปรมานันท์ น้องชายของ บี. โมฮันรัน เจ้าของร้านขายเครื่องบริโภค

สำเร็จรูป บริษัทโมฮันบรัทเดอรส์ ซึ่งมีสาขาใน ศรันปุระ[๑] และโมราดาบัด และเขาได้ถึงแก่กรรมที่ ศรันปุระ เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๖ เนื่องจากโรคเรื้อรังในกะเพาะอาหาร (บันทึกของพี่ชายเด็กว่าโรคไส้ติ่งอักเสบ.)

เด็กนี้ไปเกิดใหม่ที่บิสเซาลี เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ. ศ. ๒๔๘๗ ภายหลังการถึงแก่กรรมของปรมานันท์เพียง ๙ เดือน กับ ๖ วัน เป็นบุตรบาบู บังกีย์ ลัล ศรฺมะ เอม. เอ. ศาสตรี ศาสตราจารย์วิทยาลัยเตรียมอุดมศึกษาที่บิสเซาลี. ในระยะเริ่มแรกที่พูดได้ เด็กได้กล่าวชื่อของโมฮัน โมราดาบัด และสหรันปุระ ซึ่งหมายถึงศรันปุระ และต่อมาก็ได้กล่าวคำว่าโมฮันบรัทเดอรส์ด้วย เมื่อเห็นญาติของเขาซื้อขนมปังและเนยเหลว เขาก็พูดว่าเขามีโรงงานทำขนมปังขนาดใหญ่ในโมราดาบัด เมื่อเขาเห็นร้านใหญ่ ๆ ในท้องตลาด เขาก็

---

๑. Sharanpur คำนี้บางทีต้นฉะบับเป็นสหรันปุระ แต่มีน้อยแห่งกว่า คงหมายถึงเมืองเดียวกัน.

กล่าวว่าร้านของเขาในโมราดาบัดใหญ่กว่าร้านอื่น ๆ เขามักจะรบเร้าอยู่เสมอให้พาเขาไปยังโมราดาบัด. ชื่อของเด็กตามที่ปรากฏในดวงชาตาโหราศาสตร์ (ชันมกุณฑลี) ซึ่งบัณฑิตตั้งให้ คือปรมานันท์ อันไปพ้องกับชื่อในชาติก่อนอย่างแปลกประหลาด. เนื่องจากพี่ชายของเขาคนหนึ่งชื่อเปรโมท เขาก็เลยพลอยถูกเรียกไปด้วยว่า ปราโมท แต่เด็กก็คงยืนยันอยู่เสมอว่า เขาคือปรมานันท์ เขามีพี่น้อง ลูกชาย ลูกหญิง และภรรยาอยู่ที่โมราดาบัด.

เผอิญเมื่อต้นปี ๒๔๙๒ ลาลา ลมุนันทัน ลัล ได้บอกแก่ญาติคนหนึ่งของเขาผู้อยู่ในโมราดาบัด ถึงเด็กคนนี้ และถ้อยคำของเด็กที่เกี่ยวกับบริษัทโมฮันบรัทเดอรส์ พวกญาติ ๆ ที่เกี่ยวข้องจึงเล่าเรื่องทั้งหมดให้นายโมฮันลัลเจ้าของห้างฟัง. นายโมฮันลัลพร้อมด้วยญาติของเขาบางคน จึงได้เดินทางไปเยี่ยมที่บิสซาลีเมื่อเดือนกรกฎาคมที่แล้ว และได้พบกับบิดาของ

เด็ก แต่เด็กไม่อยู่ไปยังตำบลอื่นที่อยู่ไกลกับญาติจึงไม่ได้พบ. นายโมฮันลัลจึงขอร้องศาสตราจารย์บังกี่ย์-ลัลให้พาเด็กไปยังโมราดาบัด ซึ่งก็เป็นที่ตกลงกัน คือท่านศาสตราจารย์จะนำเด็กไปโมราดาบัด ระหว่างวันหยุดงาน เนื่องในวันประกาศอิสสรภาพ ซึ่งจะมาถึง.

ครั้นในวันที่ ๑๕ สิงหาคม เมื่อลงจากรถไฟ เด็กก็จำพี่ชายของเขาได้ในทันที และตรงเข้ากอด ในการเดินทางจากสถานีรถไฟไปยังบ้านโมฮันลัล เด็กก็จำทาวน์ฮอลล์ได้ และบอกว่าร้านของเขาอยู่ใกล้ ๆ นี่เอง. เมื่อรถม้าผ่านไป (ไม่แวะ) ตามที่ได้สั่งกันไว้ล่วงหน้าเพื่อจะทดลองเด็ก. เด็กก็ร้องให้รถม้าหยุดเบื้องหน้าร้านของบริษัทโมฮันบรัทเดอร์สทันที แล้วเด็กก็ก้าวขึ้นไปในบ้านซึ่งอยู่ด้านหน้าของห้าง และเข้าไปห้องซึ่งปรมานันท์คนเก่า (ผู้ตายแล้ว) เคยใช้เป็นที่เก็บเครื่องบูชาและหีบใส่เงิน เมื่อเข้าไปในห้องเขาได้ก้มศีรษะแสดงความเคารพ.

เป็นภาพที่น่าเอ็นดูยิ่งนัก เมื่อเขาจำภรรยาและญาติคนอื่น ๆ ของเขาได้ ทั้งระลึกถึงเหตุการณ์หลายอย่างในชาติก่อนที่เกี่ยวกับภรรยาและญาติเหล่านั้น ซึ่งต่างคนรับว่าเป็นจริง. เด็กจำลูกชายคนโตในชาติก่อนไม่ได้. ลูกชายคนนั้นบัดนี้อายุได้ ๑๗ ปี แต่เมื่อปรมานันท์ตายเขาอายุได้ ๑๓ ปีเท่านั้น. เมื่อเด็กเล่าได้ถูกต้องว่าพี่น้องทุกคนเคยนั่งรวมกันดื่มน้ำมะนาวเป็นต้น พี่น้องที่มาประชุมพร้อมกันและคนอื่น ๆ ก็เลยร้องไห้.

ครั้นแล้วเด็กได้แสดงความปรารถนาที่จะไปสู่ "แคดดี้" คือที่นั่งทำงานของเขา. และเมื่อเขาไปในร้าน เขาก็ตรงไปที่เครื่องจักรสำหรับทำน้ำโซดา และอธิบายถึงวิธีทำน้ำอัดลมอันเป็นสิ่งซึ่งเขายังไม่เคยเห็นเลยในชีวิตชาตินี้ของเขา. เมื่อเครื่องจักรหยุดตามที่ได้ทำกันขึ้น เพื่อทดลองความจำของเขา เขาก็บอกได้ทันทีว่า น้ำที่จะใช้อัดลมถูกทำให้ชะงักไว้. แล้วเด็กได้แสดงความปรารถนาของเขาที่จะไปยังวิกตอรีโฮเต็ล

ซึ่งนายการัมจันท์ ลูกผู้พี่ผู้น้องของปรมานันท์ (คือตัวเขาเองในชาติก่อน) เป็นเจ้าของ เขาได้นำทางไปยังตัวตึกและขึ้นไปยังชั้นบนทันที พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่าห้องบางห้องที่สร้างขึ้นใหม่นั้น ในสมัยก่อน (ที่เขายังมีชีวิตอยู่) ยังไม่มี.

สาหุ นันท ลัล ศรัน ข้าหลวงประจำจังหวัดโมราดาบัดได้พาเด็กขึ้นรถยนต์ของเขาไปที่สวนสาธารณะชื่อเมสตัน และขอให้เด็กชี้สถานที่ซึ่งร้านค้าสาขาของเขาเคยตั้งอยู่ในสมัยหนึ่ง เด็กจึงได้นำคณะไปยังตึกคุชรติ ซึ่งสาหุนันทลัลศรันเป็นเจ้าของ แล้วชี้ว่าห้างนั้นแหละ ครั้งหนึ่งสาขาของบริษัทโมฮันบรัทเดอรส์เคยตั้งอยู่. ในระหว่างทางที่จะไปยังสวนสาธารณะเมสตัน เด็กก็จำชนาคารอัลลาฮาบัด การประปา และเรือนจำประจำจังหวัดได้. เด็กยังจำสถานที่อื่น ๆ อีกมากหลาย รวมทั้งบุคคลผู้เคยไปเยี่ยมร้านของเขาในชาติที่แล้วด้วย.

ประชาชนกลุ่มใหญ่ได้ประชุมกันที่อารยสมาช เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ศาสตราจารย์บังกีย์ ลัล บิดาในชาติก่อนของเด็กได้อธิบายถึงพัฒนาการแห่งความทรงจำตั้งแต่ยังเล็กของเด็กผู้นั้น.

ในการนำตัวเด็กกลับไปจากโมราดาบัดนั้น ได้กระทำการได้อย่างยากยิ่ง เนื่องจากเขาไม่ปรารถนาที่จะไปจากญาติและร้านค้าเดิมของเขา. บิดาได้พาเด็กนั้นไปในเช้าตรู่วันที่ ๑๗ สิงหาคม ในขณะที่เขากำลังหลับอยู่ ทั้งตัวเด็กและบิดาของเด็กไม่เคยมาที่โมราดาบัดเลย แต่คำพูดท่าทางที่ไม่ขัดเขิน และการที่เด็กเล่ารายละเอียดต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องนั้นได้ปรากฏเป็นเครื่องพิสูจน์อันสมบูรณ์ด้วยประการทั้งปวง ไม่มีสักครั้งเดียวที่เด็กทำท่าอึกอักลังเล.

โจทก์จำเลย

และ

ผู้พิพากษาในตัวเอง

อตฺตนา โจทยตฺตานํ จงโจทตนด้วยตนเอง

ปฏิมํเส ตมตฺตนา จงพิจารณาหรือพิพากษาตน
ด้วยตน

โส อตฺตคุตฺโต สติมา สุขํ ภิกฺขุ วิหาหิสิ

ดูก่อนผู้เห็นภัย เธอมีสติคุ้มครองรักษาตนได้แล้ว ก็จะอยู่เป็นสุขดังนี้.

พระพุทธภาษิตนี้ถ้าเทียบกับคดีโลก ก็จะเห็นได้ว่ามีหลักธรรมอันหลักแหลมชวนให้เกิดความเลื่อมใสในสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นอักมาก คือในคดีโลกนั้นมีโจทก์หรืออัยยการเป็นผู้ฟ้อง มีจำเลย เป็นผู้ถูกกล่าวหา และมีผู้พิพากษาซึ่งรับฟ้องและพิจารณาคดี

โจทก์หรืออัยยการจะฟ้องตัวเองเป็นจำเลยไม่ได้ และถึงได้ก็ไม่มีใครฟ้อง แม้ผู้พิพากษาก็พิจารณาคดีที่ตนเองเป็นโจทก์หรือจำเลยไม่ได้ แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนการปฏิบัติธรรมเทียบเคียงกับเรื่องนั้น ให้ตัวเราเองเป็นโจทก์ฟ้องตัวเราเอง และตั้งตัวเองเป็นผู้พิพากษาพิจารณาความผิดของตัวเอง. เมื่อมีสติคุ้มครองรักษาตัวเองได้แล้ว ก็จะอยู่เป็นสุข.

คนเราโดยมากชอบเพ่งเล็งแต่ความผิดของคนอื่น ส่วนความผิดของตนเองพยายามปกปิด หรือทำเรื่องใหญ่ให้กลายเป็นเล็ก ทางพระพุทธศาสนาต้องการอบรมคนให้ดีขึ้น จึงสอนให้หันมาเอาใจใส่ตรวจสอบดูความประพฤติของตน คอยโจทท้วงตนเองอยู่เสมอ เมื่อฟ้องตัวเองแล้วก็ตั้งให้ตัวเองนั้นแลเป็นผู้พิพากษาพิจารณาความผิดของตนว่ามีจริงตามนั้นหรือไม่ ถ้าเห็นว่ามีจริงจะได้ห้ามปรามสั่งสอนตัวเอง ให้ละเว้นความผิดนั้น ๆ เสีย. ผู้ที่มีปรกติมองข้ามตัวเองไป

มองเห็นแต่ความไม่ดีของคนอื่นนั้น มักจะมีความประพฤติบกพร่องไม่เรียบร้อย และถือใจตนเป็นใหญ่ ตนพอใจอย่างไร ก็ถือตามความพอใจนั้นเป็นประมาณ มีปรกติรำคาญ หรือเห็นคนอื่นขวางหูขวางตาไปหมด จะเปล่งวาจาใด ๆ ออกมา ก็ล้วนแต่เรื่องติคนโน้น นินทาคนนี้ คล้ายกับจะไม่เปิดโอกาสให้ใครดีขึ้นมาได้ หรือเป็นการแสดงในทางตรงกันข้ามว่า ตนดีคนเดียว. คนเช่นนั้นมักไม่สนใจทำตนให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นเพเดิม ไม่เห็นความผิดของตนเพราะเข้าข้างตนเกินไป พอใจแต่จะมองความผิดพลาดของคนอื่นอยู่เสมอ. เพื่อช่วยให้มนุษย์รู้จักทำตนให้ดีขึ้นด้วยตนเอง ไม่ต้องคอยให้ใครมานั่งบ่นว่าตักเตือน สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงสั่งสอนให้เรามองดูตัวเอง ค้นหาความผิดของตัวเอง คอยโจทฟ้องตัวเองอยู่เสมอ แทนการคอยนั่งติเตียนคนอื่น และเมื่อตั้งตัวเองเป็นผู้พิพากษาพิจารณาความผิดของตนตามกฎหมาย กล่าวคือหลักศีลธรรม

ซึ่งตนอาจรู้สึกผิดชอบได้ด้วยตัวเองแล้ว มนุษย์ก็มีโอกาสปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้นได้โดยลำดับ.

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้คนรู้จักพึ่งตนช่วยตน จึงสอนหนักไปในทางให้รับผิดชอบตัวเองอย่าคอยมุ่งหวังแต่จะให้คนอื่นต้องคอยจูงคอยนำ ว่านั่นผิดนี่ถูกอยู่เสมอ. คนบางคนไม่ว่าจะทำอะไรดูเหมือนต้องให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนซ้ำซากแต่พระพุทธศาสนากลับสอนให้ว่ากล่าวตักเตือนตนเสียเอง ไม่ต้องรอให้คนอื่นติ ให้รู้จักควบคุมตนเองให้ดำเนินไปในทางที่ถูกเมื่อเป็นเช่นนี้ จึงนับว่ามีแนวทางที่จะให้เราเป็นทั้งโจทก์ จำเลย และผู้พิพากษาในตัวเราพร้อมสรรพเราจะดีขึ้นโดยลำดับตามส่วนแห่งการสะสางพิจารณาตัวเองนั้น.

คราวนี้มีปัญหาว่า เราจะใช้หลักอะไรวางลงเป็นแนวกำหนดหมายว่านี่ผิดนี่ถูก เพราะการกระทำบางอย่างผู้ทำมีเจตนาดี แต่เป็นการกระทำที่ผิดก็มี เช่น

พ่อแม่รักและตามใจลูก ไม่ว่ากล่าวตักเตือน จะต้องการอะไรก็ขวนขวายหาให้ ในที่สุดลูกเลยกลายเป็นโจรไป หรือบางคนเจตนาดีต่อตนจะหาความสุขให้ตน แต่หาด้วยวิธีเบียดเบียนผู้อื่น เช่นลักขะโมยฉ้อโกงดังนี้ จึงกลับนำผลร้ายมาสู่ตน เป็นเหตุให้ถูกจองจำทำโทษเป็นต้น เป็นไปในทำนองที่ว่าจะช่วยปลาให้มีความสุข จึงนำปลามาวางไว้บนค่าคบต้นไม้ ด้วยเกรงว่าปลาจะจมน้ำตาย ฉะนั้นเจตนาดีในที่นี้จึงต้องมีความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงหรือไม่โง่ เป็นมูลฐาน.

การสอนให้รักษาศีล ๕ นั้น ก็คือเพื่อให้ระงับการกระทำที่เป็นเครื่องแสดงออกแห่งความโลภ โกรธหลงอย่างหยาบ ถึงกับให้ทำลายชีวิตผู้อื่น ตลอดจนลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดปด และเมามาย ส่วนโลภโกรธหลงอย่างกลางนั้น ท่านก็แบ่งเป็น ๕ อย่างเหมือนกัน ที่เรียกว่านิวรณ์๕ มีวิธีแก้ด้วย

บำเพ็ญสมาธิ คือทำใจให้ตั้งมั่นสงบระงับ ส่วนโลภ โกรธหลงอย่างละเอียด ท่านเรียกว่าอนุสัยคือกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน ในยามปรกติบางทีไม่รู้ตัวด้วยซ้ำว่ามี เพราะซ่อนเร้นอยู่อย่างละเอียด ฉะนั้นจึงต้องละด้วยปัญญา.

การตั้งตัวเป็นโจทก์ฟ้องตนเองก็ดี การตั้งตัวเป็นผู้พิพากษาพิจารณาตนเองก็ดี เป็นโอกาสดีที่จะต้องศึกษาให้รู้จักหน้าตาของโลภ โกรธ หลง อย่างหยาบอย่างกลาง และอย่างละเอียดว่าเป็นอย่างไร จะได้ฟ้องตนเอง และพิพากษาตนเองได้ถูกเรื่อง.

ถ้าเราหมั่นพิจารณา จนกระทั่งรู้จักหน้าตาโลภโกรธหลงได้ ความรู้เท่าทันนั่นเอง จะทำให้เราถอนตนขึ้นจากสิ่งที่เรารู้ว่าผิดนั้นทีละน้อย จนเป็นผู้บริสุทธิ์สะอาดอย่างสมบูรณ์ในที่สุด.

เมื่อกล่าวถึงคำว่าละโลภ โกรธ หลง ซึ่งเป็นที่รู้จัก และได้ยินได้ฟังกันจนชินนั้น ก็อาจจะทำให้เกิด

ความคิดเป็น ๒ ทาง คือทางหนึ่งเมื่อได้ยินได้ฟังคำเหล่านี้จนคุ้นหนักเข้า ก็เลยเห็นเป็นไม่มีความหมายอะไร เพราะใคร ๆ แม้แต่เด็กก็รู้และพูดได้ กับอีกทางหนึ่งทำให้คิดไปว่าการละโลภโกรธหลง เป็นเรื่องของบุคคลพิเศษไม่ใช่คนธรรมดาสามัญ เพราะฉะนั้นแม้พูดถึงก็ไม่มีประโยชน์อะไร.

ในทางแรกที่อาจจะเห็นไปว่า เป็นเรื่องที่ใคร ๆ ก็รู้และพูดได้นั้น เมื่อพิจารณาแล้วก็จะทำให้เกิดความเลื่อมใสในสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายิ่งขึ้นว่า ทรงสอนเรื่องง่าย ๆ ที่คนทั่วไปรู้ ๆ กันอยู่นั้นเอง มิได้นำสิ่งที่สลับซับซ้อนที่ไหนมาสั่งสอน. เรื่องโลภ โกรธหลง ใคร ๆ ก็รู้ แต่ตกเป็นทาสให้โลภโกรธหลงบังคับบัญชาตามชอบใจทั้ง ๆ รู้อย่างนี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องแก้ เพราะเราถือกันว่ามนุษย์ คือผู้มีใจสูงพยายามหาความเป็นอิสสระให้แก่ตนเสมอถ้ารู้ว่าเป็นทาสของสิ่งใดแล้ว ก็พยายามปลดเปลื้องตนจากความ

เป็นทาสของสิ่งนั้น เพราะเหตุนี้การกล่าวถึงเรื่องง่าย ๆ ที่ทุกคนรู้ แต่คนส่วนมากยังถูกผูกมัดอยู่ จึงไม่เป็นการไร้ความหมาย.

อีกประการหนึ่ง ถ้าคิดไปว่าการละโลภโกรธหลง ไม่ใช่เรื่องของคนธรรมดาสามัญ แต่เป็นเรื่องของบุคคลพิเศษเพียงไม่กี่คน ก็ควรจะคิดดูว่า พระพุทธเจ้าและพระอริยเจ้าทั้งหลายนั้น ก็เป็นบุคคลธรรมดาสามัญมาก่อน เมื่อละกิเลสได้แล้วก็กลายเป็นบุคคลพิเศษ บุคคลทุกคนในโลกนี้ ถ้าจะลองสอบสวนความรู้สึกดู ดูเหมือนจะมีจุดหมายปลายทางที่สูงกันแทบทั้งนั้น เช่นชาวนาก็อยากเป็นเศรษฐี ข้าราชการผู้น้อยก็อยากเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ คนมีความรู้น้อยก็อยากมีความรู้มาก คนมีความรู้มากอยู่แล้วก็ประสงค์จะค้นคว้าให้สูง ๆ ขึ้นไปอีก แต่ละคนก็พยายามจะเป็นคนพิเศษ เป็นคนเจริญกว่าพื้นเดิมอยู่เสมอ เช่นนี้ การที่สอนให้ละโลภโกรธหลง ซึ่งถ้าจะถือว่าเป็นเรื่อง

ของบุคคลพิเศษจะพึงทำแล้ว ก็ไม่ใช่ของแปลกอะไร เพราะเป็นการสอนที่ถูกแก่สภาพจิตต์ใจของมนุษย์อยู่แล้ว เนื่องจากมนุษย์ทุกคนก็พยายามจะส่งฐานะตัวเองให้พิเศษขึ้นอยู่เสมอ จะมีติดขัดอยู่บ้างก็ตรงที่อยากได้ผล แต่ไม่ทำเหตุเท่านั้น เช่นอยากเป็นเศรษฐี แต่เกียจคร้านและไม่รู้จักประหยัด อยากมีความรู้เป็นนักปราชญ์แต่ไม่ชอบเล่าเรียนศึกษา อยากหมดกิเลสมีความสุขแต่หวงกิเลสไว้ไม่ยอมละทิ้ง ฉุดเกลา ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ตนเองเป็นอุปสัคของตนเอง หาใช่ใครอื่นมาขัดขวางไม่.

ได้กล่าวมาแล้วว่า โลภ โกรธ หลงนี้ มีถึง ๓ ชั้น อย่างหยาบแสดงออกมาทางกายกับวาจา ในรูปแห่งการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดปดและเมามาย ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ระงับยับยั้งด้วยตั้งอยู่ในศีล ๕ ประการ อย่างกลางมากีดกันจิตต์มิให้บรรลุคุณความดี ที่เรียกว่านิวรณ์นั้น มีผลปรากฏ

ทำให้จิตต์หลงใหลใฝ่ฝัน หรือคิดพยาบาทปองร้ายบ้าง เคลิบเคลิ้มหดหู่บ้าง ฟุ้งส่านรำคาญใจบ้าง ลังเลสงสัยบ้าง ไม่เป็นอันจะดำเนินไปในทางที่ถูกได้ ทำให้มีอาการคล้ายเป็นไข้ทางจิตต์ใจอยู่เสมอ ถ้าไข้สูงก็กลายเป็นกิเลสหยาบ และแสดงออกมาทางกายกับวาจาต่อไปอีก ท่านจึงสอนให้หาวิธีทำจิตต์ให้สงบระงับด้วยวิธีหาอารมณ์อันใดอันหนึ่ง ที่ไม่มีโทษให้จิตต์คิดนึก แทนอารมณ์ที่เป็นเหตุให้เกิดความฟุ้งส่านหดหู่อื่น ๆ วิธีนี้เรียกสมาธิ แปลว่าการทำจิตต์ให้ตั้งมั่น จะได้ง่ายต่อการใช้ปัญญาพิจารณาให้ทราบสภาพธรรมตามเป็นจริงในลำดับต่อไป เปรียบเหมือนคนที่อยู่นิ่ง ย่อมมองสิ่งต่าง ๆ ได้เห็นถนัดกว่าคนที่กระโดดโลดเต้นฉะนั้น.

ส่วนโลภโกรธหลงอย่างละเอียด ซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่าอนุสัย คือกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานนั้นเป็นกิเลสประเภทละเอียดอ่อน ในบางขณะทำทีคล้าย

สงบนิ่ง แต่พอมีอะไรมากระทบก็เกิดขึ้นครอบงำจิตต์ กิเลสประเภทนี้ท่านแจกพิสดารออกไปถึง ๗ อย่าง คือ ความติดในสิ่งที่น่าใคร่ชอบใจ[1] ๑ ความขัดใจหรือหงุดหงิด[2] ๑ ความเห็นผิด[3] ๑ ความสงสัย[4] ๑ ความถือตัว[5] ๑ ความติดในความเป็นนั่นเป็นนี่[6] ๑ ความเขลาไม่รู้จริง[7] ๑ เมื่อเกิดขึ้นแก่ใครแล้ว ผู้นั้นมักไม่รู้ตัว คือกิเลสอย่างหยาบมักให้อยากได้ให้ติดในของของคนอื่น ให้โกรธเคืองคนอื่น ให้หลงผิดในสิ่งภายนอก ส่วนกิเลสอย่างละเอียดนั้นให้ติดในของของตน เช่นทรัพย์สมบัติบุตรภรรยา. ความโกรธเคืองเล่าแม้จะหักห้ามไว้ได้บ้าง ก็มาเกิดในลักษณะหงุดหงิด กลุ้มอกกลุ้มใจ หรือความหลง บางทีเรื่องนอก ๆ บันเทาลงได้บ้าง ก็มาหลงยึดตัวของตัวเอง คอยออกรับแสดงความเป็นเจ้าของตัวตนอย่างเต็มที่ ทั้ง ๆ

---

๑. กามราคะ ๒. ปฏิฆะ ๓. ทิฏฐิ ๔. วิจิกิจฉา ๕. มานะ ๖. ภวราคะ ๗. อวิชชา.

ที่สิ่งที่เราสมมติเรียกว่าตัวตนนั้น ก็เป็นเพียงวัตถุต่าง ๆ ที่เรามาหาผะสมขึ้นในภายหลัง ด้วยการกินอาหารต่างชะนิดมีข้าว เนื้อสัตว์ และผักต่าง ๆ ซึ่งในที่สุด ก็ต้องทิ้งไว้ถมแผ่นดินตามเดิม การบั่นเทากิเลสชะนิดละเอียดเหล่านี้ ต้องใช้ปัญญาหยั่งให้รู้เหตุผลตามเป็นจริง หมู่มนุษย์ที่เดือดร้อนวุ่นวายก็เพราะมีความยึดถือในตัวตนมากเกินไป จึงเกิดปัญหาเรื่องเรา ๆ เขา ๆ ไม่สิ้นสุด. กิเลสบางชะนิดขณะติดอกติดใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ ก็ทำให้เกิดความสุขได้ แต่พอของนั้นแตกหักวิบัติแปรผันไปก็ก่อความระทมตรมตรอม ถึงกับไม่เป็นอันกินอันนอนให้เกิดขึ้น. เพราะฉะนั้นการสำรวจตรวจสอบกิเลสชะนิดละเอียด บางทีต้องดูที่ผลอันสำแดงปรากฏในจิตต์ใจของเรา คือลองสอบสวนดูว่า ยังมีหงุดหงิดโกรธง่ายไหม ยังมีความกลุ้มความทุกข์ใจไหม ถ้าอาการเหล่านี้ยังมี ก็หมายความว่า ต้องมีกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นตัว

ก่อให้เกิดขึ้น ซึ่งจะต้องสาวหาต้นเหตุแล้วพยายามบั่นเทาเสีย.

ท่านสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งทั้งปวงรวมทั้งตัวเราด้วยว่า ตกอยู่ในคติธรรมดา ๓ อย่าง คือไม่เที่ยงแท้ถาวร คงอยู่ตลอดไปไม่ได้ และไม่ใช่ตัวตนจริงจังอะไร ถ้าหมั่นคิดเช่นนี้ได้ ความยุ่งยากทั้งหลายจะบันเทาลงโดยลำดับ.

พระพุทธภาษิตตอนท้ายที่กล่าวว่า "ดูก่อนผู้เห็นภัย เธอมีสติคุ้มครองรักษาตนได้แล้วก็จะอยู่เป็นสุข" ดังนี้นั้น เป็นอันสรูปว่า ถ้าเราหมั่นตรวจตราหาความผิดของเราเอง ไม่เข้าข้างตน คอยฟ้องตนและพิพากษาตนอยู่เสมอ ก็จะชื่อว่ามีสติคุ้มครองรักษาตน อันเป็นเหตุให้อยู่เป็นสุข ความสุขนั้นใคร ๆ ก็ต้องการและแสวงหา ถ้าหาถูกทางแล้วก็จะพบได้โดยง่ายไม่ต้องลงทุนเป็นเงินเป็นทองเสียด้วยซ้ำ เพราะความสุขที่แท้จริงอยู่ที่สามารถลดความใข้ กล่าวคือ กิเลสในทาง

จิตต์ใจให้น้อยลงได้จนถึงหมดสิ้นไปโดยเด็ดขาด ถ้ายังมีมากก็ต้องแก้อาการที่ร้าย ๆ ให้ตกก่อน. ถ้าทอดธุระ ก็จะต้องเผชิญความทุกข์ร้อนอยู่ร่ำไป สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงชี้ทางแห่งความสุข ด้วยสอนให้ทำตนเป็นทั้งโจทก์ จำเลย และผู้พิพากษา เพื่อจะได้ทำตนให้ดีขึ้นโดยลำดับ ตามแนวแห่งการละความโลภ ความโกรธ ความหลง ทั้ง ๓ ชั้นดังกล่าวแล้ว.

ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพ ฯ
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๕๖

นิทานสุภาษิต

เรื่องที่ ๑ "การสอนคน"

(จากเค้านิทานสํสกฤตเรื่อง ศตํ ปรหาราะ (โบย ๑๐๐) ของ K. L. V. Sastri.)

การสั่งสอนคนนั้น บางทีเพียงใช้วาจาอย่างเดียวยังไม่สำเร็จประโยชน์พอ เพราะไม่ซึมซาบเหมือนบทเรียนจริง ๆ แห่งชีวิตที่ได้ประสบมาเอง เห็นง่าย ๆ เช่นสอนเด็กว่าอย่าเอามือไปแหย่ไฟเล่น ไฟจะไหม้มือเอาแล้วจะรู้สึกปวดแสบปวดร้อน. ด้วยการชี้แจงเพียงเท่านี้ เด็กที่ยังไม่เคยรู้เรื่องของไฟมาก่อน ย่อมไม่ซึมซาบคำสอนนั้นพอ ต่อเมื่อถูกไฟไหม้มือ รู้สึกพิษของไฟด้วยตนเองแล้ว จึงจะเห็นจริงตามที่ผู้ใหญ่สอน การศึกษาทางโลกที่มีทดลองปฏิบัติด้วยของจริงเช่นการทดลองวิทยาศาสตร์ ก็เพื่อผลคือความเข้าใจ

แจ่มแจ้ง ดังกล่าวแล้ว.

ในทางพระพุทธศาสนาก็จะเห็นได้ถึงความตระหนักในเรื่องเช่นนี้เป็นอย่างดีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นนักสอนชั้นเยี่ยมของโลก. พระองค์ทรงสั่งสอนให้เหมาะแก่จริตและอัธยาศัยของผู้ฟัง ผู้ฟังเคยชินและเข้าใจเรื่องอะไรดีมาแล้ว ก็ยกเรื่องนั้นขึ้นเป็นตัวอย่างเทียบเคียง เช่นสอนผู้ที่เคยเป็นนักดีดพิณมาก่อน ถึงเรื่องปรารภความเพียรว่า ถ้าแรงกล้าเกินไปหรือย่อหย่อนเกินไป ก็เช่นเดียวกับสายพิณที่ขึงตึงเกินไปจะดีดขาด ขึงหย่อนเกินไปจะดีดไม่ดัง. การปรารภความเพียรก็จะต้องให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ ไม่แรงกล้าจนถึงทำให้ร่างกายเดือดร้อน ไม่ย่อหย่อนจนกลายเป็นเกียจคร้าน เมื่อเป็นไปพอเหมาะพอควรแล้ว ก็จะเหมือนสายพิณที่ขึงแต่พอดี ไม่ตึงเกินไม่หย่อนเกินซึ่งดีดดังไพเราะ.

ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง หลงใหลในรูปโฉมของนางสิริมา

ผู้งดงามจนไม่เป็นอันกินอันนอน เมื่อนางสิริมาตายลงด้วยโรคปัจจุบัน พระผู้มีพระภาคทรงขอร้องต่อพระเจ้าแผ่นดินให้ทิ้งศพไว้จนเน่าเฟอะอย่าเพิ่งเผา แล้วให้ตีฆ้องร้องป่าวว่า ใครจะต้องการนางสิริมา ให้นำทรัพย์มาเท่านั้นเท่านี้ เริ่มต้นด้วยจำนวนสูงสุด ลดราคาลงมาจนต่ำที่สุด ถึงกับใครจะต้องการก็ให้เปล่า ๆ โดยไม่คิดมูลค่า แม้เช่นนั้นก็ไม่มีผู้ปรารถนา ซึ่งผิดกับเมื่อนางสิริมายังมีชีวิตอยู่ พระองค์พาภิกษุนั้นไปด้วย เพื่อดูศพนางสิริมาซึ่งกำลังเน่า มีหนอนไต่น้ำเหลืองไหล อันเป็นบทเรียนจริง ๆ ที่จะทำให้เธอเห็น ความน่าเกลียดความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสิ่งที่ตนเคยนึกว่างดงามนั้น จนเป็นเหตุให้เธอได้สติไม่หลงใหลดั่งแต่ก่อน.

นิทานที่นำมาเล่าต่อไปนี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของการสอนด้วยบทเรียนจริง ๆ ดั่งกล่าวแล้วคือ :—

นานมาแล้ว ปราชญ์ชาวเมืองคุรชรคนหนึ่ง เป็นผู้ชำนาญในทางกวี ทราบว่าพระเจ้ากาสีทรงโปรดกวี จึงเดินทางไปเมืองกาสีเพื่อเข้าเฝ้า ครั้นไปถึงแล้วจะเข้าประตูพระราชวัง คนรักษาประตูก็ห้ามไว้. เมื่อกวีผู้นั้นอ้อนวอนด้วยอาการอ่อนน้อม นายประตูจึงกล่าวว่า "ถ้าท่านจะเข้าไป ก็จงให้อะไรแก่ข้าพเจ้าเป็นค่าธรรมเนียมก่อน มิเช่นนั้นก็เข้าไปไม่ได้."

กวีได้ฟังดังนั้นก็ตอบว่า "ในขณะนี้ แม้เบี้ยหอยสักอันหนึ่งข้าพเจ้าก็ไม่มี. แต่เอาเถิด ถ้าข้าพเจ้าได้รางวัลอะไรจากพระเจ้าแผ่นดินแล้ว จักแบ่งรางวัลนั้นให้ครึ่งหนึ่ง."

นายประตูได้ฟังก็ดีใจ จึงอนุญาตให้กวีผ่านเข้าไปได้. การกระทำเช่นนั้น แสดงให้เห็นความไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ของนายประตู.

เมื่อถึงประตูชั้นในอีกแห่งหนึ่ง นายประตูชั้นในก็ห้ามกวีนั้นไว้อีก. กวีต้องสัญญาว่า จะแบ่งสิ่งที่ได้จาก

พระเจ้าแผ่นดินให้กึ่งหนึ่ง จึงผ่านประตูชั้นนั้นเข้าไปถึงพระเจ้าแผ่นดินได้. ครั้นเข้าไปถึงถวายบังคมแล้ว ก็กล่าวโศลก (คำฉันท์) อันไพเราะจับใจทำพระราชาให้ชื่นบานเป็นอย่างยิ่ง.

พระราชาทรงเอิบอิ่มเพราะกวีผู้นั้น จึงทำความเคารพแล้วตรัสเรียกมนตรีมา เพื่อให้พระราชทานช้างเชือกหนึ่งแก่กวีผู้ฉลาด.

กวีได้ฟังจึงทูลว่า "พระเจ้าข้า! ข้าพระพุทธเจ้าเคยได้ช้างมาแล้วหลายครั้ง ฉะนั้น วันนี้ช้างจึงไม่เป็นประโยชน์แก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าจักทูลขอสิ่งอื่นจากช้างนั้น."

พระราชาตรัสตอบว่า "ท่านนักปราชญ์! ท่านต้องการอะไรก็จงว่ามาเถิด ถ้าอาจให้ได้ข้าพเจ้าก็จักให้."

กวีกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า! ถ้าพระองค์จะโปรดพระราชทานรางวัลแล้ว ขอได้ทรงโปรดให้โบยข้า-

พระพุทธเจ้าจนครบ ๑๐๐ เป็นรางวัลเถิด. ข้าพระ-พุทธเจ้าหาประสงค์สิ่งที่พระองค์ไม่อาจพระราชทานไม่."

พระราชาไม่ทรงทราบความมุ่งหมายของเขา ก็รู้สึกลำบากพระราชหฤทัยยิ่ง จึงตรัสว่า "ท่านมหากวี! จงเลิกพูดเรื่องเฆี่ยนตีเสียเถิด. ต้องการแก้วแหวนหรือเงินทอง ก็จงขอมา ข้าพเจ้าจักให้ทุกอย่าง."

กวีกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า! ถ้าจะทรงโปรดยังความประสงค์ของกวีทั้งหลายให้เต็มบริบูรณ์แล้ว ก็ขอให้พระราชทานรางวัลข้าพระพุทธเจ้าด้วยการโบยจนครบ ๑๐๐ เถิด. มิเช่นนั้นข้าพระพุทธเจ้าจักถวายบังคมลา ขอความสวัสดี จงมีแด่พระองค์."

เมื่อพระราชาไม่ทรงเห็นทางอื่นที่จะยังความปรารถนาของกวีให้เต็มได้ จึงตรัสสั่งให้ตำรวจหวายจัดการตามพระราชอาชญา.

เมื่อตำรวจหวายเตรียมจะลงมือโบย กวีผู้นั้นจึงกล่าวว่า "รอประเดี๋ยวเถิดท่าน! นายประตู ๒ คน

เป็นผู้มีส่วนได้รับรางวัลนี้. ข้าพเจ้าได้ปฏิญญาไว้ว่า รางวัลที่ได้จากพระราชานั้น ครึ่งหนึ่งจะให้แก่นาย-ประตูคนแรก อีกครึ่งหนึ่งจะให้แก่นายประตูคนที่ ๒ มิเช่นนั้น ก็จะมิได้เข้าเฝ้า. เพราะฉะนั้น ขอได้โปรดแบ่งรางวัล คือการโบยที่หลังนี้ให้แก่นายประตูทั้ง ๒ นั้น คนละครึ่งเท่า ๆ กัน เพื่อมิให้ข้าพเจ้าผู้ทำปฏิญญาไว้ต้องเสียสัตย์.”

ด้วยการขอร้องของกวีผู้นั้น นายประตูทั้ง ๒ ก็ถูกนำตัวมาในที่ฉะเพาะพระพักตร์ของพระราชา แล้วถูกโบยหลังคนละ ๕๐ ทีอย่างหนัก.

เพราะความฉลาดของกวีผู้นั้น พระราชาและมนตรีทั้งหลายต่างรู้สึกอัศจรรย์ใจเป็นอันมาก เพิ่มความนับถือกวีผู้นั้นยิ่งขึ้น.

นี่คือบทเรียนจริง ๆ ที่กวีผู้นั้นสอนคนโลภ. แต่เมื่อเทียบกับการสั่งสอนด้วยวิธีเช่นเดียวกันของพระ-พุทธเจ้าแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าพระองค์ไม่ถึงกับวางบท

เรียนที่เป็นเหตุให้บุคคลต้องอาชญาอันรุนแรง. การทรมานให้คนเป็นคนดีของพระองค์นั้น ใช้วิธีไม่ให้ขอบช้ำซึ่งเป็นที่สังเกตอย่างหนึ่งระหว่างการสอนของปุถุชนกับของพระอริยะ.

นิทานสุภาษิต

เรื่องที่ ๒ "เสียงสะท้อน"

(จากเค้านิทานสังกฤตเรื่อง ปุรติศพุท ของ A. V. Jakhi)

การแสดงกิริยากายวาจาต่อบุคคลอื่น ด้วยอาการใดๆ ถ้าเป็นไปในทางร้าย ก็มักจะได้ร้ายตอบ และถ้าเป็นไปในทางดีก็มักจะได้ดีตอบเช่นเดียวกัน.

มีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า :—

ลภติ หนฺตา หนฺตารํ
เชตารํ ลภเต ชยํ
อกฺโกสโก จ อกฺโกสํ
โรเสตารญฺจ โรสโก

แปลว่า "ผู้ฆ่าเขา ย่อมได้ผู้ฆ่าตอบ ผู้ชนะเขา ย่อมได้ผู้ชนะตอบ ผู้ด่าเขา ย่อมได้ผู้ด่าตอบ ผู้ประทุษร้ายเขา ย่อมได้ผู้ประทุษร้ายตอบ" พระพุทธภาษิตนี้

ย่อมเป็นเครื่องเตือนให้บุคคลใฝ่สงบ ไม่แสดงกิริยาทางกายวาจาเบียดเบียฬผู้อื่น เพราะเมื่อต่างเบียดเบียฬโต้ตอบกันอยู่ จักหาความผาสุกมิได้เลย ดังที่ตรัสไว้เป็นกลาง ๆ ว่า:—

ปเร จ น วิชานนฺติ
มยเมตฺถ ยมามเส
เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ
ตโต สมฺมนฺติ เมธคา

ชนเหล่าอื่นไม่รู้หรอกว่า พวกเราย่อมพากันป่นปี้ย่อยยับในพวกเราที่ต่อสู้กันนี้เอง ในพวกที่ก่อเวรกันนั้น ชนพวกใดรู้สำนึกเช่นนี้ได้ แต่นั้น ความมุ่งร้ายหมายขวัญของชนพวกนั้น ย่อมระงับไป.

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างแห่งบุคคลผู้สุภาพอ่อนโยน และชักจูงให้ผู้อื่นมีความสุภาพด้วยอุบายคือศีล ได้แก่ให้มีกายวาจาสงบเสงี่ยม ไม่เบียดเบียฬกันและกัน. ผู้ใดเข้าไปเฝ้า หรือต้องการ

ปราศรัย พระองค์ก็ทรงต้อนรับทำผู้นั้นให้ได้รับความเยือกเย็นและซาบซึ้งตรึงใจในพระอัธยาศัย.

มีเรื่องเล่าว่า พราหมณ์ผู้หนึ่งเคยเป็นเศรษฐี แต่ภายหลังบุตรผู้ได้รับทรัพย์สมบัติไปทั้งหมดเพิกเฉยไม่เลี้ยงดู ต้องกลายเป็นขอทาน เที่ยวระหกระเหินลำบากมาก พราหมณ์ได้ยินกิตติศัพท์ที่ว่าพระสมณโคดม เป็นผู้สุภาพอ่อนโยน มิใช่ผู้สยิ้วหน้า ฉลาดในการต้อนรับปราศรัย จึงได้เข้าไปเฝ้าและได้รับความชุ่มชื่นจากพระปฏิสันถารเป็นอย่างดี.

แท้จริงการแสดงความสุภาพอ่อนโยนนั้น ไม่เป็นสิ่งที่ยากเย็นอะไรเลย ผู้แสดงเองก็สบายใจ ผู้ได้รับกิริยาอาการเช่นนั้นก็พอใจ ทั้งไม่เป็นการผิดปรกติของกายวาจาด้วย.

กายวาจาที่เป็นปรกติก็คือไม่เป็นไปในทางชั่ว เหมือนเครื่องยนต์ที่นับว่าดีก็คือเครื่องเดินเรียบ ไม่ติดขัดหรือผิดจังหวะ กายวาจาก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีอาการ

กิริยาเบียดเบียฬผู้อื่นหรือเลวทราม ก็นับว่าผิดปรกติ. จงนึกดูว่า การแสดงกิริยาหยาบคายต่อผู้อื่นนั้น หาหมายความว่าผู้อื่นจะได้รับเสมอไปไม่ ถ้าเขาไม่รับก็ตกอยู่ที่เราเอง ทั้งการแสดงไปนั้น ถ้าเป็นทางกายร่างกายของเราก็ผิดปรกติ หน้าตาบูดบึ้งก่อนผู้อื่น หรือทางวาจา ถ้าเป็นคำด่าคำเสียดสีก็เข้าหูเราก่อน เพราะหูเราใกล้ปากของเราเองยิ่งกว่าหูของคนอื่น ถ้าเขาไม่แสดงกิริยาหยาบคายตอบ เพราะเกรงจะเป็นผู้พลอยหยาบคายตามเราไปด้วย เหมือนเห็นคนเสียจริตทำอาการไม่ดี ก็ไม่แสดงอาการเช่นนั้นตามคนเสียจริตดังนี้ ผู้หยาบคายนั้น ก็จะชื่อว่าเป็นผู้แสดงคนเดียวตั้งแต่ต้นจนจบ และแสดงในทางที่ชั่วเสียด้วย. คราวนี้ ต่างว่าผู้ที่เราแสดงอาการกิริยาหยาบคาย มีความโกรธเคืองและแสดงกิริยาเช่นนั้นโต้ตอบบ้าง. เราก็จะถูกด่าถูกประทุษร้ายไม่มีประโยชน์ที่ไหนเลย.

ในทางตรงกันข้าม ถ้าแสดงแต่กิริยาที่สุภาพ

อ่อนโยน นอกจากความสุภาพจะปรากฏที่ตัวเราเอง ถ้อยคำไพเราะจะผ่านหูของเราเองก่อนแล้ว เรายังจะได้รับการแสดงความสุภาพ และถ้อยคำไพเราะ ตลอดจนเป็นที่รักของผู้อื่นอีกด้วย เหตุนี้ จึงควรมีความสุภาพอ่อนโยนเป็นนิตย์.

เรื่องต่อไปนี้ แสดงถึงความฉลาดสอนบุตรให้เป็นคนสุภาพของบิดาคนหนึ่ง.

นานมาแล้ว บุตรชายของบัณฑิตผู้หนึ่ง เดินเที่ยวในป่า ณ ที่นั้นเขาได้ร้องขึ้นดัง ๆ ว่า "อะไร" ขณะนั้นก็มีเสียงสะท้อนมาจากภูเขาว่า "อะไร" เช่นเดียวกัน. เขาคิดว่า คงมีเด็กเลวอยู่ที่ภูเขานั้น จึงตวาดว่า "เจ้าเด็กเลว." ทันใดนั้น ก็มีเสียงสะท้อนมาจากภูเขาอีกว่า "เจ้าเด็กเลว." เด็กผู้นั้นมีความโกรธ ก็ตะโกนด่าด้วยคำหยาบต่าง ๆ อย่างมากมาย. เสียงด่าเหล่านั้นก็สะท้อนมาทั้งหมด.

เด็กนั้นกลับไปบ้าน เล่าเนื้อความทั้งปวงให้บิดา

ฟัง. บิดาจึงกล่าวว่า เจ้ากล่าวคำหยาบ เด็กนั้นจึงกล่าวคำหยาบตอบเจ้า คราวนี้เจ้าจงกล่าวแต่คำที่ไพเราะอ่อนหวาน แม้เด็กนั้นก็จะกล่าวคำไพเราะอ่อนหวานตอบเจ้า.

ครั้นในวันอื่น เด็กนั้นไปสู่ที่นั้นอีก แล้วกล่าวว่า "ท่านเป็นคนดี" เสียงก็สะท้อนมาจากภูเขาว่า "ท่านเป็นคนดี." แม้จะกล่าวคำไพเราะอื่น ๆ คำไพเราะนั้นก็สะท้อนมาอีก. ตั้งแต่นั้นมาเขาก็พอใจกล่าววาจาอ่อนหวานต่อคนทั้งหลายและเป็นที่รักของคนหมู่มากเพราะความสุภาพอ่อนโยนนั้น.

นิทานสุภาษิต

เรื่องที่ ๓ "หมุนไปตามลมปาก"

(เรียบเรียงจากบทกวีสังสกฤต ของ K. L. V. Sastri)

ทางพระพุทธศาสนา สอนเรื่องศรัทธาความเชื่อไว้ในที่ใดย่อมสอนให้มีปัญญากำกับไว้ในที่นั้นด้วย เพื่อป้องกันมิให้เชื่ออย่างงมงายไร้เหตุผล. ผู้นับถือพระพุทธศาสนา จะไม่ถูกชักจูงหรือขู่บังคับให้เชื่อในสิ่งที่ไม่อาจตรองให้เห็นจริงได้ด้วยปัญญา ทุกคนมีสิทธิที่จะใช้ปัญญาของตนพิจารณาเสียก่อนว่า คำสั่งสอนข้อนั้นมีเหตุผลอย่างไร เป็นผลดีอย่างไรแก่ผู้ปฏิบัติบ้าง ซึ่งเรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า ไตร่ตรองโดยแยบคาย เมื่อเห็นดีเห็นชอบด้วยปัญญาของตนฉะนี้แล้ว จึงดำเนินไปถึงขั้นธัมมานุธัมมปฏิบัตติ คือประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมที่ได้ตรองเห็นแล้ว ความเชื่อที่

เป็นไปเช่นนี้ เป็นกำลังอันยิ่งใหญ่ เป็นเครื่องทำความกล้าหาญให้แก่ผู้เชื่อ เพราะเมื่อเชื่ออย่างมีเหตุผลแล้วก็ไม่ต้องกลัวใครทักท้วงหรือเกรงใครหาว่าเป็นคนงมงาย และไม่ต้องเปลี่ยนความเชื่อบ่อย ๆ ตามลมปากผู้อื่นอันจะพึงพัดมาทั้ง ๔ ทิศ.

ความเชื่อเป็นประหนึ่งหางเสือเรือ ถ้าตั้งผิดทิศหรือทำให้เรือบ่ายหน้าไปผิดแล้ว ยิ่งแล่นไปเพียงใดก็ผิดมากขึ้นเพียงนั้น ทุกคนปรารถนาความสุขนั้นจริงแล้ว แต่หนทางที่จะบรรลุความสุขนั้นต่างหากเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้เกิดคำสอนต่าง ๆ เป็นอันมาก. จุดประสงค์ก็คือทำอย่างไรจะได้รับความสุขเท่านั้น แต่มีผู้ชี้ทิศให้ไปสู่ความสุขอยู่ทุกทิศ. เช่นบางศาสนาสอนให้ย่างตัวทรมานตัว บางศาสนาสอนให้อ้อนวอนเทวดาซึ่งทางพระพุทธศาสนาก็สอนด้วยว่า จะย่างตัวทำไม ย่างกิเลสไม่ดีกว่าหรือ ? จะอ้อนวอนเทวดาทำไม ตัวเราเองนั่นแหละจะช่วยตัวได้ดีกว่าเทวดา เพราะฉะนั้น

ที่เราเสียเวลาไปอ้อนวอนให้ฝั่งน้ำเข้ามาหาเราเองนั้น อีกคนหนึ่งผู้อาศัยตนเองว่ายน้ำข้ามไป ได้ถึงฝั่งเสียนานแล้ว. ทั้งขณะที่อ้อนวอนนั้น เทวดาจะหลับหรือตื่น จะมีธุระอะไรที่สำคัญ ๆ บ้าง และข้อสำคัญคือเทวดาที่เราอ้อนวอนนั้นจะมีจริงหรือไม่ ก็ทราบไม่ได้. เมื่อคำแนะนำซึ่งชี้ให้ไปสู่ความสุขมีต่าง ๆ กัน อย่างที่เรียกว่าคนละทิศละทางเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่าความเชื่อนั้นสำคัญเพียงไร เพราะถ้าเชื่อไปในทางที่ผิด ก็เท่ากับเดินทางหันหลังให้แก่จุดประสงค์บ้าง เฉียงไปทางขวาหรือทางซ้ายบ้าง ทำให้เสียเวลาและเหน็ดเหนื่อยเปล่า. ความเชื่อจึงชื่อว่าเป็นประดุจหางเสือเรือที่จะพาไปได้ทั้งผิดและถูก เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณา จนเห็นจริงเสียก่อนแล้วจึงเชื่อ ไม่ใช่เชื่อโดยอ้างตำรา โดยนึกเดาหรือคาดคะเนเอาเป็นต้น.

นิทานต่อไปนี้ แสดงตัวอย่างแห่งบุคคลผู้หมุนไป

ถามลมปากเพราะขาดเหตุผลในการปลูกความเชื่อ.

นานมาแล้ว มีพราหมณ์คนหนึ่ง ปรารภจะบูชายัญ จึงไปซื้อแพะมาตัวหนึ่ง แบกขึ้นบ่า แล้วเดินกลับไปบ้าน.

หนทางตั้งแต่ตลาดไปจนถึงบ้านของพราหมณ์ นั้นค่อนข้างไกล ทั้งเป็นทางเปลี่ยว คดเคี้ยว ต้องผ่านป่าไม้ย่อม ๆ หลายแห่ง.

ขณะที่พราหมณ์กำลังแบกแพะเดินไปนั้น นักเลง ๓ คนซึ่งยืนอยู่ที่ถนนแลเห็นเข้า นักเลงเหล่านั้นอดอยากซูบผอมมาหลายวัน จึงปรึกษากันว่า "แพะตัวนี้มีเนื้อมากทีเดียว ถ้าได้มาด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว พวกเราจะระงับความหิวได้โดยไม่ต้องสงสัย."

นักเลงเหล่านั้นมองเห็นอุบายอย่างหนึ่ง ก็กระซิบบอกกันและกัน แล้วแยกกันไปสู่ที่ต่าง ๆ เพื่อดำเนินการตามอุบายของตน.

พราหมณ์นั้นเดินไป ก็พบนักเลงคนหนึ่งสวนทางมาและกล่าวว่า "พราหมณ์ ทำอะไรอย่างนั้นเล่า ? ท่านแบกสุนัขสกปรกนั้นไปทำไม ?"

พราหมณ์หาได้ใส่ใจคำพูดของนักเลงคนนั้นไม่ คงเดินต่อไปข้างหน้าตามปรกติ.

เมื่อพราหมณ์ไปได้สักหน่อย นักเลงคนที่ ๒ ก็เดินสวนทางมาและร้องขึ้นว่า "อัศจรรย์อะไรอย่างนี้พราหมณ์ สุนัขนี้มีประโยชน์อะไรสำหรับท่านหรือ ? ท่านทำการที่น่าติอย่างร้ายแรงนี้ได้อย่างไร ?"

พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น รู้สึกสงสัยอยู่ครันๆ แต่ก็ยังเดินต่อไปข้างหน้า และพบนักเลงคนที่ ๓ สวนทางมาอีกเหมือนคนก่อนๆ พอแลเห็นพราหมณ์ นักเลงคนนั้นก็ร้องขึ้นว่า :—

"พราหมณ์ ท่านนำสายยัญโญปวีต (ด้ายยัญที่คล้องบนบ่าซ้ายพาดลงมาใต้แขนขวา) และสุนัขไปอย่างไรกัน ? ท่านเป็นนายพรานมิใช่เป็นพราหมณ์

เสียแล้วหรือ จึงออกล่าเนื้อด้วยสุนัขนี้."

พราหมณ์ไม่รู้เท่า ก็แน่ใจว่า สัตว์นี้บูชายัญไม่ได้เสียแล้วคงเป็นสุนัขแน่ ๆ เพราะคนทั้งหมดจะเห็นผิดไปได้อย่างไร ? คิดแล้วก็ทิ้งแพะนั้นเสีย แล้วอาบน้ำกลับไปบ้าน. นักเลงเหล่านั้นก็นำแพะไปฆ่ากินกันอย่างร่าเริง.

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่าผู้เชื่ออย่างงมงาย ไม่พิจารณาเหตุผลด้วยปัญญาเสียก่อน ย่อมหมุนไปตามลมปากได้โดยง่าย.

นิทานสุภาษิต

เรื่องที่ ๔ "ผลของความชั่ว"

(เรียบเรียงจากเค้านิทานสํสกฤต ของ K. L. V. Sastri)

ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีชาย ๒ คน ชื่อสุนทะกับสุนทร. สุนทะเป็นคนละโมภจัดเท่ากับที่สุนทรเป็นคนตระหนี่ และไม่ชอบให้ใครได้ดี.

คราวหนึ่ง ทั้ง ๒ คนนั้น ทำพิธีบำเพ็ญตบะที่เทวสถาน เพื่ออ้อนวอนเทวดาให้ประทานพร ซึ่งเป็นความเชื่อถือของคนในสมัยนั้น.

อำนาจแห่งตบะของคนทั้ง ๒ ร้อนไปถึงเทวดา. ในทันใดนั้นเทวดาก็มาปรากฏร่างให้เห็นแล้วกล่าวว่า

" เจ้าทั้ง ๒ ผู้มีกำลังอุตสาหะ ! เราชื่นชมด้วยความภักดี อันไม่ทั่วไปแก่เทพอื่น ๆ ของเจ้า. พอแล้วด้วยตบะอันใหญ่ยิ่ง เจ้าจงขอพรเถิด เจ้าขอสิ่งใด

เราจะให้สิ่งนั้น. แต่ว่าใครขอก่อนเท่าไร ก็จะได้เท่านั้น. ส่วนคนขอทีหลังก็จะได้สิ่งนั้นเหมือนกันแต่ได้ ๒ เท่า."

ครั้นสดับคำของมหาเทพเช่นนั้นแล้ว สุนทะผู้เป็นคนโลภจึงคิดในใจว่า "เราไม่ปรารถนาพรในคราวแรก. เพื่อนเราคนนี้คงจะขอสมบัติมาก แล้วเราจะได้สมบัตินั้นแหละถึง ๒ เท่า" คิดดั่งนั้นแล้วก็นิ่งอยู่.

ฝ่ายสุนทรซึ่งเป็นคนตระหนี่ และทนเห็นความเจริญของคนอื่นไม่ได้ ใคร่จะลวงสุนทะผู้ละโมภ จึงก้มกราบเทวดาด้วยองค์ ๘ แล้วกล่าวขอขึ้นว่า :—

ข้าแต่เทพผู้มีสิริ ผู้เมตตาต่อผู้ภักดี ! หากพระองค์พอใจในข้าพเจ้า และปรารถนาจะอนุเคราะห์ข้าพเจ้าแล้ว ขอจงให้ตาของข้าพเจ้าบอดไปข้าง ๑."

เมื่อเทวดากล่าวว่า "จงเป็นอย่างนั้น" สุนทรผู้ตระหนี่ก็เป็นคนมีตาข้างเดียวไปทันที ส่วนสุนทะผู้ละโมภ

---

๑. กราบด้วยองค์ ๘ คือ:- เข่าทั้ง ๒, เท้าทั้ง ๒, ศีร์ษะ, วาจา, ใจ, อก

เพื่อจะได้สิ่งที่สุนทรได้ถึง ๒ เท่าในภายหลัง ก็เลยเสียตาทั้ง ๒ ข้างในขณะนั้น.

นิทานเรื่องนี้ไม่ได้สอนเรื่องเทวดา แต่สอนให้รู้ว่า มีความชั่วอยู่ในที่ใด ก็มีความพินาศอยู่ในที่นั้นด้วย.

นิทานสุภาษิต

เรื่องที่ ๕ " สอนคนอยาก "

(จากเค้าความในอรรถกถากามชาดก ทวาทสนิบาต)

แต่ปางหลังยังมีบุรีราช
งามสะอาดชื่อว่าพาราณสี
องค์บรม " พรหมทัตต์ " กษัตริย์
ครองบุรีสืบมาก็ช้านาน
มีโอรสยศยงดำรงศักดิ์
เป็นที่รักสองราล้วนกล้าหาญ
พระพี่ใหญ่ได้ยศโปรดประทาน
อัครฐาน " วังหน้า[๑] " สถาพร
ส่วนพระน้องรองมาได้ว่าที่
เป็นเสนาบดีชาญสมร
สงบสุขทุกหน้าประชากร

---

๑. อุปราช.

ไม่เดือดร้อนเย็นชื่นรื่นฤดี
ครั้นสมัยพระองค์ทิวงคต
ราษฎร์กำสรดถึงองค์พระทรงศรี
จึงบันดาข้าเฝ้าเหล่ามนตรี
เชิญพระพี่ "วังหน้า" มิช้าพลัน
ขึ้นสืบสันตติวงศ์ดำรงราชย์
แทนพระบาทบิดาผู้อาสัญ
แต่พระองค์ทรงหน่ายในราชันย์
จึงเบี่ยงผันให้น้องขึ้นครองแทน
สละหมดยศศักดิ์รักสันโดษ
ด้วยเห็นโทษที่ต้องห่วงและหวงแหน
ออกเดินเดียวเปลี่ยวกายไปชายแดน
เหมือนแร้นแค้นจรจัดพลัดบุรี
ไปประจำทำงานการรับจ้าง
มีถากถางทำไร่ให้เศรษฐี
ครั้นนานเข้าเขารู้ว่าภูมี

เป็นพระพี่จอมกษัตริย์ก็จัดแจง
ให้เลิกจากทำงานการทั้งผอง
ซ้ำรับรองเลี้ยงดูอยู่ขันแข็ง
เคยเหนื่อยอ่อนร้อนเผาก็เบาแรง
ลำบากแปลงเปลี่ยนหายได้สำราญ
สมัยหนึ่งจึงราชอำมาตย์
เที่ยวประกาศกะเขตต์ทุกเทศฐาน
เก็บส่วยเข้าคลังหลวงกระทรวงการ
ลุแดนบ้านเศรษฐีวัดที่นา
ท่านเศรษฐีมีใจเสียดายทรัพย์
จึงบอกกับพระกุมารท่านเจ้าขา
จงช่วยขอต่อพระอนุชา
ให้เว้นค่าส่วยซึ่งจะพึงมี
พระกุมารรับคำจึงทำสาส์น
ถึงภูบาลน้องรักร่วมศักดิ์ศรี
จงงดเก็บส่วยนาบ้านดามี

ให้เศรษฐีชื่อนั้นนิรันดร์ไป
กรุงกษัตริย์ทราบสาส์นประทานงด
ก็ปรากฏลือลั่นสนั่นไหว
ว่ากุมารหากขอข้อใด ๆ
ย่อมจักได้งดจริงทุกสิ่งอัน
ต่างก็กลุ้มรุมมาหาให้ช่วย
จงโปรดด้วยเจ้าข้าเมตตาฉัน
บ้างของดส่วยนาสารพัน
ต่าง ๆ กันตามเรื่องให้เปลื้องลง
มีบรรณาการมาสักการะ
ด้วยหวังจะให้ขอข้อประสงค์
พระกุมารก็ขอต่อพระองค์
กษัตริย์ทรงโปรดให้ทุกรายมา
อันบันดาแม่น้ำในต่ำใต้
แม่น้ำใดจักมหันต์เท่าตัณหา
นี้ก็ด้วยแม่น้ำธรรมดา

มีเวลาเต็มฝั่งบ้างบางกาล
ส่วนแม่น้ำตัณหาอันพาอยาก
แม้ได้มากโอฬาร์มหาศาล
ก็ไม่เต็มไม่พอก่อทะยาน
ยั่วให้ร่านร้อนจิตต์เป็นนิตย์ไป
พระกุมารอันลาภกำซาบจิตต์
ไม่เคยติดในทรัพย์กลับหลงใหล
เมื่อรวยลาภลาภนั้นก็บั่นใจ
ให้อยากได้อยากมีทวีคูณ
อยากเป็นข้าราชการพระผ่านเกล้า ฯ
ได้หมอบเฝ้าทรงชัยเจ้าไอศูรย์
อยากเป็นเสนาบดีมีตระกูล
เมื่อกราบทูลขอไปก็ได้เป็น
แล้วก็อยากให้ตั้งเป็นวังหน้า
พระน้องยาตั้งให้ไม่ขัดเขิญ
พอมีพวกมายมากก็อยากเป็น

กษัตริย์เช่นองค์พระอนุชา
จึงรวมพลร่นล้อมป้อมประชิด
ส่งลิขิตข้อความถามปัญหา
จะให้เราเข้าป้องครองพารา
หรือจะรบ ? ตอบมาอย่านอนใจ
ฝ่ายพระน้องตรองความไปตามเหตุ
อนาถ ! เชษฐานี่ไฉน
เดิมได้ครองธานีสีหนึ่ไป
แม้ใคร ๆ วอนขอก็ไม่ปอง
มาบัดนี้มีจิตต์คิดมิชอบ
ได้หนึ่งกอบไม่พอจะขอสอง
ครั้นได้กอบขอกำทำคะนอง
เราเป็นน้องข่มเหงมิเกรงเลย
ถ้าแม้เรารบราฆ่าเสียได้
ก็ที่ไหนคนรู้จะอยู่เฉย
คงติฉินนินทาว่าเปรียบเปรย

ทั้งเยาะเย้ยไยไพไม่เข้าการ
เป็นพี่น้องร่วมครรภ์จะพ้นฆ่า
เพราะช่วงชิงพารามหาสถาน
มิควรที่เรานี้จะรอนราญ
จึงตอบสาส์นยอมมอบให้ครอบครอง
พระพี่ชายได้เมืองเรืองสวัสดิ์
ยังโลภจัดในดินถิ่นทั้งผอง
ให้เวลาล่วงไปด้วยไตร่ตรอง
แต่เชิงช่องแผ่ราชอาชญา
อยากจะครองสองสามสี่ประเทศ
คงวิเศษสูงศักดิ์เป็นหนักหนา
กล่าวถึงท้าวโกสียมีเดชา
ได้ทราบว่าทรงชัยใฝ่ทะยาน
เพราะพัวพันตัณหาพาให้ผิด
ลำพองคิดโลภหลงในสงสาร
จำจะไปลวงล่อทรมาน

ให้หายพาลรู้สึกสำนึกตน
จึงจำแลงกายาเป็นมาณพ
เข้าไปพบกรุงกษัตริย์ตรัสนุสนธิ์
ว่าได้พบธานีมีผู้คน
ออกหลามล้นรุ่งเรืองดังเมืองแมน
ถึงสามแห่งแหล่งล้วนชวนให้ชื่น
ไม่มีใครไหนอื่นสักหมื่นแสน
จะควรครองเมืองงามทั้งสามแดน
เสมือนแม้นพระองค์ผู้ทรงฤทธิ์
จงรีบเตรียมทัพขันธ์อย่าทันช้า
เพราะตัวข้าน้อยนี้กมีกิจ
กษัตริย์พึงหวังได้ไม่ทันคิด
มิถามนามถามทิศที่จะไป
สั่งมาณพว่าพ่อจงรอหน่อย
ชั่วประเดี๋ยวเถิดคอยอย่าไปไหน
รีบไปสั่งจัดทัพด้วยฉับไว

เสนาในเร่งกันให้ทันการ
ฝ่ายท่านท้าวโกสีย์กิติลาศ
กลับมหาประสาทสรวงสถาน
จอมกษัตริย์กลับไปไม่พบพาน
จึงลนลานสั่งคนให้ค้นดู
มาณพหนึ่งชื่อไรไม่ทันทราบ
มาก้มกราบกล่าวทักเมื่อสักครู่
จะนำเราไปตีบุรีตรู
ให้คอยอยู่เห็นช้าคงคลาไคล
เหล่าอำมาตย์ค้นหาจ้าละหวั่น
ทั่วเขตต์ขัณฑ์ไม่รู้ว่าอยู่ไหน
จึงกลับมาทูลองค์พระทรงชัย
พวกข้าได้หาจบไม่พบพาน
ภูบดีมีใจอาลัยล้น
สั่งให้ค้นอีกทั่วทุกสถาน
ครั้นไม่พบบ่มว่าชีวาลาญ

ถอนสะท้านถึงเมืองอันเรืองงาม
เพราะเราข้ามาณพจึงหลบลี้
เลยมิได้ธานีงามทั้งสาม
จะกรีฑาทัพใหญ่ออกไปตาม
ก็ลืมถามทิศทางห่างเพียงไร
ลงบันทมตรมตรอมจนผอมซูบ
สรีรรูปโรยหมองไม่ผ่องใส
เลยประชวนบ่วนโรคด้วยโศกใจ
แพทย์น้อยใหญ่เยียวยามิคลาคืน
มีแต่จะซุดลงกับคงที่
หมอแม้ดีเท่าดีก็สุดฝืน
ข่าวยิ่งลือระเบ็งอยู่เครงครื้น
ต่างก็ตื่นไต่ถามเนื้อความกัน
สมัยนั้นพระโพธิสัตว์เจ้า
ได้เรียนเล่าเชี่ยวชินในศิลป์สรรพ์
กลับจากตักกสิลาผ่าอรัญ

ดุเมื่องนั้นยินข่าวเจ้าบุรี
ประชวรไปใคร่จักรับรักษา
จึงบ่ายหน้าสู่ราชปราสาทศรี
ให้อำมาตย์กราบทูลมูลคดี
พระภูมีตรัสถามเนื้อความมา
หมอซึ่งจะเยียวยารักษาไข้
หนุ่มหรือแก่แค่ไหนอย่างไรหนา
ทราบว่าหนุ่มกลุ้มกลัดขัดอุรา
ดำรัสว่าหมอหนุ่มเรากลุ้มใจ
หมอผู้เฒ่าถมไปยังไม่อาจ
จะรักษาอาพาธของเราได้
จงมอบสะเบียงบอกให้ออกไป
อำมาตย์ได้ฟังตรัสก็จัดการ
มาณพน้อยค่อยว่าอย่าวิตก
ฉันไม่งกที่จะรับทรัพย์สาร
แม้นไม่หายไม่รับพระราชทาน

อำมาตย์คลานเข้าเฝ้าเล่าคดี
ก็ประทานการรักษาแก่มาณพ
หมอก้มเกล้าเคารพบทศรี
ถามสมุฏฐานไข้ไปทันที
พระภูมีเอื้อนอิดคิดละอาย
ครั้นถูกอ้อนวอนถามก็จำเล่า
นี่แหละเจ้ายากนักที่จักหาย
เพราะมีความตรอมตรมผะสมท้าย
เราไม่วายนึกเรื่องสามเมืองเลย
มาณพก้มกราบถามใจความว่า
ขอได้โปรดเมตตาตรัสเฉลย
ที่ก่นเศร้าโศกไปไม่สะเบย
จนโรคเลยบีฑาให้อาดูร
แล้วพระองค์ทรงได้ในครั้งนั้น
ดังใฝ่ฝันโศกเศร้าหรือเปล่าสูญ ?
ตรัสตอบว่าแม้โศกวิโยคพูน

ก็คงสูญเปล่าดายมิได้มา
จึงทูลชี้ให้เห็นถ้าเช่นนั้น
จะโศกศัลย์ไปใยให้หนักหนา
เพียงองค์เดียวจะมีสี่พารา
แท้ก็หาทุกข์ใหญ่ใส่พระองค์
ถาดอาหารนั้นมีอยู่สี่ถาด
จะสามารถเปิบให้ไม่เหลือหลง
เปิบที่เดียวสี่ได้ดังใจจง
หรือว่าคงเต็มที่ที่ละคำ
ที่นอนหากมากมีถึงสี่แห่ง
จะไม่แบ่งนอนไซร้หวังให้หนำ
นอนที่เดียวสี่ที่นั่นจะทำ
ได้หรือไม่? น่านำมานึกตรอง
หรือผ้านุ่งห่มมีสี่ชุดนั้น
จะนุ่งห่มครบครันสิ้นทั้งผอง
นุ่งก็สี่ห่มก็สี่มิทำนอง

หรือว่าต้องนุ่งห่มพอสมควร
เมื่ออยากได้สิ่งใดหากได้สม
ก็เอิบอิ่มอารมณ์ระเริงสรวล
ผิมิได้สิ่งนั้นย่อมรัญจวน
คะนึงครวญโศกเศร้าร้าวหัวใจ
เมื่อยากใดได้สมอารมณ์แล้ว
ผิคลาดแคล้วแปรผันก็หวั่นไหว
นอนระทมตรมหาด้วยอาลัย
ถึงจะเศร้าเท่าไรไม่คืนมา
มนุษย์สัตว์ทั้งหลายต้องตายสิ้น
ไม่เลือกถิ่นเลือกศาสน์ชาติภาษา
เมื่อเกิดแล้วแน่วต่อมรณา
ธรรมดามีอยู่แต่บูราณ
ถึงโลภรักปักใจในสมบัติ
สารพัดแดนดินถิ่นสถาน
ทั้งลูกเมียบ่าวไพร่เมื่อวายปราณ

จะคิดอ่านเอาไปมิได้เลย
แม้ร่างกายของเราที่เผ้าหลง
นั้นก็คงเหมือนขอนเพราะนอนเฉย
ซ้ำเน่าเหม็นแรงกล้าไม่น่าเชย
ตามไปได้ไม่เลยป่าช้าไป
กายของเราเอาไปได้เพียงว่า
แค่ป่าช้าแล้วนิ่งไม่ติงไหว
เราจึงจำทอดทิ้งทุกสิ่งไป
จะหลงใหลนั้นเห็นไม่เป็นการ
โลภเท่าไรใช่ว่าจะสามารถ
กินหมดได้หลายถาดแห่งอาหาร
ท้องของคนเรานี้มีประมาณ
ถ้าเกินนักจักพาลมรณา
เหมือนขันน้ำนำไปตักในบ่อ
ด้วยไม่พอใจตักในเคหา
ตุ่มในเรือนเล็กไปจึงไคลคลา

สู่บ่อน้ำตักมาเทียบเคียงกัน
ตักในตุ่มในบ่อก็ขันนี้
จะเพิ่มพูลวารีได้กี่ขัน
ไม่เลือกตุ่มเลือกบ่อข้อสำคัญ
ย่อมตักได้ที่ละขันทั้งนั้นไป
พระทรงฟังวาจามาณพน้อย
ก็ชื่นฉ่ำน้ำถ้อยที่ปราศรัย
โศกสลดแห้งผากจากหทัย
กลับนิสสัยสันโดษดั่งเดิมมา.

ร. พ. มหามกุฎ ฯ หน้าวัดบวร ฯ ถนนพระสุเมรุ พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๘๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร
ถนนพระสุเมรุ จังหวัดพระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา
พ.ศ. ๒๔๙๗